

**UCHWAŁA NR XXXX/299/2022**  
**RADY GMINY SKIERBIESZÓW**

z dnia 20 grudnia 2022 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad zabytkami Gminy Skierbieszów na lata 2023-2026**

Na podstawie art. 18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. O samorządzie gminnym (Dz.U.2022r. poz.559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy a dnia 23 lipca 2003. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2022r. poz. 840 z późn. zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Skierbieszów na lata 2023-2026 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Skierbieszów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

  
**Marek Mazurkiewicz**

Załącznik do Uchwały  
Nr XXXX/299/2022  
Rady Gminy Skierbieszów  
z dnia 20 grudnia 2022 r.

2022

# Gminny Program Opieki nad zabytkami dla Gminy Skierbieszów na lata 2023-2026



Agnieszka Pęziak  
U&R Urbanistyka i Rewitalizacja  
15.08.2022

Spis treści	
1. Wstęp .....	2
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce .....	10
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	19
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami- dokument o znaczeniu krajowym .....	19
4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa lubelskiego oraz powiatu zamojskiego .....	23
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego .....	34
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzonymi na poziomie gminy. ....	34
5.2 Położenie gminy i informacje ogólne .....	39
<b>5.2.1. Uwarunkowania historyczne.....</b>	<b>51</b>
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	76
5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	76
5.3.4 Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	78
5.4. Najważniejsze zabytki gminy Skierbieszów .....	88
5.5. Dziedzictwo niematerialne.....	93
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń. ....	94
7. Zagrożenia programowe .....	96
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami .....	99
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami .....	100
10. Źródła finansowania Gminnego Programu opieki nad Zabytkami .....	100
Bibliografia: .....	108
<b>Literatura i wybrane dokumenty programowe:.....</b>	<b>109</b>
Dostępne strony internetowe: .....	110
Spis rysunków.....	110
Spis wykresów .....	110
Spis tabel .....	111

## 1. Wstęp

Przedmiotem niniejszego opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Skierbieszów na lata 2023-2026. Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Kolejnym szczególnym celem niniejszego programu jest przedstawienie zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Skierbieszów ze szczególnym uwzględnieniem obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz do ewidencji zabytków. Należy zwrócić uwagę, że ważnym elementem dokumentu jest stworzenie programu zarządzania obiektami zabytkowymi. Dokument ten ma służyć działaniom gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi. Dziedzictwo kulturowe jest jednym z najważniejszych czynników w życiu i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia każdego z nas. Bogactwo i różnorodność związane z dziedziną kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców. Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty lub zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Dlatego też, tak ważne jest określenie między innymi kierunków działań i zadań na rzecz zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego, przedstawienie oraz zobrazowanie działań mających na celu poprawę stanu zabytków w gminie ich adaptacji rewaloryzacji, a także zwiększenia dostępności mieszkańców i turystów.

Głównymi odbiorcami Programu Opieki nad Zabytkami są w szczególności właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, mieszkańcy oraz władze samorządowe.

Niniejszy Program powstał na podstawie poradnika metodycznego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

## 2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Dziedzictwo kulturowe jest jednym z podstawowych i najważniejszych aspektów życia społecznego, które kształtuje stosunki międzyludzkie. Obiekty dziedzictwa kulturowego stanowią cenny element w życiu i środowisku człowieka.

Podstawą prawną opracowania niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) który mówi, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 cyt. wyżej ustawy).
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (ust. 3 cyt. wyżej ustawy).
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym (ust. 4 cyt. wyżej ustawy).
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

Głównymi celami Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (ar. 87 ust. 2) jest:

1. (uchylony)
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

#### **WYKAZ SKRÓTÓW**

1. AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski;
2. GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków;
3. GPOnZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami,
4. GUS – Główny Urząd Statystyczny;
5. Dz. U. – Dziennik Ustaw;
6. KGW – Koło Gospodyń Wiejskich;
7. KOWR – Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa;
8. KPOZiOnZ – Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
9. K-PWKZ – Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków;
10. KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego;

11. LPR – Lokalny Program Rewitalizacji;
12. MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
13. MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego;
14. MŚP – małe, średnie przedsiębiorstwa;
15. NFOZ – Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
16. NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa;
17. POnZ – Program Opieki nad Zabytkami;
18. PPP – partnerstwo publiczno – prywatne;
19. PZP – Plan zagospodarowania przestrzennego;
20. OZW – Obszar o znaczeniu dla wspólnoty;
21. RPO – Regionalny Program Operacyjny;
22. SUIKZP – Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego;
23. SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia);
24. UG – Urząd Gminy;
25. WK-P – województwo kujawsko-pomorskie;
26. WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków;
27. WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

#### Słownik pojęć<sup>1</sup>

1. **AZP** – Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) to ogólnopolski program badawczo-konserwatorski, prowadzony od 1978 roku. Jego celem jest rozpoznanie metodą badań powierzchniowych i w kwerendzie źródłowej, stanowisk archeologicznych na terenie całego kraju oraz budowa archiwum informacji o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych tą metodą.
2. **Badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.
3. **Badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.
4. **Badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich.
5. **Funkcja stanowiska archeologicznego** – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

<sup>1</sup> Słownik pojęć stanowi zbiór wybranych pojęć znajdujących się w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu [https://samorzad.nid.pl/baza\\_wiedzy/podstawowe-pojecia-archeologiczne/](https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/podstawowe-pojecia-archeologiczne/)

6. **Karta KESA** – Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego, karta ewidencji zabytku pochodząca ze starszych badań, przed aktualizacją treści rozporządzenia ministra kultury wprowadzającego jako obowiązującą nazwę KEZA – Karta Ewidencji Zabytku Archeologicznego.
7. **Nadzory archeologiczne** – rodzaj badań archeologicznych realizowanych w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych. Polegają na stałej obecności archeologa w miejscu prowadzenia inwestycji, którego zadaniem jest udokumentowanie wszystkich obiektów mogących mieć charakter zabytkowy, a także wstrzymanie prac ziemnych i budowlanych w przypadku natrafienia na nieruchomy zabytek archeologiczny bądź zabytek ruchomy wymagający konsultacji z konserwatorem. W przypadku natrafienia na obiekt dziedzictwa nadzory mogą być decyzją konserwatora przekształcone w przedinwestycyjne badania wykopaliskowe. Pod względem formalnym nadzory archeologiczne są badaniami archeologicznymi więc wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Określenie „nadzór archeologiczny” ma charakter slangowy i nie występuje w przepisach. Sformułowanie „nadzór” ustawowo zarezerwowany jest dla wojewódzkiego konserwatora zabytków w kontekście kontroli przestrzegania przepisów ochrony zabytków. Z tego powodu orzecznictwo sądów administracyjnych uznaje wydawanie pozwoleń konserwatorskich na działania w formie „nadzoru archeologicznego” za niezgodne z przepisami. Właściwą formą pozwoleń dla opisanych działań są pozwolenia na badania archeologiczne.
8. **Stanowisko archeologiczne** – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomym zabytkiem archeologicznym.
9. **Warstwa kulturowa** – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.
10. **Zabytek archeologiczny** – nieruchomość (coś trwale związane z gruntem) złożona z nawarstwień ziemnych powstałych na skutek działalności człowieka w przeszłości, a także działania sił przyrody w miejscu obecności ludzkiej. W nawarstwieniach ziemnych nieruchomego zabytku archeologicznego tkwią relikty obecności ludzkiej w postaci przedmiotów i innych materialnych śladów działania człowieka. Relikty te są ruchomymi zabytkami archeologicznymi. Ruchome zabytki archeologiczne mogą występować też na powierzchni gruntu w miejscach, gdzie erozja lub inne procesy (np. orka) naruszyły nawarstwienia stanowiska archeologicznego. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są również pod wodą.
11. **Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

12. **Historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.
13. **Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
14. **Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie)** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).
15. **Krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.
16. **Kształtowanie krajobrazu kulturowego** – świadome działanie polegające na zachowaniu, przekształcaniu, dodawaniu albo eliminowaniu obiektów lub układów przestrzennych zgodnie z obowiązującymi zasadami ochrony zabytków i przyrody. Ochrona krajobrazu kulturowego jest funkcją działań wielopremiotowych – architektury krajobrazu, planowania przestrzennego, urbanistyki, metod rewaloryzacji zespołów miejskich, wiejskich i konserwacji obiektów architektonicznych.
17. **Otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
18. **Prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.
19. **Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku)** – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.
20. **Rekonstrukcja** – wierne odtworzenie fragmentu zabytku bądź jego całości. Częściowa rekonstrukcja prowadzi do przywrócenia obiektowi wartości estetycznych i funkcjonalnych, co umożliwia wykorzystanie go w celach muzealnych, edukacyjnych i turystycznych. Zrekonstruowana część zabytku powinna zostać w taki sposób wykonana i oznakowana, by wprawny obserwator mógł odróżnić oryginalne fragmenty obiektu od części dodanych. Warto zauważyć, że konserwacja zespołów budowlanych, układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź zespołów zieleni zabytkowej czy krajobrazów kulturowych charakteryzuje się użyciem rekonstrukcji jako metody przywrócenia wartości zabytkowi obszarowemu. Poza nielicznymi wyjątkami całkowita rekonstrukcja nieistniejącego dzieła historycznego jest

negatywnie oceniana w środowisku naukowym ze względu na brak w nowym obiekcie substancji zabytkowej oraz historycznych rozwiązań technicznych i technologicznych.

21. **Renowacja zabytków** – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi jest odmalowanie elewacji albo wewnątrz budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.
22. **Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku)** – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.
23. **Restauracja zabytków (prace restauratorskie)** – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.
24. **Rewaloryzacja zabytków** – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.
25. **Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu** – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu,

rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

26. **Strefa ochrony konserwatorskiej** – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.
27. **Studium krajobrazu kulturowego** – rodzaj dokumentacji studialnej przedstawiającej zasób obiektów i obszarów zabytkowych i diagnozę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego na danym obszarze, rys historyczny rozwoju przestrzennego oraz wnioski w postaci zaleceń konserwatorskich. Studium krajobrazu kulturowego jest najważniejszym opracowaniem w interesie ochrony zabytków wyjściowym w interesie ochrony zabytków potrzebnym do sporządzania zapisów dotyczących ochrony zabytków w dokumentach planistycznych.
28. **Termomodernizacja** – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).
29. **Zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
30. **Zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.;
31. **Zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.;
32. **Rejestr zabytków** - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w

księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

33. **Lista Skarbów Dziedzictwa** - prowadzi ją minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.
34. **Pomnik historii** - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.
35. **Park kulturowy** - jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

### 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

**Tabela 1 Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t. j. Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)	
Art. 5	„Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
Art. 6	„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”
Art. 86	„Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840)	
Art. 3	definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, to m.in.: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

Art. 4	<p>objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.</p>
Art. 5	<p>określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.</p>
Art. 6	<p>klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:</p> <p>„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:</p> <p>1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:</p> <p>a) krajobrazami kulturowymi,</p> <p>b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,</p> <p>c) dziełami architektury i budownictwa,</p> <p>d) dziełami budownictwa obronnego,</p> <p>e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,</p> <p>f) cmentarzami,</p> <p>g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,</p> <p>h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;</p>

	<p>2) zabytki ruchome będące, w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,</li> <li>b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,</li> <li>c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,</li> <li>d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,</li> <li>e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,</li> <li>f) instrumentami muzycznymi,</li> <li>g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,</li> <li>h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;</li> </ul> <p>3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,</li> <li>b) cmentarzyskami,</li> <li>c) kurhanami,</li> <li>d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.</li> </ul> <p>2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”</p>
Art. 7	<p>reguluje następujące formy ochrony zabytków:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków;</li> <li>1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;</li> <li>2) uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta</li> </ul>

	<p>Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego;</p> <p>3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;</p> <p>4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.</p>
Art. 16 ust. 1	wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
Art. 17	określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.
Art. 18	„1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania

	<p>przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) uwzględni się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;</li> <li>2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;</li> <li>3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami." </li></ol>
Art. 19	<p>wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;</li> <li>2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.</li> </ol> <p>1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;</li> <li>2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;</li> <li>3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.</li> </ol> <p>2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.</p>

	3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.
Art. 20	mówi o konieczności uzgadniania projektów planów oraz zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
Art. 21	„Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.
Art. 22	<p>1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.</p> <p>2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.</p> <p>3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.</p> <p>4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.</p> <p>5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;</li> <li>2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;</li> <li>3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.</li> </ol> <p>6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.</p> <p>7. Ewidencje, o których mowa w ust. 1, 2, 4 i 6, mogą zawierać dane osobowe obejmujące:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;</li> <li>2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;</li> <li>3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.</li> </ol>
Art. 89	<p>Wskazuje, że Organami ochrony zabytków są:</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny</li> </ol>

	Konserwator Zabytków; 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków;
<b>Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym</b> (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 559)	
Art. 7 ust. 1 pkt. 9	określone zostały zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...)kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

**Tabela 2 Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**

<b>Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym</b> (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503).	
ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, artykułuje, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.	
<b>Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane</b> (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.)	
ustawa precyzuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	
<b>Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska</b> (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.)	

<p>ustanawia między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych</p>
<p><b>Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916)</b></p>
<p>przepisy precyzują między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską</p>
<p><b>Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.)</b></p>
<p>w rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.</p>
<p><b>Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194)</b></p>
<p>ustawa określa, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4).</p> <p>Art. 2 ustawy wskazuje formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2).</p> <p>Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.</p>
<p><b>Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327)</b></p>
<p>na podstawie tej ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną</p>

zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

**Tabela 3 Akty wykonawcze dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami**

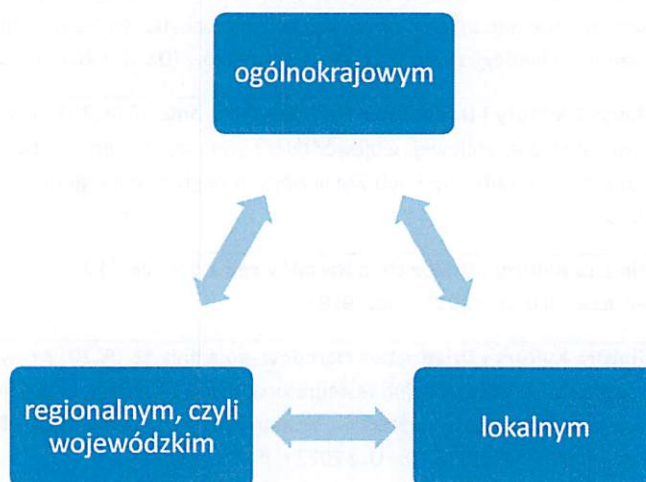
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02.08.2018 r.</b> w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26.05.2011 r.</b> w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28.04.2017 r.</b> w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16.08.2017 r.</b> w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.01.2014 r.</b> w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 09.02.2004 r.</b> w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. nr 30 poz. 259);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18.04.2011 r.</b> w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. nr 89 poz. 510).</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25.08.2004 r.</b> w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 r. nr 212 poz. 2153);</p>
<p><b>Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.09.2019 r.</b> zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem</p>

#### 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

##### 4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami- dokument o znaczeniu krajowym

Niniejszy program opieki nad zabytkami sporządzony dla gminy Skierbieszów nie jest sprzeczny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Dokumenty, do których odwołuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami połączono na trzech poziomach:



Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które poruszają problematykę ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Powyższe cele zostały przytoczone w następujących dokumentach:

**Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**, który został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

- **Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:**
  - 1) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, którego zadaniem jest m.in. podniesienie kwalifikacji poprzez szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełno sprawnościami, budowanie zasobu wiedzy

o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach, czy konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami;

- 2) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym, którego zadaniem m.in. jest wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich, ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich, wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego czy też powołanie Centrum Architektury Drewnianej;

– **Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:**

- 1) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, którego zadaniem jest upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy);
- 2) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego, którego zadaniem jest podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje;

– **Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:**

- 1) Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości, której zadaniem jest kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełno sprawnościami, tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami – zadaniem tego celu jest przede wszystkim program dotacyjny przeznaczony dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego;

**Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 wraz z Uzupełnieniem NSRK na lata 2004 – 2020**, jest to podstawowy dokument rządowy, w którym na podstawie przeprowadzonych szczegółowo analiz podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. W/w dokument stanowi podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Głównym zadaniem tej strategii „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Najważniejszymi priorytetami strategii są między innymi:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

**Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020** wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. W programie tym wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych – zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

**Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.),** została przyjęta Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. W/w strategia jest dokumentem strategicznym dotyczącym zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do 2030 r., określa wskaźniki ich realizacji, sposób ich osiągnięcia oraz najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

- 1) **Obszar e-państwo – kierunek interwencji:** budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny: digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa

cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

- 2) **Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:** wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. **Działania do 2020 r.:** wzmocnienie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie,
- wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych – stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

**Działania do 2030 r.:** ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO), wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

**Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020**, dokument ten został przyjęty Uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 23 marca 2003 r. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego jest jedną z dziesięciu strategii zintegrowanych, która służyć ma wdrożeniu Strategii Rozwoju Kraju 2020. Jako główny cel przytoczono wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, w ramach którego określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

**Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030**, została przyjęta Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.. Dokument ten jest najważniejszym dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego Polski. Strategicznym celem Koncepcji jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia społeczeństwa, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja wskazuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględniła problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów poprzemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

#### 4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa lubelskiego oraz powiatu zamojskiego

Samorząd Województwa Lubelskiego prowadzi działania z zakresu ochrony zabytków jako jednostka samorządu terytorialnego, realizując zadania wynikające z przepisów prawa. Sprawuje opiekę nad zabytkami, będąc ich właścicielem. Na szczeblu wojewódzkim zostały opracowane dokumenty strategiczne, które są podstawą prawną oraz pozwalają wskazywać kierunki działań dla programów na niższych poziomach jednostek samorządu terytorialnego.

**Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022** (Dz. U. z 2017 r. poz. 2187 z późn. zm.), dokument przyjęty uchwałą Nr XIII/199/07 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 listopada 2007 r., określający politykę samorządu województwa lubelskiego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Najważniejszym założeniem w/w dokumentu jest teza dotycząca zaangażowania wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, instytucji działających przy samorządzie i zainteresowanych

środowisk do działań i zadań w zakresie ochrony zabytków. Należy zauważyć, że bardzo dużo działań zostało skierowanych wyłącznie do jednostek samorządu terytorialnego, dlatego prezentacja założeń programu wojewódzkiego jest ważna w kontekście formułowania programu gminnego. Wykonanie w planowanym okresie funkcjonowania przyjętych założeń jest podstawą kreowania i realizacji polityki ochrony konkretnych – ważnych z punktu widzenia realizowanej strategii – obiektów i obszarów zabytkowych. Istotnym elementem tej strategii jest także znaczące zdynamizowanie działań, mających na celu zachowanie dziedzictwa niematerialnego, którego istota, częstokroć pomijana i pomniejszana, jest niezwykle ważną częścią dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2019-2022 jest najważniejszym dokumentem przedstawiającym dziedzictwo kulturowe, które wymaga konsekwentnych i spójnych oraz długofalowych działań. Tylko dzięki wspólnemu i aktywnemu uczestnictwu w podejmowaniu działań jest możliwe zachowanie wyjątkowych cech i walorów województwa. W Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa zostały wskazane problemy i zjawiska kluczowe dla stanu zachowania zabytków wpisanych do rejestru:

- brak spójności w dokumentach tworzących uwarunkowania prawne i programowe na poszczególnych poziomach zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego, w tym krajobrazem;
- brak pełnego i kompletnego rozpoznania wartości zachowanego zasobu dziedzictwa materialnego i sposobu ich finansowania;
- postępująca degradacja historycznych układów przestrzennych z braku regulacji stanu prawnego obiektów zabytkowych;
- wady i uchybienia prawne w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków; -brak jednolitej interpretacji obowiązujących przepisów prawnych;
- brak kompleksowych standardów i zasad w postępowaniu konserwatorskim;
- brak ochrony różnorodności kulturowej regionu, a także wspierania i rozwoju tych obszarów;
- niedostateczne zagospodarowanie i wykorzystanie na cele użytkowe zasobu dziedzictwa, w tym przemysłowego, z poszanowaniem i wyeksponowaniem jego wartości, poprzez rewaloryzację i rewitalizację, z uwzględnieniem likwidacji barier i ograniczeń w dostępności oraz dostosowania oferty do potrzeb współczesnego społeczeństwa;
- niezadowalający stan zachowania i zabezpieczenia zabytków przed zagrożeniami;
- niska jakość przestrzeni publicznych w historycznych układach fortecznych;
- niewystarczający standard infrastruktury kultury i poziom współpracy;
- zbyt niskie wykorzystanie atutów dziedzictwa niematerialnego do kreowania marki województwa;
- brak współpracy pomiędzy podmiotami działającymi na rynku zajmującymi się dziedzictwem materialnym i niematerialnym województwa;
- niski poziom kształtowania postaw.

Nowe cele programu mają przyczynić się do rozwiązania powyższych problemów. Uwzględniają cele wskazane w ustawie i innych dokumentach regulujących ochronę i opiekę nad zabytkami w Polsce. Są one skorelowane i wzajemnie się wypełniają. W Programie cele główne, a także operacyjne odwołują się do celów określonych w Strategii rozwoju województwa lubelskiego do 2030 – Strategia Przyspieszenia 2030+, natomiast kierunki działań i działania odpowiadają zadaniom ustawowym, których obowiązek wypełniania spoczywa na województwie.

**Tabela 4 Cel strategiczny 1 dla województwa lubelskiego na lata 2019-2022**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2019-2022			
Cel strategiczny I: Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu			
Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków <b>materiałnych</b> i opieka nad zabytkami <b>mineralnymi</b> .			
<p><b>Działanie 1.</b> Podnoszenie świadomości społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzenie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.</p>	<p><b>Działanie 2.</b> Opracowywanie powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>	<p><b>Działanie 3.</b> Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.</p>	<p><b>Działanie 4.</b> Poprawa stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.</p>

<p><b>Działanie 5.</b> Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na określonych przez nich zapisach.</p>	<p><b>Działanie 6.</b> Podejmowanie planowanych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.</p>	<p><b>Działanie 7.</b> Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągania odbiorcy.</p>
<p>Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego</p>		
<p><b>Działanie 1.</b> Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.</p>	<p><b>Działanie 2.</b> Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego w Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.</p>	<p><b>Działanie 3.</b> Wspieranie aktywności regionalnej, uświadamiającej znaczenie niematerialnego dziedzictwa kultury, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych, przekazujących wiedzę, umiejętności i doświadczeń młodemu pokoleniu.</p>
<p><b>Działanie 4.</b> Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.</p>	<p><b>Działanie 5.</b> Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.</p>	<p><b>Działanie 6.</b> Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.</p>

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

Walory dziedzictwa kulturowego to jeden z ważniejszych czynników rozwoju gospodarczego, a szczególnie w obszarze turystyki kulturowej. Wskazane działania mają na celu ochronę zarówno zabytków mineralnych, materialnych jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Efektywny proces ochrony zaczyna się od prawnego

zabezpieczenia obszarów ważnych kulturowo, poprzez tworzenie nowych form ochronnych i systematycznemu klasyfikowaniu do nich obiektów, zgodnie z funkcjonującymi dokumentami. Dodatkowo niezbędna jest rewitalizacja i poprawa stanu zachowania zabytku, pamiętając o uwzględnieniu wagi układów przestrzennych. Jednym z głównych czynników rozwoju, który determinuje następowanie różnego rodzaju prac (konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane itp.) jest dotacja. W konsekwencji wiedza na temat mechanizmu jej udzielania oraz innych informacji powinna być powszechnie znana i uświadamiana aby podejmować planowane i przemyślane decyzje. Za pomocą nowoczesnych technologii i zabiegów marketingowych, należy przyciągnąć nowych odbiorców, determinując wysoką rangę miejsca w regionie. Dodatkowo miejsce stając się coraz bardziej znane, aktywizuje lokalną społeczność w rozwój przy pomocy różnych programów edukacyjnych. Nawiązanie współpracy zarówno z zespołem naukowym jak i środowiskiem samorządowym, pozwoli na rozpatrywanie problemów z dwóch różnych perspektyw, co przełoży się na powstanie nowych działań, które wcześniej nie byłyby rozpatrywane.

**Tabela 5 Cel strategiczny II dla województwa lubelskiego na lata 2019-2022.**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2019-2022			
Cel strategiczny II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny			
Cel operacyjny 1 : Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.			
Działanie 1.	Działanie 2.	Działanie 3.	Działanie 4.
Poszerzenie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nimi przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.	Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.	Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pewnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.	Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2: Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.			
<p><b>Działanie 1.</b> Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno – ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.</p>	<p><b>Działanie 2.</b> Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istniejących działań na promocji regionu.</p>	<p><b>Działanie 3.</b> Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej- krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego w tym turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.</p>	<p><b>Działanie 4.</b> Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno – ekonomicznego.</p>
<p><b>Działanie 5.</b> Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.</p>	<p><b>Działanie 6.</b> Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.</p>	<p><b>Działanie 7.</b> Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno – ekonomicznych.</p>	

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

Walory dziedzictwa kulturowego stanowią połączenie wiedzy praktycznej i teoretycznej, które przy odpowiednim ukierunkowaniu mogą stać się reprezentacyjnym źródłem wiedzy regionu.

W zakresie edukacji niezbędne będzie wykorzystanie środków masowego przekazu w połączeniu z zasobami nowoczesnej technologii, do poszerzania wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego oraz jego ochronie, dodatkowo wzmacniają one promocję akcji edukacyjnych na terenie województwa Lubelskiego. Niezbędna jest również inwestycja w projekty badawcze i dokumentacyjne oraz wspieranie młodzieży, za pomocą staży, praktyk czy szkoleń, aby determinować rozprzestrzenianie się wiedzy i świadomości na temat zagrożeń i rozwiązywania problemów dziedzictwa kulturowego.

Kluczowym narzędziem promocyjnym walorów dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego, stanowi eksponowanie aktualnych obiektów, w celu przyciągnięcia nowych odbiorców i nadania reputacji miejscu.

**Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego** – dokument przyjęty uchwałą Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., akt prawa miejscowego, określający politykę przestrzenną województwa lubelskiego. Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje dość istotne miejsce w w/w dokumencie. Plan zagospodarowania przestrzennego składa się z:

- I. Wprowadzenia
- II. Ustaleń podstawowych dokumentów strategicznych
- III. Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego województwa Lubelskiego
- IV. Założeń polityki przestrzennej województwa
- V. Celów i zasad rozwoju przestrzennego
- VI. Polityki przestrzennego zagospodarowania województwa
- VII. Obszarów funkcjonalnych
- VIII. Zadań i inwestycji celu publicznego

**W uwarunkowaniach wewnętrznych zostało opisane środowisko kulturowe województwa lubelskiego.** „W województwie lubelskim na potencjał kulturowy składają się:

- zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne,
- unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej,
- zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie,
- zabytki techniki i militarne,
- cmentarze różnych wyznań,
- miejsca kultu religijnego
- stanowiska archeologiczne.

W granicach województwa znajduje się 14 2357 nieruchomości obiektów zabytkowych (4. miejsce w kraju). W rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego figuruje 1 7898 pozycji. Ochrona i kształtowanie tożsamości regionalnej – obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomości). Wśród nich dominują obiekty:

- sakralne (w tym przede wszystkim: zabytkowe kościoły rzymskokatolickie, cerkwie prawosławne i unickie, bożnice),
- mieszkalne (w tym głównie: domy, kamienice, chałupy wiejskie, pałace i dwory miejskie, plebanie, wikariaty i organistówki),
- a także cmentarze (w tym: cmentarze komunalne, wojenne, wyznaniowe, kwatery cmentarne, pojedyncze groby i mogiły).

Jednym z najstarszych obiektów sakralno-obronnych jest romańska wieża w Stołpiu (gm. Chełm). Na dziedzictwo kulturowe składają się również zabytki archeologiczne, z których 161 umieszczono w wykazie zabytków archeologicznych województwa lubelskiego. Spośród nich, 19 posiada rangę europejską, a 20 – rangę krajową.”

**Pomniki przyrody**, leżące w granicach województwa lubelskiego stanowią:

- zespół urbanistyczny w Kazimierzu Dolnym,
- zespół pałacowo-parkowy w Kozłowie,
- historyczny zespół architektoniczno-urbanistyczny w Lublinie
- historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań XIX wieku w Zamościu.

„Ponadto Stare Miasto w Zamościu zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury **UNESCO**, a 3 obiekty w Lublinie związane z zawarciem w 1569 r. Unii Polsko – Litewskiej (Kaplicę Trójcy Świętej na Zamku Lubelskim, Pomnik Unii Lubelskiej i Kościół pw. Św. Stanisława wraz z Klasztorem OO. Dominikanów) zostały wyróżnione przez Komisję Europejską tytułem Znaku Dziedzictwa Europejskiego.”

Analizie zostało poddane również:

- Ówczesna różnorodność kulturowa terenu Lubelszczyzny;
- Skutki lokalizacyjne terenu;
- Wpływ kolejnych władców na kształtowanie się terenów;
- Czynniki rozwoju gospodarczego;
- Architektura i budownictwo;
- Miejsca bitew;
- Dawne szlaki komunikacyjne;
- Proces urbanizacji;

W „Kierunki rozwoju przestrzennego” określono trzy główne cele, które mają przyczynić się do ochrony dziedzictwa kulturowego.

**Tabela 6 Kierunki i działania rozwojowe dziedzictwa kulturowego zawarte w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.**

Kierunek rozwoju	Działanie
Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym	Wykorzystanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu.
	Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa
Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi	Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych.
	Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych.
	Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych.
	Uczytelnianie relikwów zabytków archeologicznych.

30

Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego	Wspieranie tworzenia parków kulturowych.
	Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej.
	Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych.
	Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych.
	Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowych.
	Tworzenie szlaków kulturowych.

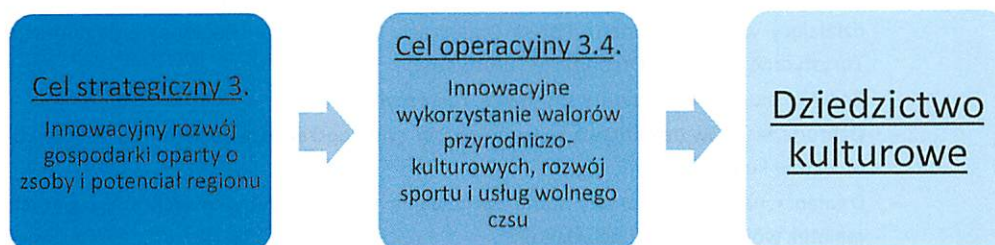
Źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.

**Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2030** (uchwała nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 29 marca 2021r.). Strategia Rozwoju składa się z części diagnostycznej (obejmującej syntezę uwarunkowań wewnętrznych oraz zewnętrznych), analitycznej (analiza SWOT), wizyjno-koncepcyjnej (pokazującej zamierzone wizje i cele dla obszaru) oraz części wdrożeniowej (odnoszącej się do sposobu realizacji oraz monitorowania ustaleń Strategii).

Rysunek 1 Cele strategiczne dla województwa Lubelskiego.



Źródło: DSiR UMWL, Lublin 2019



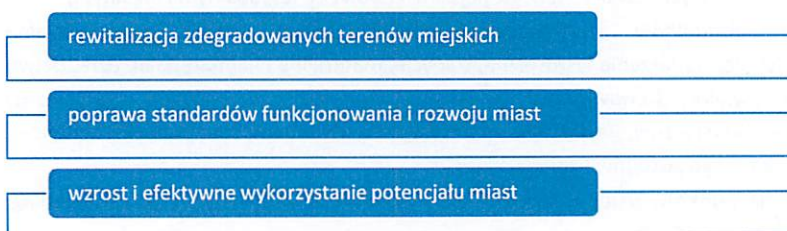
W ramach **celu strategicznego 3.** „Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu” wyznaczony został cel operacyjny „Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu”.

**Kierunki działań i interwencji w odniesieniu zasobów dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego:**

- „Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe), np. utworzenie Centrum Historyczno- - Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;
- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);

- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych;
- Działania na rzecz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących majątek województwa lubelskiego;
- Wspieranie organizacji i tworzenie infrastruktury na rzecz zachowania pamięci i dziedzictwa historycznego województwa lubelskiego (m.in. Unia Lubelska, Bitwa partyzancka pod Osuchami, Bitwa pod Komarowem);
- Wdrażanie Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim.”

**Wojewódzki Program Rozwoju i Realizacji Miast dla Województwa Lubelskiego** dokument przyjęty został uchwałą nr XLVI/715/06 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 kwietnia 2006 r. określający narzędzia służące do rozwoju województwa lubelskiego oraz poprawy atrakcyjności województwa. Głównym celem tego programu jest poprawa atrakcyjności i konkurencyjności miast regionu służąca zrównoważonemu rozwojowi województwa. W celu realizacji wyróżniamy trzy priorytety.



## 5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

### 5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzonymi na poziomie gminy.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Skierbieszów, jest to podstawowy dokument kreujący politykę przestrzenną gminy. Obok miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest aktem planowania przestrzennego i w systemie planistycznym zaliczane jest do aktów planowania ogólnego. Dokument jest podstawą koordynacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powinien być także podstawą koordynacji wszystkich decyzji i przedsięwzięć realizacyjnych samorządu w zakresie gospodarki przestrzennej gminy. Odgrywa także rolę w kształtowaniu struktury funkcjonalno – przestrzennej jako środek informacji o możliwościach i ograniczeniach w odniesieniu do poszczególnych obszarów. Jednym z dwóch głównych kierunków zagospodarowania gminy jest rekreacja i turystyka, która ma być rozwijana w różnych formach oraz jest silnie uwarunkowana jest zasobami kulturowymi regionu.

W rozdziale 3. Studium przedstawia środowisko kulturowe z szczególnym uwzględnieniem zasobów mineralnej, w co wlicza się strefowanie krajobrazu kulturowego, a także elementy krajobrazu kulturowego obszaru gminy Skierbieszów. Służby konserwatorskie wyróżniły trzy **strefy ochrony konserwatorskiej**:

- Obszary i obiekty ścisłej ochrony konserwatorskiej, figurujące w rejestrze zabytków;
- Obszary i obiekty pośredniej ochrony konserwatorskiej, figurujące w ewidencji zabytków;
- Obiekty zabytkowe, dokumentowane w „białych kartach” (archiwum Wojewódzkiego Oddziału Służby ochrony Zabytków w Lublinie);

Wyróżniono również **elementy krajobrazu kulturowego** obszaru gminy:

- Historyczne układy ruralistyczne – ukształtowane w naturalnych warunkach krajobrazowych układy drogowe;
- Zespoły dworsko-parkowe;
- Zespoły sakralne i obiekty kultu religijnego;
- Zabytki przemysłu i techniki;
- Cmentarze i miejsca pamięci;
- Założenia parkowe, zabytkowy drzewostan;
- Zabytkowe obiekty architektury i budownictwa ludowego;
- Obszary obserwacji archeologicznej;

**Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, ochronie i opiece podlegają m.in.:**

- zabytki nieruchome takie jak: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła

budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

- zabytki ruchome takie jak: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- zabytki archeologiczne takie jak: pozostałości terenowe osadnictwa pradziejowego i historycznego, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej,
- nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Działalność służb konserwatorskich i służb planowania przestrzennego w dziedzinie ochrony i rewaloryzacji obiektów i zespołów zabytkowych opiera się przede wszystkim na rozpoznaniu i określeniu obiektów i obszarów, stanowiących przedmiot ochrony konserwatorskiej, wprowadzanej w akty prawa miejscowego, jakim są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Zapisy te oparte są na wytycznych konserwatorskich sporządzanych przez urzędy ochrony zabytków. Studium uwarunkowań i kierunków wskazuje sposoby sprawowania ochrony zabytków, jakie realizowane mają być w miejscowych planach sporządzanych w oparciu o Studium. Są one także wskazówkami przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i lokalizowaniu inwestycji celu publicznego w sytuacji braku w danym obszarze aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego. Podstawowym elementem wytycznych konserwatorskich do studium jest ustalenie obszarów podlegających ochronie, a więc wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej. Wyznaczenie stref następuje w oparciu o analizę stanu istniejącego, analizę przekazów historycznych, kartograficznych i ikonograficznych.

W części II Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Skierbieszów w punkcie 3.5. **Ogólne założenia ochrony wartości kulturowych w poszczególnych strefach krajobrazu kulturowego** zostały opisane zasady ochrony poszczególnych form dziedzictwa kulturowego. Studium przypomina o obowiązku uwzględnienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obszarów wpisanych do rejestru zabytków, pozwalając na zachowanie ich w swojej formie wewnętrznej i zewnętrznej. Dodatkowo wszelkie prace remontowe oraz inwestycyjne, planowane w obrębie obiektów dziedzictwa kulturowego wymagają określenia odrębnych warunków konserwatorskich w uzgodnieniu z Wojewódzkim Oddziałem Służb Ochrony Zabytków w Lublinie.

Ponadto wyznaczone zostały zasady ochrony konserwatorskiej. Na obszarze gminy Skierbieszów wyznaczono jedną strefę ochrony konserwatorskiej: „A”- strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej.

#### STREFA „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej

Celem działalności konserwatorskiej w strefie „A” jest przede wszystkim zachowanie zabudowy historycznej, jej konserwacja, rewaloryzacja, rekonstrukcja, zachowanie towarzyszącej historycznej zieleni komponowanej, usuwanie obiektów dysharmonizujących, dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego, eliminacja funkcji uciążliwych. Sposoby ochrony, działania konserwatorskie: na obszarze strefy „A” wszelkie prace wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego stanowi podstawę planowania przestrzennego w gminie. Zawiera on przepisy powszechnie obowiązujące w zakresie przeznaczenia terenu, zagospodarowania i warunków zabudowy oraz stanowi bezpośrednią podstawę do wydawania pozwoleń na budowę oraz wywłaszczenia gruntów na cele publiczne. Ustalenia planów miejscowych powinny być na tyle precyzyjne i szczegółowe, aby można było na ich podstawie sporządzić projekt budowlany oraz zagwarantować, przy wydawaniu decyzji administracyjnych, realizację ustawowych zadań w zakresie ładu przestrzennego, ochrony środowiska i innych. Spełnienie tych dwóch podstawowych warunków ustawodawca zapewnia poprzez określenie obowiązkowego zakresu przedmiotowego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Gmina Skierbieszów posiada trzy Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego:

- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenów położonych w obrębach Kolonia Zrąb, Skierbieszów oraz Zrąb Szosa w gminie Skierbieszów- Uchwała Nr VI/39/15 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 15 czerwca 2015 r.;
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Skierbieszów - Uchwała Nr XI/92/12 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 29 maja 2012 r.;
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenów do zalesienia- Uchwała Nr XV/135/08 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 19 listopada 2008 r.;

**Tabela 7 Zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w aspekcie ochrony zabytków**

Lp.	Nazwa Miejscowego Planu	Uchwała Rady Miejskiej (Dziennik Urzędowy Województwa)	Zapisy w planie odnośnie ochrony zabytków
1.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenów położonych w obrębach Kolonia Zrąb, Skierbieszów	Uchwała Nr VI/39/15 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 15 czerwca 2015 r.	§ 8.1. Obowiązuje ochrona wszelkich znalezisk o charakterze zabytków archeologicznych (osadowe i grobowe obiekty ziemne, fragmenty pradziejowych i średniowiecznych

	oraz Zręb Szosa w gminie Skierbieszów		naczyń gliniastych lub narzędzia wykonane z kamienia, krzemienia, kości, rogu oraz przedmioty metalowe), wstrzymanie robót ziemskich na odcinku odkrycia, zabezpieczenie miejsca odkrycia i znaleziska oraz bezzwłocznie powiadomienie o odkryciu właściwego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, wójta gminy.
2.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Skierbieszów	Uchwała Nr XI/92/12 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 29 maja 2012 r.	<p>§ 8.1. Obszar objęty planem położony w obrębie Skierbieszów, wskazany na załączniku graficznym Nr 2 znajduje się w granicach terenu wpisanego do rejestru zabytków województwa lubelskiego pod Nr A/354.</p> <p>1) prowadzenie wszelkich prac wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków;</p> <p>2) Wszelkie roboty ziemne należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, sprawowanym przez uprawnionego archeologa;</p> <p>3) Należy uzyskać pozwolenie konserwatorskie na wykonanie nadzoru archeologicznego;</p> <p>2. Obszar objęty planem położony w obrębie Skierbieszów, wskazany na załączniku graficznym Nr3, usytuowany jest w granicach historycznego układu przestrzennego Skierbieszowa i w sąsiedztwie kościoła parafialnego pisanego do rejestru zabytków:</p> <p>1) obowiązuje ochrona widokowa zabytkowego kościoła z zakazem umieszczania w jego sąsiedztwie masztów, wież, słupów energetycznych oraz innych akcentów wysokościowych zniekształcających panoramę</p>

			<p>2) Wszelkie roboty ziemne w granicach terenu ochrony konserwatorskiej prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, sprawowanym przez uprawnionego archeologa;</p> <p>3) Należy uzyskać pozwolenie konserwatorskie na wykonanie nadzoru archeologicznego;</p> <p>4) Obowiązuje ochrona znalezisk o cechach zabytków archeologicznych;</p> <p>3. Obszar objęty planem położony w obrębie Skierbieszów, wskazany na załączniku graficznym Nr 4 położony jest w sąsiedztwie stanowisk archeologicznych :</p> <p>1) Wszelkie roboty ziemne w granicach terenu ochrony konserwatorskiej prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, sprawowanym przez uprawnionego archeologa;</p> <p>2) Należy uzyskać pozwolenie konserwatorskie na wykonanie nadzoru archeologicznego;</p> <p>3) Obowiązuje ochrona znalezisk o cechach zabytków archeologicznych; znalezisko i miejsce jego odkrycia należy zabezpieczyć, wstrzymać roboty inwestycyjne na tym odcinku, a o fakcie odkrycia powiadomić właściwego konserwatora zabytków- kontynuacja pod nadzorem archeologicznym”</p>
3.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenów do zalesienia	Uchwała Nr XV/135/08 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 19 listopada 2008 r.	<p style="text-align: center;"><b>§ 8</b></p> <p>1. Ustala się archeologiczną strefę ochrony konserwatorskiej o granicach oznaczonych na rysunku planu.</p> <p>2. Zakres ochrony w archeologicznej strefie ochrony konserwatorskiej obejmuje mogące się w niej znajdować nieruchome i ruchome zabytki archeologiczne.</p>

			3. Przy zalesianiu terenów leżących w archeologicznej strefie ochrony konserwatorskiej należy uwzględnić zabytki archeologiczne, co jest możliwe po przeprowadzeniu wyprzedzających ratowniczych badań archeologicznych na podstawie pozwolenia konserwatorskiego.
--	--	--	--

Źródło: Miejscowe Plany Zagospodarowania przestrzennego w granicach gminy Skierbieszów.

### 5.2 Położenie gminy i informacje ogólne

Gmina Skierbieszów znajduje się w północnej części powiatu Zamojskiego, sąsiadując z gminami: Grabowiec (od wschodu), Sitno (od południa), Zamość (od południowo-zachodu) oraz Stary Zamość (od zachodu). Powiat zlokalizowany jest w południowej części województwa lubelskiego, jednocześnie we wschodniej części Polski przy wschodniej granicy państwa (na pograniczu z Ukrainą). Obszar gminy wynosi 139,17 km<sup>2</sup>.

**Rysunek 2 Położenie gminy Skierbieszów na tle województwa lubelskiego.**



Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Skierbiesz%C3%B3w\\_\(gmina\)#/media/Plik:Lub\\_Zamojski\\_Skierbieszow.png](https://pl.wikipedia.org/wiki/Skierbiesz%C3%B3w_(gmina)#/media/Plik:Lub_Zamojski_Skierbieszow.png)

Gmina Skierbieszów znajduje się w stosunkowo niewielkiej odległości od miasta Zamość (około 20 km), stanowiącego silnie oddziałujący ośrodek miejski województwie. Poza tym w okolicy nie występują inne większe ośrodki miejskie, co wynika z przynależności gminy do wiejskiej. Poza granicami gminy występują takie ośrodki jak:

- Chełm (ok. 40 km);
- Lublin (ok. 86km) - miasto wojewódzkie;
- Hrubieszów (45 km);

Rysunek 3 Gmina Skierbieszów na tle powiatu zamojskiego



Źródło:

[https://www.google.com/search?q=gmina+skierbiesz%C3%B3w+na+mapie+powiatu&tbm=isch&ved=2ahUKEwj7\\_IrB3rT5AhWVzYsKHQepC2IQ2-cCegQIABAA&oq=gmina+skierbiesz%C3%B3w+na+mapie+powiatu&gs\\_lcp=CgNpbWcQAzoECCMQJ1DnDVjyFwDrGGgAcAB4AIAByYgBjQWSAQE4mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&scient=img&ei=GrHvYvuHH5WbrwSH0q6QBg&bih=955&biw=1920&client=firefox-b-d#imgrc=34X73\\_1-dpmuvM](https://www.google.com/search?q=gmina+skierbiesz%C3%B3w+na+mapie+powiatu&tbm=isch&ved=2ahUKEwj7_IrB3rT5AhWVzYsKHQepC2IQ2-cCegQIABAA&oq=gmina+skierbiesz%C3%B3w+na+mapie+powiatu&gs_lcp=CgNpbWcQAzoECCMQJ1DnDVjyFwDrGGgAcAB4AIAByYgBjQWSAQE4mAEAoAEBqgELZ3dzLXdpei1pbWfAAQE&scient=img&ei=GrHvYvuHH5WbrwSH0q6QBg&bih=955&biw=1920&client=firefox-b-d#imgrc=34X73_1-dpmuvM)

W granicach administracyjnych gminy znajduje się 30 sołectw. Poniżej przedstawiony jest wykaz sołectw znajdujących się na terenie gminy Skierbieszów.

**Tabela 8 Spis sołectw leżących w granicach gminy Skierbieszów.**

Lp.	Nazwa sołectwa
1.	Dębiec
2.	Dębiec-Kolonia
3.	Drewniki
4.	Hajowniki
5.	Huczka Duża
6.	Huczka Mała
7.	Iłowiec
8.	Kalinówka
9.	Lipina Nowa
10.	Lipina Stara
11.	Łaziska
12.	Majdan Skierbieszowski
13.	Marcinówka
14.	Osiczyna
15.	Podwysokie
16.	Podhuszczka
17.	Sady
18.	Skierbieszów
19.	Kolonia, Sławęcín
20.	Sławęcín
21.	Suchodębíe
22.	Sulmíce
23.	Szorcówka
24.	Wiszenki

25.	Wiszenki-Kolonia
26.	Wysokie Drugie
27.	Wysokie Pierwsze
28.	Zabytów
29.	Zawoda
30.	Zrąb

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Wikipedii.

Gmina Skierbieszów, według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski wg Kondrackiego, usytuowana jest w południowo-wschodniej granicy megarejonu Pozaalpejskiej Europy Środkowej, w prowincji Wyżyn Polskich i przynależącego makroregionu Wyżyny Lubelskiej. Dodatkowo w skali mezorejonów, analizowany teren leży w granicach Działów Grabowieckich.

Rysunek 4 Wyżyna Lubelska



Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Wy%C5%BCyna\\_Lubelska#/media/Plik:Wy%C5%BCyna\\_Lubelska.png](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wy%C5%BCyna_Lubelska#/media/Plik:Wy%C5%BCyna_Lubelska.png)

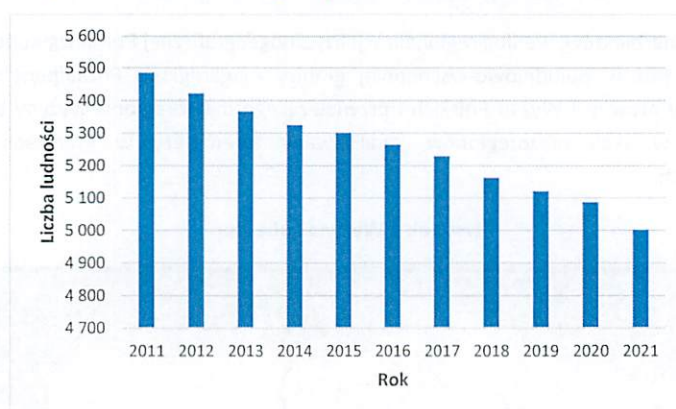
Demografia

Tabela 9 Liczba ludności gminy Skierbieszów na przestrzeni lat

Rok	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba ludności	5 486	5 423	5 367	5 326	5 302	5 264	5 229	5 162	5 121	5 086	5 002

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych, GUS.

Wykres 1 Liczba ludności gminy Skierbieszów w latach 2011-2021.



Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

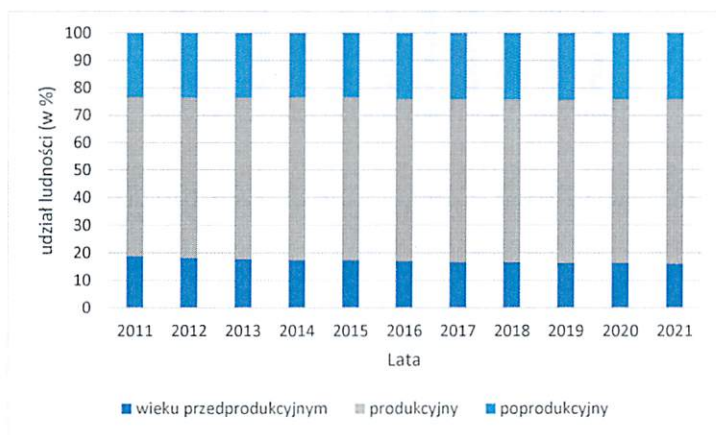
Tabela 10 Struktura ludności według grup ekonomicznych w gminie Skierbieszów w latach 2011-2021.

Lata	Ludność w wieku przedprodukcyjnym (w %)	Ludność w wieku produkcyjnym (w %)	Ludność w wieku poprodukcyjnym (w %)
2011	18,8	57,9	23,3
2012	18,3	58,1	23,6
2013	17,8	58,6	23,6
2014	17,3	59,3	23,4
2015	17,3	59,2	23,6
2016	16,9	58,9	24,1
2017	16,6	59,3	24,1
2018	16,5	59,2	24,3

2019	16,4	59,2	24,4
2020	16,4	59,5	24,2
2021	16,0	59,8	24,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS.

**Wykres 2 Struktura ludności według grup ekonomicznych w gminie Skierbieszów w latach 2011-2021.**



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS.

**Tabela 11 Liczba kobiet i mężczyzn w gminie Skierbieszów w latach 2011-2021.**

Lata	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn
2011	2 771	2 715
2012	2 732	2 691
2013	2 700	2 667
2014	2 672	2 653
2015	2 662	2 640
2016	2 642	2 622
2017	2 615	2 614
2018	2 587	2 575
2019	2 556	2 565
2020	2 530	2 556
2021	2 488	2 514

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych, GUS.



Funkcję pomocniczą w poruszaniu na terenie gminy pełnią drogi powiatowe, które łączą miejscowość Skierbieszów z granicą polsko-ukraińską oraz powiatem Krasnostawskim. Natomiast ich powierzchnia na terenie gminy nie zalicza się do dużych.

**Tabela 12 Wykaz dróg powiatowych przebiegających przez gminę Skierbieszów.**

Lp. odcinka	klasa drogi	nr drogi	nazwa drogi poza granicami administracyjnymi miast	Ogólna długość [m]
1	Z	3147L	Wólka Orłowska - Kalinówka - Skierbieszów	8 003
2	Z	3150L	Krasniczyn - Aniepol - Wiszenki - Kalinówka	6 167

Źródło: <http://www.bip.zdp.zamosc.pl/page/584/wykaz-drog-powiatowych.html>

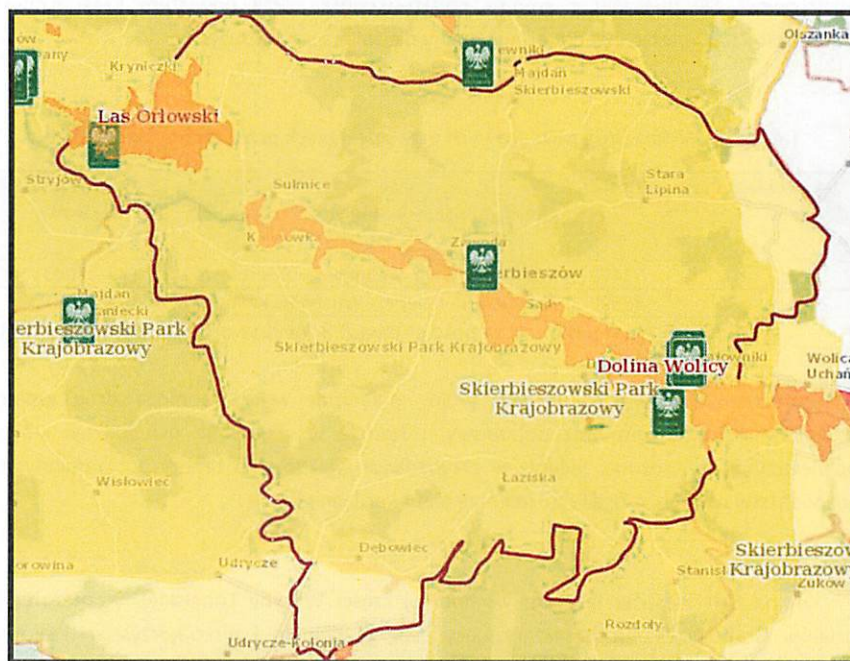
Pozostałe sołectwa na terenie gminy połączone są za pomocą dróg gminnych o charakterze lokalnym oraz dojazdowym. Jezdnie w większości przypadków stanowią powierzchnię utwardzoną, jedynie w przypadkach wjazdów na tereny pól uprawnych czy gospodarstw rolnych, mogą wyróżniać się nieutwardzoną formą.

#### **Ochrona przyrody**

Gmina Skierbieszów leży we wschodniej części Wyżyny Lubelskiej, w mezoregionie Działów Grabowieckich, charakteryzującym się wyżynnym i nisko-górzystym krajobrazie z słaborozwiniętymi, eolicznymi wysoczyznami i falistymi płaskowyżami. Wysokości bezwzględne w granicach administracyjnych gminy, oscylują w okolicach 250 m n.p.m, natomiast miejscami osiągają nawet 283 m n.p.m. Południowa część mezoregionu bogata jest w występowanie lessów, natomiast północna pokryta jest utworami kredy takimi jak: wapień, kreda pizująca z krzemionki, opoki, margle, wkładki piaskowców i gezy.

Skierbieszowski Park Krajobrazowy, należący do Zespołu Lubelskich Parków Krajobrazowych, został utworzony w 1995 roku i swoją powierzchnią (35 363,51 ha, w tym w gminie Skierbieszów ponad 13 tys. ha) obejmuje powiat zamojski oraz położony od niego na północny-zachód krasnostawski. Park powstał w celu zachowania walorów przyrodniczych, historycznych, kulturowych oraz krajobrazowych Działów Grabowieckich oraz mozaik siedlisk muraw kserotermicznych i lasów bukowych. Skierbieszowski Park Krajobrazowy wyróżnia się falisto-pagórkowatą rzeźbą terenu i systemem głębokich wąwozów utworzonych na warstwach lessowych. Wśród roślin stepowych i ciepłolubnych, spotykane są rośliny umieszczone w „Polskiej Czerwonej Księdze Roślin”, do których należą: wiśnia karłowata, róża francuska i kosaciec bezlistny. Dodatkowo spotykane rośliny rzadko występujące, takie jak: paprotnik kolczysty, żywiec gruczołowaty, przetacznik górski, parzydło leśne, widłak wroniec, mitek wiosenny, wężymord stepowy, ostrożeń pannoński, driakiew żółtawa, zawilec wielokwiatowy, oman wąskolistny, aster gawędka, traganek duński oraz traganek wielokwiatowy. Dodatkowo Skierbieszowski Park Krajobrazowy obejmuje całą powierzchnię gminy Skierbieszów.

Rysunek 6 Obszary prawnie chronione na terenie gminy Skierbieszów.



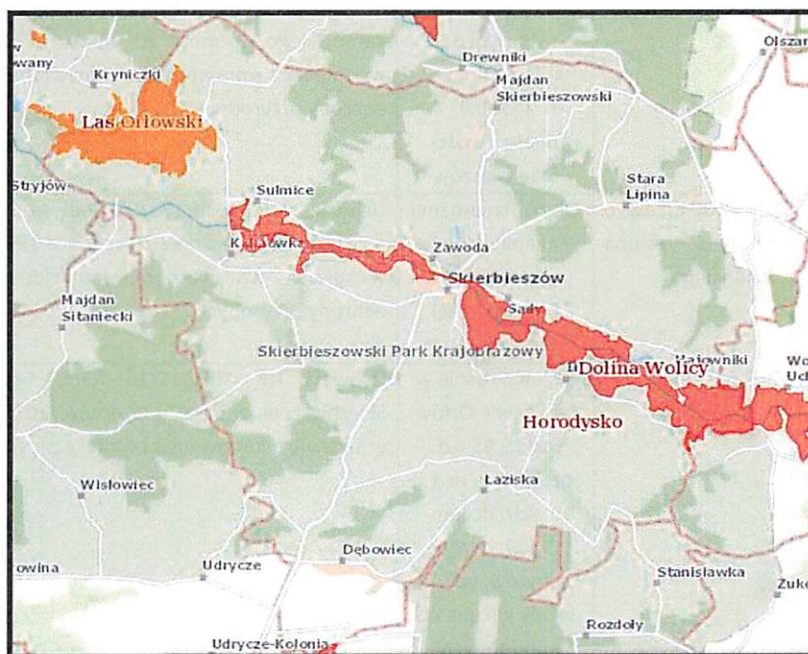
Źródło: geoserwis, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.

Na terenie Gminy znajdują się obszary ochrony przyrody Natura 2000:

- **Dolina Wolicy** (kod obszaru PLH060058) obejmująca fragment doliny Wolicy o powierzchni 938,28 ha, wyróżnia się bogactwem zbiorowisk łąkowych. Na terenie obszaru wyróżniono sześć typów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej oraz trzech gatunków zwierząt i jednego gatunku roślin z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej. Dodatkowo stwierdzono występowanie bociana białego, wymienionego w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej.
- **Hydrodyisko** (kod obszaru PLH060060) o powierzchni 2,89 ha, składa się z trzech części, do których należą strome zbocza o ekspozycji zachodniej i południowej, o odsłoniętej warstwie kredowej. W granicach obszaru występują dwa typy siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, w tym stanowisko rzadkich subpontyjskich zarośli stepowych, natomiast w inicjalnych murawach rozwijających się na podłożu kredowym rosną liczne gatunki chronione.
- **Las Orłowski** (kod obszaru PLH060061) o powierzchni 367,25 ha, leży w granicach grądu subkontynentalnego z wyróżniającym się drzewostanem bukiem i grabem. Na terenie

lasu występują swa typy siedlisk z Załącznika I i gatunek roślin z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej oraz jeden gatunek ptaka z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej.

**Rysunek 7 Obszary Chronione Natura 2000 na terenie gminy Skierbieszów.**



Źródło: geoserwis, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.

Na terenie gminy Skierbieszów występuje również kilka form ochrony w postaci pomników przyrody.

**Tabela 13 Wykaz pomników przyrody zlokalizowanych na terenie gminy Skierbieszów**

Lp.	Nazwa/Rodzaj	Lokalizacja	Akt prawny
1.	Topola biała	Park podworski	Orzeczenie Nr 1 Wojewody Zamojskiego z dnia 24 marca 1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody
2.	Wierzba biała	Południowo-zachodnia część parku podworskiego	Orzeczenie Nr 1 Wojewody Zamojskiego z dnia 24 marca 1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody
3.	Grupa 7 drzew:	Park podworski	Rozporządzenie Nr 21 Wojewody

	lipa drobnolistna (3), buk pospolity (2) oraz klon pospolity (7);		Zamojskiego z dnia 20 lipca 1992 r. w sprawie wprowadzenia indywidualnej ochrony przyrody
4.	Lipa drobnolistna	W sąsiedztwie budynku mieszkalnego POM w miejscowości Skierbieszów	Rozporządzenie Nr 21 Wojewody Zamojskiego z dnia 20 lipca 1992 r. w sprawie wprowadzenia indywidualnej ochrony przyrody
5.	Grupa 4 drzew o gatunku Jesiona wyniosłego	Obok przydrożnej kapliczki w okolicach miejscowości Szorcówka	Uchwała Nr XXXIII/132/93 Rady Gminy w Skierbieszowie z dnia 29 czerwca 1993 r. w sprawie wprowadzenia indywidualnej ochrony przyrody
6.	Buk pospolity	Drzewo rośnie w leśnictwie Orłów oddz. 95 c,d oznaczony nr 13 na działce nr 1099, obręb Zabytów, wśród grupy kilkunastu podobnych	Uchwała NR XIII/111/16 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 3 czerwca 2016 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Na północ od miejscowości Skierbieszów zlokalizowany jest Rezerwat przyrody Broczówka, który został utworzony w 1989 r. Jego 6 hektarowa powierzchnia ma na celu zachowanie zbiorowisk kserotermicznych z rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin stepowych oraz fragmentu grądu i świetlistej dąbrowy.

#### Lasy

Lasy w gminie Skierbieszów stanowią jedynie 12,03% powierzchni gminy. Zlokalizowane są na obszarach o trudnych warunkach do prowadzenia upraw rolniczych (wąwozy, zbocza o dużym nachyleniu, obszary o słabych warunkach glebowych), w konsekwencji powstałe zespoły leśne charakteryzują się wysokimi walorami przyrodniczymi oraz ekologicznymi. Lasy te wyróżniają się bogatym występowaniem dębu szypułkowego oraz drzewostanów bukowych, które zajmują kolejno 37% i 34,3% powierzchni leśnej gminy, przy towarzystwie brzozy brodawkowatej, modrzew europejskiego i topoli osika.

W granicach gminy Skierbieszów lasy nie tworzą zwartych i dużych kompleksów, występują one w postaci mniejszych zespołów drzew. Wyjątek stanowi Skierbieszowski Park Krajobrazowy, który łączy ze sobą poszczególne partie zaczerwień.

## Gleby<sup>2</sup>

Na obszarze gminy zdecydowanie dominują lessy. Utwór ten pokrywa przeważającą jej część z wyjątkiem tarasu zalewowego Wolicy i niektórych jej większych dopływów, gdzie występują pyły wodnego pochodzenia oraz torfy i namuły torfiaste pochodzenia organicznego. Tylko południowe i północne krańce gminy, sporadycznie budują inne utwory: piaski, pyły i gliny wodno – lodowcowe. Lessy pokrywające obszar gminy są w większości głębokie. Cechuje je drobno ziarnistość, przy tylko kilku procentowej frakcji piasku i znacznej zawartości części spławialnych około 35%. Są to więc typowe lessy zwykłe i ilaste bardzo do siebie podobne właściwościami fizyko-chemicznymi.

Z utworów lessowych powstały różne typy gleb, z których największą powierzchnię zajmują gleby brunatne. Gleby te wytworzone z lessów występują w dużych kompleksach w różnych położeniach, od którego obok miąższości warstwy lessu uzależniona jest ich przydatność rolnicza. Z dobrze wykształconym poziomem próchnicznym w terenie równym stanowią najlepsze gleby pszenne zaliczane do pierwszego kompleksu przydatności rolniczej, a głównie II klasy bonitacji. Tylko czarnoziemy wytworzone z lessów są żyźniejsze. Występują one w kilku miejscach na terenie gminy (Hajowniki, Huszczka Duża, Huszczka Mała, Łaziska, Iłowiec).

Bardziej równomiernie po całym obszarze gminy, małymi enklawami obok gleb brunatnych występują pseudo bielice. Gleby tego typu są najczęściej nie wybielicowane. Największą powierzchnię zajmują gleby lessowe klasy III a i III b dobre pszenne, częściowo tylko na zboczach (3–6 stopni nachylenia), podścielone przepuszczalnym podłożem. Na zboczach powyżej 6 stopni większość lessów jest erodowanych oraz okresowo za sucha. Klasyfikowane od III b do klasy V-ej i niżej stanowią gleby kompleksu 3-go pszennego, zalesiane oraz przeznaczane do zadarnienia.

W północnej części gminy na gruntach Drewnik, Wiszenek, Sulmic oraz Dębowca w części południowej gminy występują gleby wytworzone z utworów pyłowo gliniastych i piaszczystych. W mniejszych ilościach występują one również na zboczach wyższego tarasu w dolinie rzeki Wolicy i jej dopływów, na gruntach Hajownik, Zabytowa, Podhuszczki oraz Sądów tworząc gleby żytnio-ziemniaczane kompleksu 6-ego. Większe powierzchnie i to głównie w Dębowcu, oraz Kolonii Wiszenki zajmują piaski gliniaste. Stanowią one dobre gleby żytnio-ziemniaczane klasy IVa i IVb. Gleby wytworzone z piasków są w większości w typie brunatnym wylugowanym. Obok gleb wytworzonych z piasków w bezpośrednim ich sąsiedztwie, występują gleby wytworzone z pyłów i glin przewarstwianych piaskiem, na podłożu skały wapiennej. Są to już gleby pszenno-żytnie, zaliczane w większości do kompleksu 4-ego rzadziej 3-ego i 5-ego. Typologicznie w większości są to pseudo bielice. Na północnych i południowych krańcach obszaru gminy, obok gleb wytworzonych

<sup>2</sup> <http://www.skierbieszow.com.pl/gleby/>

z piasków i glin występują rędziny mieszane. Zwięzłe, zasobne w węglany w całym profilu, stanowią kompleksy pszenne 2 i 3. Sklasyfikowane są od III b do V kompleksu rolniczej przydatności gleb, w zależności od miąższości gleby do skały wapiennej i położenia w rzeźbie terenu. W dolinie rzeki Wolicy i niektórych jej południowych dopływów, największą powierzchnię zajmują gleby bagienne mułowo-torfowe i torfowe, różnej miąższości. Obok nich duże powierzchnie den dolinnych zajmują gleby pyłowe wodnego pochodzenia, oraz lessowate i deluwialne. Gleby te zajęte są głównie przez użytki zielone natomiast nadmiar wilgoci występujący na przeważającym obszarze doliny rzeki i jej dopływach obniża ich jakość i przydatność rolniczą.

Dużą część tych obszarów, obok gleb torfowych, zajmują gleby mineralne. Najlepsze gleby występują w dolinach na glebach lessowych deluwialnych, czarnoziemach, czarnych ziemiach oraz madach czarnoziemnych i dobrze zmeliorowanych torfach. Na glebach tych występują użytki zielone klasy od II-giej do IV- ej i kompleksy I<sub>z</sub> i 2<sub>z</sub> (bardzo dobry i dobry użytków zielonych).

W warunkach tych występujące gleby zaliczone zostały w większości do klasy V-ej. Bardziej zabagnione gleby klasy VI-ej występują w mniejszych ilościach w miejscach największych zagłębień terenu i razem z klasą V-tą zaliczone są do kompleksu 3<sub>z</sub> – użytki zielone, słabej jakości. W przeważającej części gleby Gminy Skierbieszów stanowią ziemie dobre (około 60 %), ponad 9 % to ziemi bardzo dobre. Najlepsze gleby lessowe (klasa I i II) głównie czarnoziemy występują na gruntach wsi Huszczka Duża, Huszczka Mała, Łaziska, Iłowiec oraz Hojowniki. Z kolei najwięcej pod względem powierzchni gleb dobrych występuje na obszarze wsi Dębowiec, Drowniki, Sulmice i Wisienki.

### 5.2.1. Uwarunkowania historyczne<sup>3</sup>

Najstarsze ślady osadnictwa ludzkiego na terenie gminy Skierbieszów, odkryte przez archeologów w postaci fragmentów naczyń glinianych, datowane są na 4.500-3.700 lat p.n.e. Są to zabytki związane z kulturą wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, a znaleziono je na terenie wsi Kalinówka. Kultura ta przybyła na teren Wyżyn: Sandomierskiej, Lubelskiej i Zachodniowołyńskiej znaną Środkowego Dunaju przynosząc ze sobą znajomość uprawy roli, lepienia glinianych naczyń i hodowli zwierząt, co ostatecznie umożliwiło zakładanie trwałych osiedli. Ślady takich osad pradziejowych, choć zróżnicowanych chronologicznie, zarejestrowano także w innych miejscowościach. Te najwcześniejsze, oprócz wyżej wzmiankowanej, reprezentują też neolityczną kulturę pucharów lejkowatych (4200-2900 r. p.n.e). Do tej kultury należą liczne fragmenty naczyń glinianych oraz narzędzia znalezione m.in. w Skierbieszowie i Lipinie Nowej. Kolejny etap zasiedlenia tych terenów nastąpił dopiero w środkowej i późnej fazie wczesnego średniowiecza. Dostyc liczną ceramikę z X-XIII wieku odkryto na 21 osadach. Tak gęste osadnictwo było zapewne jedną z przyczyn budowy w późniejszym okresie w Skierbieszowie zamku obronnego. Został on zbudowany na wzgórzu

<sup>3</sup> [https://ugskierbieszow.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//Strategia\\_Rozwoju\\_Gminy\\_Skierbieszow\\_na\\_lata\\_2015-2022.pdf](https://ugskierbieszow.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//Strategia_Rozwoju_Gminy_Skierbieszow_na_lata_2015-2022.pdf)

usytuowanym na podmokłych łąkach, w dolinie rzeki Wolicy. W obrębie wałów istniał budynek murowany i wieża. Czas powstania zamku datowany jest na przełom XIV i XV wieku. Pierwsze wzmianki historyczne o Skierbieszowie pochodzą z XIV wieku. Pierwsi mieszkańcy Skierbieszowa, dawni Słowianie wybudowali gród obronny na półwyspie z trzech stron otoczonym wodą. Były to tereny wyjątkowo dogodny do założenia osady. Z trzech stron broniły dostępu: woda i bagna. Od strony zachodniej przekopano kanał, następnie dookoła osady wzniesiono wały obronne. Szczątki tych wałów obronnych i przekopanej sztucznie fosy zachowały się do dnia dzisiejszego.

Na terenie gminy Skierbieszów występuje Gminny Ośrodek Kultury w Skierbieszowie, który stanowi centrum integracji społeczności gminy. W budynku zlokalizowana jest sala, w której odbywają się zajęcia i imprezy oraz funkcjonują różnorodne kluby, koła zainteresowań oraz zespoły, w które zaangażowany jest ośrodek. Gminny Ośrodek Kultury cieszy się wysokim zainteresowaniem wśród różnych grup wiekowych, zarówno dzieci, młodzieży jak i dorosłych. Jarmark „Kiliana” stanowi coroczną tradycję, organizowaną 6, 7 i 8 lipca każdego roku przez Gminny Ośrodek Kultury. W ramach targów planowane są koncerty, gry, zabawy, konkursy, imprezy sportowe czy „biesiady kiliańskie”, integrujące lokalną społeczność.

Gmina Skierbieszów posiada dodatkowo Gminną Bibliotekę Publiczną w miejscowości Skierbieszów, która liczy prawie 19 tys. pozycji księgozbioru oraz około 800 czytelników.

#### Dzieje wybranych miejscowości gminy Skierbieszów<sup>4</sup>

##### DĘBOWIEC

Wieś położona na południowo-zachodnim skraju gminy Skierbieszów. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1564, kiedy była własnością Udryckich, bocznej gałęzi Sitańskich. W 1745 roku dobra Udrycze odkupił od Udryckiego Antoni Deboli, a od niego w końcu XVIII wieku przejął je Onufry Kicki herbu Gozdawa. W 1823 roku, po śmierci Onufrego, majątek odziedziczyła jego córka Teresa Kicka. Dębowiec w tym czasie był średniej wielkości wsią i według spisu z 1827 roku liczył 56 domów i 280 mieszkańców. Wieś wchodząc w skład dóbr Udrycze dzieliła zapewne jej losy. W 1842 roku dobra te za długi wobec państwa dzierżawił Ludwik Błaszczynski, od którego prawana był Kajetan Mrozewicz. W 1872 roku Udrycze wraz z Dębowcem kupił na licytacji za 45 500 rubli Bolesław Klepaczewski, ale jeszcze w tym samym roku sprzedał je Ignacemu i Marii z Lipczyńskich Zawadzki. Pod koniec XIX wieku istniał tu folwark, którego właścicielem w 1904 roku był G. Gil. Na terenie folwarku mieszkało wtedy 27 mieszkańców, w tym 7 Żydów. Spis z roku 1921 notował we wsi 131 domów i 831 mieszkańców, w tym 18 Żydów i 30 Ukraińców. Być może już wówczas istniał we wsi wiatrak należący do Majdana,

<sup>4</sup>

[https://ugskierbieszow.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//3Strategia\\_Rozwoju\\_Gminy\\_Skierbieszow\\_na\\_lata\\_2015-2022.pdf](https://ugskierbieszow.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//3Strategia_Rozwoju_Gminy_Skierbieszow_na_lata_2015-2022.pdf)

który notowano w 1929 roku. Wśród mieszkańców, przeważnie rolników, był także cieśla, krawiec, kowal i kołodziej. We wsi istniał także sklep z artykułami spożywczymi oraz sklep z wyrobami tytoniowymi. Stosunkowo długie tradycje posiada szkoła w Dębowcu, którą założono w 1916 roku. Była to publiczna szkoła 1-klasowa, od 1 listopada 1917 roku przejęta przez polskie władze szkolne. Stopień organizacyjny szkoły podniesiono najpierw do 3-klasowej, a w 1930 roku do 4-klasowej. W Dębowcu utworzono w 1919 roku także drugą szkołę. Później szkołę zlikwidowano, a uczniów przeniesiono do pierwszej szkoły. Obecnie w Dębowcu funkcjonuje szkoła podstawowa 6-cio klasowa. W 1929 roku ukończono budowę drogi utwardzonej z Zamościa do Skierbieszowa, która biegła przez Dębowiec i Zrąb. Mniej więcej w tym czasie powstała we wsi Spółdzielnia Spożywców. W latach 30. XX wieku tutejszy majątek częściowo rozparcelowano, a niewielki folwark kupił Michał Bernat, który w 1947 roku przekazał ziemię Spółdzielni Produkcyjnej pozostawiając sobie jedynie 3 hektary. Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna przetrwała we wsi do końca lat 80. W połowie lat 60. utworzono w Dębowcu Kółko Rolnicze. Znaczącą rolę w życiu wsi odgrywała założona w 1932 roku jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1954 roku strażacy wybudowali remizę, w 1965 roku otrzymali motopompę, a w 1988 roku samochód. Podczas okupacji niemieckiej wieś Dębowiec nie była wysiedlona, natomiast pod koniec listopada 1942 roku została wysiedlona Kolonia Dębowiec. Opustoszałe wtedy gospodarstwa objęli Niemcy z Bałkanów. Po wojnie Dębowiec nadal wchodził w skład gminy Stary Zamość. W 1947 roku wieś Dębowiec liczyła 631 ha ziemi oraz 751 mieszkańców, natomiast Kol. Dębowiec 118,6 ha ziemi i 87 mieszkańców. Na początku lat 50. otwarto we wsi Urząd Pocztowy, który zlikwidowano pod koniec lat 90. W okresie powojennym Dębowiec był stosunkowo dużą wsią. W latach 1955- 1972 istniała gromada Dębowiec, złożona z Dębowca, Kol. Dębowiec, Łaziska, Suchodębna, Udrycz, Udrycz Kolonii i Zrębu Kolonii. Wraz z utworzeniem gromady zorganizowano w Dębowcu Ośrodek Zdrowia. Niezwykle ważną inwestycją była elektryfikacja wsi w 1952 roku. Dopiero jednak w 1971 roku zelektryfikowano Konię Dębowiec i w tym roku w Dębowcu zbudowano wodociąg. Dziesięć lat później wybudowano we wsi wysypisko śmieci, gdzie składowane są odpady z Zamościa i okolic. Kolejną ważną inwestycją we wsi była budowa w 1987 roku, murowanego z cegły, kościoła filialnego parafii Łaziska pw. św. Maksymiliana Kolbe, według projektu architekta Jana Radzika z Zamościa. Obecnie jest to stosunkowo duża wieś. Na początku 2009 roku Dębowiec liczył 558, a Kolonia Dębowiec 85 mieszkańców.

#### **DREWNIKI [SKIERBIESZOWSKIE]**

Wieś położona na północnym skraju gminy Skierbieszów, nad rzeką Milutka. Tylko część dawnej wsi znajduje się w granicach gminy Skierbieszów, pozostała, większa część należy obecnie do gminy Kraśniczyn. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1436, kiedy biskup chełmski Jan Biskupiec erygował i uposażył parafię w Skierbieszowie. W skład tej parafii weszły wówczas także Drewniki. Na pocz. XV wieku miejscowość należała do włości kraśniczyńskiej [krośniczyńskiej]. W 1464 roku jako właściciel wsi, wymieniany był książę z Kraśniczyna - Aleksander Hurkowicz. Prawdopodobnie

po wygaśnięciu rodu Hurków Drewniki oderwały się od dóbr krańcZYńskich, a około połowy XVI wieku nastąpił podział wsi na dwie części. Obecnie wieś położona w gminie Skierbieszów, to dawna własność biskupia. Stanowiła ona uposażenie łacińskich biskupów chełmskich aż do 1773 roku, kiedy po I rozbiorze Polski została skonfiskowana przez Austrię. W 1845 roku Drewniki należały do gminy Skierbieszów. Istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. Pod koniec XIX wieku wieś wchodziła dalej w skład dóbr Skierbieszów, wówczas w posiadaniu Faustyna Mościckiego i liczyła 17 domów oraz 102 mieszkańców, w tym 64 prawosławnych. W 1904 roku istniała we wsi szkoła przycerkiewna. Zapewne jednak po ukazie tolerancyjnym została zamknięta, gdyż w późniejszych dokumentach nie występowała. Dopiero od 1910 roku wznowiono naukę. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 26 domów i 148 mieszkańców, w tym 38 Ukraińców, natomiast w 1949 roku 125 mieszkańców. Ważnym wydarzeniem dla miejscowości była budowa wodociągu w 1974 roku, budowa utwardzonej drogi w 1984 roku i telefonizacja wsi w 2004 roku. Wraz z utwardzeniem drogi w 1984 roku wieś uzyskała połączenie autobusowe z Chełmem i Zamościem. Na początku 2009 roku Drewniki [Skierbieszowskie] liczyły 63 mieszkańców.

#### **HAJOWNIKI**

Wieś położona na wschodnim skraju Gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolicą. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1430. W 1436 biskup chełmski Jan Biskupiec erygował i uposażył parafię w Skierbieszowie i włączył do niej Hajowniki obok Skierbieszowa, Moszczoniej, Woli [Hajownickiej], Cieszyna, Żukowa, Iłowca, Łazisk, Cześnik, Huszczki Wołoskiej, Huszczki Serbinowej, Huszczki Dzierżkowej, Sulmic, Zabytowa, Drewnik i Stryjowa. W 1463 roku wieś posiadała już prawo magdeburskie, a wójtem był Mikołaj. W 1525 roku Hajowniki położone były w powiecie chełmskim i stanowiły własność Uchańskich ze Służewa. W 1555 wieś wraz z Wysokim i Moszczonymi na wniosek właściciela przyłączono je do powiatu grabowieckiego. Szybki rozwój osadnictwa we wsi skutkował założeniem Woli Hajownickiej, która pojawiła się w rejestrach poborowych w roku 1564. W XVII wieku była to średniej wielkości wieś, ale jej dalszy rozwój zahamowały zapewne klęski elementarne. Wskazuje na to wzmianka z 1684 roku, kiedy Hajowniki wraz z Wolą i Wysokim liczyły 42 domy, ale tylko 24 były zamieszkane zaś 18 pustych. Na początku XIX wieku Hajowniki były niewielką wsią, liczącą w 1827 roku 25 domów i 178 mieszkańców. Wówczas należały do powiatu krasnostawskiego i łacińskiej parafii w Skierbieszowie. W 1845 roku istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. W 1882 roku we wsi było 36 budynków chłopskich oraz 290 mieszkańców, w tym 166 prawosławnych i 11 Żydów. W Hajownikach po 1901 roku zbudowano dwór murowany, a jego architektem był Stanisław Czachórski. Nie zachowały się jednak żadne przekazy ikonograficzne dotyczące tego obiektu. Dwór ten został całkowicie zniszczony podczas I wojny światowej w 1915 roku. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 50 domów oraz 299 mieszkańców, w tym 11 Żydów i 154 Ukraińców, natomiast folwark 3 domy i 83

mieszkańców, wyłącznie Polaków. Istniał wtedy we wsi tartak (parowy) oraz młyn Józefa Grynasiuka, który użytkował go także kilka lat po II wojnie światowej, a następnie został przejęty przez Gminą Spółdzielnią (GS) w Skierbieszowie. Na początku lat 90. krótko młyn dzierżawił od GS-u Mieczysław Buczak, a przed 2000 rokiem kupił obiekt Alfred Strachota. Ten ostatni użytkuje młyn do tej pory. Według szacunków w 1928 roku w Hajownikach zabudowa dworska wraz z sadami zajmowała 16,8 ha, stawy rybne 25,2 ha, w tym stare 16,8 ha i nowe 8,4 ha. Istniały wówczas we wsi dwa sklepy spożywcze. W tym samym roku powstała we wsi jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. Dwa lata później strażacy wybudowali remizę. Wojna przerwała działalność straży. Została ona wznowiona dopiero w 1963 roku. W 1974 roku strażacy otrzymali motopompę. W okresie międzywojennym zaobserwowano we wsi znaczną aktywność polityczną chłopów, którego efektem było utworzenie w Hajownikach koła Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”, koła Stronnictwa Ludowego i Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, rozwiązanych w 1936 roku w wyniku pacyfikacji wsi przez policję. Istniała we wsi także kilkuosobowa komórka Komunistycznej Partii Polski. Tradycje szkolne we wsi sięgają początków XX wieku. W 1904 roku istniała we wsi szkoła przycerkiewna. Zapewne jednak po ukazie tolerancyjnym została zamknięta, gdyż w późniejszych dokumentach nie występowała. Szkołę otwarto ponownie w okresie międzywojennym. Była to szkoła 1-klasowa z jednym nauczycielem. Okres okupacji był szczególnie okrutny dla mieszkańców wsi. W 1942 roku Niemcy wysiedlili wieś: Cieszyn, Hajowniki, Iłowiec, Lipinę Nową, Łaziska i Suchodębie. Polaków wywieziono do obozu w Oświęcimiu lub na roboty do Niemiec, Ukraińców natomiast przesiedlono do pobliskiej wsi Skomorochy. Część mieszkańców przesiedlono do miejscowego dworu, gdzie utworzono gospodarstwo niemieckie – Liegenschaft. W 1946 roku, w wyniku reformy rolnej nastąpiła parcelacja gruntów majątku Hajowniki, a dwór i budynki folwarczne zostały przez okoliczną ludność rozebrane. Po wojnie życie wracało powoli do normy. W 1944 roku otwarto szkołę. Szkołę jednak w 1946 roku zlikwidowano, a dzieci uczęszczały do szkoły w Szorcówce. W 1949 roku wieś liczyła 261 mieszkańców. W latach 1955-1956 Hajowniki zostały zelektryfikowane. W połowie lat 60. powstało we wsi Kółko Rolnicze, którego prezesami byli kolejno: Robert Bazylak, Bronisław Buczak i Eugeniusz Sitarz. W 1974 roku Kółko Rolnicze przyłączono do Spółdzielni Kótek Rolniczych w Skierbieszowie i tam też wywieziono sprzęt rolniczy. W połowie lat 80. wybudowano drogę utwardzoną do Skierbieszowa. Na początku 2009 roku mieszkało we wsi 142 mieszkańców.

#### **HUSZCZKA (Mała i Duża)**

Wsie położone w środkowej części gminy Skierbieszów, nad bezimiennym dopływem Wolicy. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1436. W niewyjaśnionych okolicznościach wieś została królewską i włączono ją do starostwa krasnostawskiego, które w 1492 roku od Jana Pileckiego przejął Jan Feliks Rzeszowski, prepozyt przemyski. Na początku XVIII wieku zbudowano we wsi karczmę, którą wymienia także inwentarz z 1739 roku, a w 1801 roku jako karczmę wjezdną.

W 1782 roku Huszczki wchodziły w skład klucza sitanieckiego. Pod koniec XVIII wieku w Huszczce Dużej były 32 gospodarstwa. W 1827 roku Huszczka Mała należała do powiatu zamojskiego i parafii unickiej Monastyr. Liczyła wówczas 10 domów i 74 mieszkańców, również Huszczka Duża należała do powiatu zamojskiego i unickiej parafii w Monastyrze, liczyła 44 domy i 295 mieszkańców. W końcu XIX wieku w Huszczce Dużej istniał młyn włościański o 1 kamieniu. Notowano wówczas 1 dom dworski i 29 włościańskich oraz 359 mieszkańców, w tym 312 katolików, 44 unitów i 3 Żydów. Huszczka Mała liczyła 11 gospodarstw włościańskich i 114 mieszkańców, w tym 79 katolików i 35 prawosławnych. W 1904 roku istniała w Huszczce [Dużej] szkoła przycerkiewna. Zapewne jednak po ukazie tolerancyjnym została zamknięta, gdyż w późniejszych dokumentach nie występowała. W 1916 roku otwarto w Huszczce Dużej powszechną szkołę 1-klasową, która od listopada 1917 roku przeszła pod polską administrację szkolną. W 1918 roku otwarto także 1-klasową szkołę w Huszczce Małej. Szkoła mieściła się w wynajętym od gospodarzy pomieszczeniu. Prawdopodobnie około 1926 roku szkołę zlikwidowano. Po II wojnie światowej już w 1944 roku rozpoczęto ponownie naukę w Huszczce Dużej, w drewnianym parterowym budynku. Do tej szkoły chodziły dzieci z Huszczki Dużej, Huszczki Małej, Podhuszczki i Pańskiej Doliny. Ze względu na małą ilość uczniów szkołę zlikwidowano w 1973 roku. Znaczna część Huszczki do II wojny światowej należała do Ordynacji Zamojskiej. W 1916 roku Zarząd Ordynacji przystąpił do budowy tartaku w Pańskiej Dolinie, położonej na terenie Huszczki Dużej. Tartak posiadał 12 budynków i mógł przetrzeć w ciągu roku do 30 tys. m<sup>3</sup> drewna. Tartak ten był czynny w okresie międzywojennym. Spis z 1921 roku wykazał w Huszczce Dużej 56 domów i 332 mieszkańców, zaś w Huszczce Małej 26 domów i 186 mieszkańców. W obu wsiach wszyscy mieszkańcy byli Polakami. Obie wsie Niemcy wysiedlili już 6 listopada 1941 roku, co zapoczątkowało późniejsze masowe wysiedlenia na Zamojszczyźnie. Podczas tej akcji wysiedlono 367 mieszkańców. Podczas II wojny światowej zniszczono w Huszczce Dużej 32 gospodarstwa, z tego 8 całkowicie i 24 częściowo. W Huszczce Małej zniszczono 26 gospodarstw, z tego 14 całkowicie. W 1947 roku Huszczka Duża liczyła 308 mieszkańców, natomiast Huszczka Mała 132 mieszkańców. W 1962 roku powstała w Huszczce Dużej jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej, a w 1964 roku strażacy otrzymali motopompę i wybudowali remizę. W 1951 roku utworzono w Huszczce Dużej Punkt Skupu Mleka, który początkowo mieścił się w mieszkaniu prywatnym, a w latach 1961-1962 pobudowano nowy, murowany budynek z przeznaczeniem na Punkt Skupu Mleka. Punkt czynny był do 1996 roku. W 1971 roku w Huszczce Małej utworzono jednostkę OSP. W 1973 roku strażacy otrzymali motopompę, a pięć lat później zbudowali remizę. Ważnym wydarzeniem dla wsi była elektryfikacja, w Huszczce Małej ok. 1963 roku, zaś w Huszczce Dużej w 1967 roku. W 1978 roku wykonano scalenie gruntów dla obu miejscowości. W wyniku tego Państwowy Fundusz Ziemi (PFZ) pozyskał ok. 200 ha gruntów, które od zakończenia wojny użytkowała okoliczna ludność. Ziemię tę w użytkowanie przejął wówczas PGR Michalów, ale po 2 latach, ze względu na dużą odległość, zrezygnował z uprawy i przekazał do PFZ, który rozsprzedał ją tutejszym rolnikom. W roku 1980 zmeliorowano okoliczne łąki. Do ważnej inwestycji

należy zaliczyć budowę drogi utwardzonej, najpierw w 1978 roku na odcinku od szosy Kalinówka-Skierbieszów do Huszczki Małej, a w latach 1981-1983 od Huszczki Małej do Huszczki Dużej. Na początku 2009 roku w Huszczce Dużej mieszkało 106 osób i tyle samo w Huszczce Małej.

## **ŁŁOWIEC**

Wieś położona w południowo-wschodniej części gminy Skierbieszów, w międzyrzeczu Wolicy i Marianki. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1429. W XIX wieku łłowiec należał do średniej wielkości wsi. Spis z 1827 roku notował ją w powiecie hrubieszowskim i parafii Skierbieszów. Liczyła wówczas 53 domy i 300 mieszkańców. Według spisu w 1880 roku łłowiec liczył 44 domy włościańskie i 8 dworskich oraz 81 mieszkańców, w tym 69 prawosławnych. We wsi istniał młyn, a także zbudowany na pocz. lat 50. magazyn zboża i chmielu, a w części także suszarnia chmielu rozebrana w 1984 roku. Pozostała część budynku pełniąca rolę magazynu nie została rozebrana. Właścicielem obiektu była Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna w łłowcu. W roku 1921 wieś liczyła 82 domy i 504 mieszkańców, w tym 14 Ukraińców i 5 Żydów, natomiast w folwarku były 2 domy i 42 mieszkańców, w tym 11 Żydów. W okresie międzywojennym powstało we wsi koło Stronnictwa Ludowego, a tutejsza młodzież założyła koło Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. Obie organizacje rozwiązano po pacyfikacji ruchu ludowego na Zamojszczyźnie w 1936 roku. Prężnie działało także koło Komunistycznej Partii Polski. W łłowcu miał siedzibę Dzielnicowy Komitet KPP, podległy Podokręgowemu Komitetowi KPP w Zamościu. Tragicznym dla mieszkańców był okres okupacji niemieckiej. W 1942 roku Niemcy wysiedlili wsie: Cieszyn, Hajowniki, łłowiec, Lipinę Nową, Łaziska i Suchodębie. Tradycje szkolne sięgają w łłowcu drugiej połowy XIX wieku. Szkoła najpierw mieściła się w pomieszczeniach wynajętych, ale w 1898 roku zbudowano drewniany budynek szkolny. W 1916 roku powstała we wsi 1-klasowa szkoła polska, którą w 1917 roku przejęła polska administracja szkolna. Na budynek szkolny przeznaczono dawną szkołę, którą w 1923 roku wyremontowano. Po wyzwoleniu z okupacji niemieckiej naukę w 2-klasowej szkole wznowiono w 1944 roku. Później szkoła podnosiła swój stopień organizacyjny aż do 6-klasowej. Szkołę zlikwidowano w 1978 roku. Pomimo strat wojennych w 1949 roku wieś liczyła już 465 mieszkańców. W latach 1955-1961 istniała gromada łłowiec. W 1961 roku zlikwidowano gromadę, a miejscowości przyłączono do gromady Dębowiec i Skierbieszów. Pod koniec lat 40. powstała we wsi Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, którą zlikwidowano w 1957 roku. Jednak w poł. lat 70. reaktywowano Spółdzielnię Produkcyjną. Na początku lat 90. majątek Spółdzielni wykupiła Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna z Łabuniek. Jednak po dwóch latach Spółdzielnię zlikwidowano, a majątek został sprzedany rolnikom indywidualnym. Kolejną inicjatywą mieszkańców było utworzenie w połowie lat 60. Kółka Rolniczego, które w 1974 roku zlikwidowano, a jego majątek przekazano do SKR w Skierbieszowie. W 1958 roku powstała jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1960 roku strażacy otrzymali motopompę, a osiem lat później wybudowali remizę. Do ważniejszych inwestycji we wsi

należy zaliczyć także elektryfikację w 1952 roku, budowę utwardzonej drogi Skierbieszów-Iłowiec pod koniec lat 70. oraz Iłowiec- Szorcówka ok. 1995 roku i Iłowiec-Łaziska ok. 1993 roku, scalenie gruntów w latach 1999-2001 i budowę wodociągu w 2008 i 2009 roku. Na początku 2009 roku Iłowiec liczył 212 mieszkańców.

#### **KALINÓWKA**

Wieś położona na zachodnim skraju gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolicą. Początkowo była zwana Monastyr, a później Monastyrek. Wieś powstała w miejscu dawnego monasteru bazylikańskiego. Tutejsi mnisi żyli jako pustelnicy w lesie i co pewien czas gromadzili się na wspólne modlitwy. W XV i XVI wieku wieś (pod nazwą Monastyr) wchodziła w skład starostwa krasnostawskiego, Według inwentarza z 1614 roku wieś liczyła 4 i 1/2 półłanków. Spis z 1702 roku notował tu piwnicę, słodownię oraz nowy i stary browar. W 1727 roku był w Monastyrze stary i nowy dwór. Prawdopodobnie już w XVII wieku powstał we wsi folwark, który należał do Ordynacji Zamojskiej. W 1880 roku w folwarku było 5 budynków, natomiast wieś liczyła 29 domów i 169 mieszkańców, w tym 115 prawosławnych. Był tutaj wówczas młyn wodny o 2 kamieniach, systemu amerykańskiego. Już w XVI wieku istniała w miejscowości cerkiew unicka i przy niej zapewne monastyr. Być może jego początki należy wiązać z monastylem w Huszczce Serbinowej datowanym na 1488 rok. W monastyrze było kilku mnichów, którzy mieszkali jako pustelnicy w pobliskim lesie. Zbierali się wspólnie na nabożeństwa w cerkwi. Data budowy pierwszej cerkwi nie jest znana. W 1792 roku zbudowano kolejną cerkiew drewnianą, która była filią parafii w Sulmicach. W latach 1880-1883 zbudowano w Monastyrku cerkiew murowaną, do której w latach 1919-22 dobudowano wieżę. Obecnie jest to kościół rzymskokatolicki. Do I wojny światowej istniała w Monastyrku parafia prawosławna. Parafię rzymskokatolicką pw. Św. Krzyża erygował biskup lubelski Leon Marian Fulman 4 lipca 1919 roku. Do parafii należą: Huszczka Mała, Kalinówka, Pańska Dolina, Sulmice, Wiszenki, Wiszenki Kolonia i Zabytów. Przymuszczałnie już w 1916 roku otwarto we wsi 1-klasową szkołę, po wojnie funkcjonowało 6 klas. W 1974 roku obniżono stopień organizacyjny szkoły do 4-klasowej, a w 1978 roku szkołę zlikwidowano. Monaster był stosunkowo małą wsią i w 1827 roku liczył zaledwie 8 domów i 43 mieszkańców. Wówczas wieś należała do powiatu hrubieszowskiego i parafii Grabowiec. Później nastąpił znaczny rozwój wsi. Według spisu z 1921 roku Monastyrek liczył 54 domy i 306 mieszkańców, w tym 19 Żydów, natomiast tutejszy folwark liczył 5 domów i 72 mieszkańców, wyłącznie Polaków. W tym czasie istniał tutaj młyn wodny systemu amerykańskiego, który zbudowano przed 1896 rokiem. W 1939 roku folwark w Monastyrku (Kalinówce) kupił prezes sądu z Zamościa. W 1947 roku Kalinówka liczyła 418 mieszkańców. W latach 1955-1968 w Kalinówce mieściła się siedziba gromady Kalinówka. Obejmowała ona obok Kalinówki także Kol. Wiszenki, Wiszenki, Sulmice, Huszczkę Dużą i Małą oraz Zabytów. Z końcem 1968 roku gromadę zlikwidowano, a miejscowości gromady przyłączono w 1969 roku do Skierbieszowa. W 1955 roku utworzono we wsi Urząd Pocztowy, natomiast w 1996 roku placówkę pocztową zlikwidowano. W 1965 roku powstała

w Kalinówce jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. Jeszcze tego samego roku strażacy wybudowali remizę, a trzy lata później otrzymali motopompę. Do ważnych inwestycji we wsi należy zliczyć elektryfikację we wrześniu 1964 roku oraz budowę utwardzonej drogi 5 lat później. Nie było we wsi nigdy Kółka Rolniczego ani Spółdzielni Produkcyjnej. Obecnie jest to stosunkowo niewielka wieś. Na początku 2009 roku w Kalinówce mieszkały 164 osoby.

#### **LIPINA NOWA**

Wieś położona w środkowej części gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolicą. Wieś powstała pod koniec XIX wieku jako kolonia Lipina. Pierwsza wzmianka pochodzi z roku 1895, kiedy w aktach USC zanotowano urodziny Jana Borysa. Z informacji mieszkańców wiadomo, że 18 i 19 lipca 1915 roku doszło na terenie wsi do krwawej bitwy wojsk austriackich i rosyjskich. Rosjanie przygotowując się do obrony wykonali ciąg okopów ziemnych w lesie lipińskim, a także tamę ułożoną z worków z piaskiem na rzece Wolicy za Skierbieszowem, co spowodowało zalanie dużej powierzchni łąk. Żołnierze VI korpusu austro-węgierski atakując od strony Iłowca aż 7-krotnie próbowali dokonać przeprawy przez zalane wodą łąki. Do najkrwawszych walk na bagnety doszło w płytkiej wodzie. Po zakończeniu działań wojennych okoliczna ludność spuściła wodę odsłaniając ciała żołnierzy. Część poległych pochowano na terenie Lipiny Nowej. Na powierzchni ok. 0,05 ha znajduje się 11 zbiorowych mogił ziemnych, w których pogrzebano 344 żołnierzy rosyjskich i 336 żołnierzy austriackich. W 1917 roku w Kolonii Nowa Lipina utworzono polską szkołę. Według spisu z 1921 roku Lipina Nowa jako kolonia liczyła 51 domów i 294 mieszkańców, w tym 8 Ukraińców i 7 Żydów. Podobnie jak we wsiach sąsiednich tragiczna dla mieszkańców była okupacja niemiecka. W 1942 roku Niemcy wysiedlili wieś. W 1949 roku Lipina Nowa liczyła 294 mieszkańców. Po II wojnie światowej zorganizowano w drewnianym budynku poukraińskim szkołę 4-klasową. Od 1974 roku był to Punkt Filialny Zbiorczej Szkoły Gminnej w Skierbieszowie. Szkołę zlikwidowano pod koniec lat 90. Ważną organizacją w Lipinie Nowej jest jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej założona w 1963 roku. W następnym roku strażacy otrzymali motopompę, a w 1979 roku wybudowali remizę. W roku 1962 Lipina Nowa została zelektryfikowana, a na pocz. lat 80. wybudowano we wsi drogę utwardzoną do Skierbieszowa. Obecnie jest to niewielka wieś. Na początku 2009 roku mieszkały tutaj 123 osoby.

#### **LIPINA STARA**

Wieś położona w środkowej części gminy Skierbieszów. Miejscowość Lipina powstała zapewne w drugiej połowie XVIII wieku w dobrach hajownickich. Pierwszy raz zanotowano ją w 1811 roku, kiedy występowała jako wieś należąca do parafii Skierbieszów. Spis z 1827 roku notował Lipinę w powiecie krasnostawskim i parafii Skierbieszów. Liczyła wówczas 7 domów i 50 mieszkańców. W 1899 roku utworzono, zapewne za zgodą i pomocą dziedziców, we wsi początkową szkołę rosyjską, zapewne 1-klasową. Pod koniec XIX wieku istniał folwark i wieś Lipina. Znajdowały się tu 2 domy dworskie i 11 włościańskich oraz 91 mieszkańców. W pobliskim lesie pod koniec XIX wieku założono zakład kopyciarski, gdzie wyrabiano szewskie kopyta aż do II wojny

światowej. Na początku XX wieku grunty Lipiny podzielono na Lipinę Starą, wzmiankowaną po raz pierwszy w źródłach w 1911 roku i Kolonię Lipinę wzmiankowaną w 1914 roku. Według spisu z 1921 roku Lipina Stara liczyła 26 domów i 161 mieszkańców, wyłącznie Polaków. W tym czasie we wsi rozwijało się intensywnie tkactwo, gdyż niemal w każdym domu znajdował się warsztat. Wyrabiano płótno przeważnie na własne potrzeby, a tylko niewielką część wyrobów sprzedawano. W okresie międzywojennym zaobserwowano znaczną aktywność polityczną mieszkańców, której efektem było utworzenie koła Stronnictwa Ludowego oraz koła ZMW „Wici” rozwiązanych w 1936 roku w wyniku pacyfikacji Ruchu Ludowego. W okresie międzywojennym istniała tu polska szkoła 1-klasowa otwarta w 1916 roku, która mieściła się w parterowym budynku drewnianym. Po wyzwoleniu wznowiono we wsi naukę, a szkoła systematycznie podwyższała swój stopień organizacyjny aż do 8-klasowej. W 2002 roku obniżono stopień organizacyjny szkoły do klas 0-3, a w roku 2004 ostatecznie zlikwidowano szkołę w Lipinie Starej. Dnia 15 grudnia 2008 roku otwarto w budynku dawnej szkoły w Lipinie Starej Warsztaty Terapii Zajęciowej dla osób niepełnosprawnych. W 1946 roku powstała w Lipinie Starej jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1950 roku strażacy wybudowali niewielki budynek na sprzęt strażacki a w 1987 roku remizę. Stosunkowo późno, bo dopiero w 1967 roku jednostka otrzymała motopompę. W 1949 roku wieś liczyła 219 mieszkańców. W roku 1969 zbudowano drogę utwardzoną ze Skierbieszowa do Lipiny Starej. Na początku lat 60. powstało we wsi Kółko Rolnicze, do którego w 1970 roku przyłączyło się także KR z Wysokiego W 1974 roku Kółko włączono do Spółdzielni Kótek Rolniczych w Skierbieszowie, a w Lipinie pozostała baza maszynowa. Na początku lat 80. zlikwidowano także tę bazę. W latach 1955-1961 istniała gromada Lipina Stara, która obejmowała Marcinówkę, Wysokie I i II, Lipinę Starą, Podwysokie i Osiczyńkę. Gromadę zlikwidowano z końcem 1961 roku. W roku 1961 Lipina Stara została zelektryfikowana, a w 1973 roku wybudowano utwardzoną drogę do wsi Lipina Stara i wówczas uruchomiono połączenie autobusowe z Zamościem. Na początku lat 80. zbudowano utwardzoną drogę w kierunku Wysokiego i Podwysokiego, a w 2000 roku zbudowano we wsi wodociąg. W latach 80. wybudowano we wsi murowaną zlewnię mleka, którą użytkowano do 1990 roku. Obecnie jest to stosunkowo niewielka wieś. Na początku 2009 roku w Lipinie Starej mieszkało 150 osób.

#### **ŁAZISKA**

Wieś położona w południowej części gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolicą. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z roku 1394, kiedy została włączona do nowo utworzonej parafii łacińskiej w Grabowcu. Znaczną część ludności Łazisk od chwili powstania wsi stanowili Rusini. Dla nich właśnie wybudowano we wsi cerkiew, o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1564 roku. Jej istnienie poświadczają źródła przez resztę XVI i na pocz. XVII wieku. W 1760 roku tutejsza parafialna cerkiew p.w. Opieki NMP należała do dekanatu zamojskiego. W 1793 roku cerkiew włączono jako filialną do parafii skierbieszowskiej, wcześniej wsie: Łaziska, Sławęcín, Suchodoły, Iłowiec i Dębowiec wchodziły w skład

oddzielnej parafii w Łaziskach. Pięć lat później w wyniku likwidacji unii w diecezji chełmskiej cerkiew przemianowano na prawosławną. W latach 1910-1913 obok starej cerkwi zbudowano z funduszy rządu nową cerkiew murowaną z cegły. Nowa cerkiew do 1946 roku pełniła rolę prawosławnej cerkwi parafialnej, a po II wojnie światowej przejęli ją rzymskokatolicy na kościół. Łaziska należały do stosunkowo niewielkich miejscowości. Według spisu w 1827 roku wieś była w powiecie hrubieszowskim i parafii Sitaniec. Liczyła wówczas 26 domów i 153 mieszkańców. W 1840 roku we wsi notowano 22 domy i 135 mieszkańców. Wśród zabudowań była także karczma, która w 1845 roku uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. Pod koniec XIX wieku była we wsi szkoła początkowa 1-klasowa i młyn wodny o 1 kamieniu zbudowany w 1887 roku. Wieś liczyła wówczas 31 domów i 277 mieszkańców, w tym 120 katolików i 3 Żydów. Dobra Łaziska składały się z folwarków w Łaziskach, Sławęcinnie i Suchodębium. W folwarkach było 6 budynków murowanych i 21 drewnianych oraz 2 młyny. Pod koniec XIX wieku wybudowano w Łaziskach dwór na rzucie prostokąta. W 1918 roku zbudowano kolejny dwór murowany istniejący do dziś. Według spisu z 1921 roku było w Łaziskach 46 domów i 317 mieszkańców, w tym 11 Żydów i 137 Ukraińców. W okresie międzywojennym zaobserwowano w Łaziskach znaczną aktywność polityczną chłopów, którego efektem było utworzenie Koła Stronnictwa Ludowego, rozwiązane w 1936 roku w wyniku pacyfikacji. W 1929 roku w Łaziskach znajdowała się cegielnia i gorzelnia oraz młyn wodny i tartak parowy. Tutejszą gorzelnię wraz z przynależnym doń magazynem zbudowano w 1902 i 1903 roku. Obecnie w skład wsi Łaziska wchodzi także przysiółek Ewusin, który dawniej obejmował odrębny folwark. Tradycje szkolne we wsi są stosunkowo długie. Pierwsza szkoła w Łaziskach powstała w drugiej połowie XIX wieku i była to rosyjska szkoła 1-klasowa. W 1916 roku utworzono we wsi 1-klasową powszechną szkołę polską, która mieściła się w drewnianym budynku parterowym. Z czasem lokal okazał się zbyt mały na potrzeby szkoły, dlatego wynajmowano dodatkowe pomieszczenie u miejscowych gospodarzy. Szkoła podnosiła swój stopień organizacyjny i w latach 30. była to szkoła 4-klasowa. Szkoła funkcjonowała podczas okupacji niemieckiej w latach 1941-1942. Po wysiedleniu wsi naukę przerwano, a wznowiono ją w 1944 roku. Początkowo była tutaj szkoła 4-klasowa, która jednak stopniowo podnosiła stopień organizacyjny aż do 8-klasowej. W 1978 roku obniżono stopień organizacyjny szkoły do 4-klasowej, a po pięciu latach ponownie utworzono szkołę 8-klasową. W 1999 roku ponownie obniżono stopień organizacyjny do 3-klasowej, a ostatecznie placówkę zlikwidowano w 2000 roku. Tragiczny dla mieszkańców wsi był okres okupacji hitlerowskiej. W 1942 roku Niemcy wysiedlili Łaziska wraz z Cieszynem, Hajownikami, Iłowcem, Lipiną Nową i Suchodębium. Po wysiedleniu wsi szkołę zapewne zamknięto. Ważną rolę w życiu wsi odgrywała założona w 1927 roku jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W dwa lata później wybudowano we wsi remizę. Dopiero w 1960 roku strażacy otrzymali motopompę. Łaziska były stosunkowo dużą wsią. W 1949 roku było tutaj 611 mieszkańców. Po wojnie uruchomiono gorzelnię w Łaziskach, gdzie produkowano z ziemniaków i jabłek tzw. surówkę spirytusową. Roczna produkcja tego półproduktu sięgała 200-250 tys. litrów. Początkowo gorzelnia należała do Spółdzielni Produkcyjnej

w Dębowcu, a od 1974 roku do PGR-u w Michalowie. Obecnie W gorzelnii pracuje 4 robotników, roczna produkcja zakładu to około 2 miliony litrów spirytusu. Do ważniejszych wydarzeń w życiu wsi można zaliczyć jej elektryfikację w 1962 roku oraz budowę I-go odcinka utwardzonej drogi klinkierowej w Łaziskach w latach 1964-1966. Przez dalszych kilkanaście lat budowano II-gi odcinek drogi przez Dębowiec i połączono ją w 1983 roku z szosą Zamość-Skierbieszów. Około 1993 roku zbudowano drogę na odcinku Łaziska-Iłowiec. W latach 1994-1996 wykonano we wsi scalenie gruntów, a pod koniec 2008 i na początku 2009 roku wybudowano wodociąg. Mieszkańcy wsi pochodzenia ukraińskiego zostali w latach 1945-1947 przesiedleni na tereny zabużańskie oraz Północnej i Zachodniej Polski, a na ich miejsce przybyli Polacy z za Buga. W połowie lat 60 zorganizowano we wsi Kółko Rolnicze. W 1975 roku Kółko Rolnicze przejęła SKR w Skierbieszowie, gdzie po kilku latach przekazano także cały sprzęt rolniczy. Obecnie Łaziska są średniej wielkości wsią. Na początku 2009 roku mieszkało tutaj 329 osób.

#### **MAJDAN SKIERBIESZOWSKI**

Wieś położona na południowym skraju gminy Skierbieszów, powstała w drugiej połowie XVIII wieku w dobrach skierbieszowskich biskupów chełmskich. Pierwszy raz pojawiła się na Mapie Perthesa z 1786 roku. Po 1786 roku wchodziła w skład dóbr austriackich kameralnych [skarbowych], zawłaszczonych po łacińskich biskupach chełmskich. W 1916 roku otwarto we wsi szkołę, która od listopada 1917 roku podlegała oświatowym władzom polskim. Po wyzwoleniu wznowiono naukę w tutejszej szkole 4-klasowej. W 1968 roku szkołę zlikwidowano. W 1974 roku ponownie utworzono we wsi szkołę, Od 1974 roku klasa lekcyjna znajdowała się w budynku remizy strażackiej. Szkołę zlikwidowano ostatecznie w 1999 roku. W okresie międzywojennym we wsi notowano Spółdzielnię Mleczarską oraz dwa sklepy spożywcze. Ponadto obok rolników we wsi był cieśla i szewc. Aktywnie działała wtedy młodzież zrzeszona w ZMW „Wici”, a także kilkusobowa komórka Komunistycznej Partii Polski. W 1949 roku wieś liczyła 462 mieszkańców powstała w Majdanie Skierbieszowskim jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1964 roku strażacy otrzymali motopompę, a sześć lat później wybudowali remizę. W 1983 roku jednostka otrzymała samochód strażacki. Do ważniejszych wydarzeń w okresie powojennym można zaliczyć elektryfikację wsi w 1966 roku, budowę wodociągu w 1974 roku i telefonizację w 2001 roku. Pod koniec lat 80. i na pocz. lat 90. wybudowano we wsi drogę utwardzoną do Skierbieszowa. Na początku 2009 roku w Majdanie Skierbieszowskim mieszkało 191 osób.

#### **MARCINÓWKA**

Wieś położona na północnym skraju gminy Skierbieszów. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1817 roku, kiedy należała do parafii w Skierbieszowie i wchodziła w skład dóbr skierbieszowskich. W 1827 roku, Marcinówka będąc w powiecie krasnostawskim i parafii Skierbieszów liczyła 9 domów i 58 mieszkańców. Pod koniec XIX wieku wieś należała do gminy i parafii w Skierbieszowie. Liczyła wówczas 11 domów włościańskich i 64

mieszkańców, w tym 18 prawosławnych. Tutejszy folwark należał do dóbr skierbieszowskich. W okresie międzywojennym Marcinówka nadal była niewielką wsią. Według spisu z 1921 roku liczyła 18 domów i 114 mieszkańców, w tym 1 Ukraińca. W 1949 roku wieś liczyła 117 mieszkańców. Wśród ważnych inwestycji w Marcinówce w okresie powojennym należy wymienić elektryfikację rozpoczętą w 1957 roku, a zakończoną dopiero w 1959 roku. W roku 1974 wybudowano wodociąg. Ciągłe jest niedokończona budowa drogi utwardzonej, choć była rozpoczęta jeszcze w 1982 roku. Wybudowano już znaczny odcinek na trasie Majdan Skierbieszowski-Marcinówka, ale jeszcze brakuje kilkaset metrów drogi. Na początku 2009 roku w Marcinówce mieszkało zaledwie 17 osób.

#### **OSICZYNA**

Wieś położona na wschodnim skraju gminy Skierbieszów. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1817 roku, kiedy należała do plebana uchańskiego jako uposażenie parafii. Osiczyna powstała zapewne na gruntach Wolicy Uchańskiej. Spis z 1827 roku notował wieś w powiecie hrubieszowskim oraz parafii łańciskiej Skierbieszów. Liczyła wówczas 30 domów i 188 mieszkańców. W 1845 roku istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. Osiczyna należała wtedy do gminy Wolica Uchańska, a pod koniec XIX wieku wchodziła w skład gminy Grabowiec i parafii łańciskiej i prawosławnej w Skierbieszowie. W latach 1841-1845 notowano we wsi 35 gospodarstw. Przymuszczenie cała wieś została uwłaszczona w 1864 roku. Według spisu z 1921 roku Osiczyna liczyła 55 domów i 396 mieszkańców, w tym 5 Ukraińców. Już w okresie międzywojennym istniała we wsi 4-klasowa szkoła, która mieściła się w parterowym budynku drewnianym zbudowanym około 1928 roku. Podczas II wojny światowej Osiczyna została wysiedlona. Po wojnie życie stopniowo wracało do normy. Już w 1944 roku wznowiono naukę w tutejszej 4-klasowej szkole. Później podnoszono stopień organizacyjny szkoły aż do 8-klasowej. Początkowo szkoła mieściła się w przedwojennym budynku drewnianym, a w 1962 roku oddano do użytku parterowy budynek murowany. Szkołę zlikwidowano pod koniec lat 80. W okresie powojennym do ważniejszych inwestycji we wsi należy zaliczyć elektryfikację Osiczyny w 1960 roku. W 1965 roku utworzono tutaj Kółko Rolnicze skupiające 18 członków. W 1974 roku Kółko Rolnicze przejęło SKR w Skierbieszowie, a w Osiczyźnie pozostała filia. Ostatecznie SKR zlikwidowano pod koniec lat 80. Do ważniejszych inwestycji we wsi należała budowa wodociągu w 1973 roku, budowa utwardzonej drogi na odcinku Lipina Stara do zabudowań w Osiczyźnie w połowie lat 60., a na terenie wsi w 1992 roku, scalenie gruntów w latach 1992-1994 oraz telefonizacja radiowa w 2004 roku. W 1956 roku było we wsi 74 domy i 475 mieszkańców, a na początku 2009 roku w Osiczyźnie mieszkało tylko 112 osób.

#### **PODHUSZCZKA**

Wieś położona w środkowej części gminy Skierbieszów, nad bezimiennym

dopływem Wolicy. Miejscowość powstała prawdopodobnie pod koniec XVIII wieku w dobrach skierbieszowskich. Podhuszczka była stosunkowo niewielką wsią. Według spisu z 1827 roku było tutaj 20 domów i 71 mieszkańców. Wówczas miejscowość należała do powiatu krasnostawskiego i łacińskiej parafii w Skierbieszowie. W 1845 roku wieś wchodziła w skład gminy Skierbieszów. Istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. Podhuszczka była niewielką wsią i pod koniec XIX wieku liczyła 3 domy dworskie i 7 włościańskich oraz 89 mieszkańców, w tym 68 katolików i 21 prawosławnych. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 13 domów i 96 mieszkańców, w tym 6 Ukraińców, natomiast kolonia miała 10 domów i 80 mieszkańców, w tym 3 Ukraińców. W latach 1923-1926 istniała we wsi 1-klasowa szkoła powszechna, która mieściła się w wynajętym od gospodarzy pomieszczeniu. Później szkołę zlikwidowano, a dzieci skierowano do szkoły w Skierbieszowie. Tragiczne wydarzenia niemieckiej okupacji nie ominęły także Podhuszczki. Już w 1941 roku Niemcy wysiedlili wieś. Polacy zostali przewiezieni do Teptiukowa w powiecie hrubieszowskim. Po wojnie ludność z powrotem zasiedliła gospodarstwa. W 1949 roku wieś liczyła 149 mieszkańców. W 1962 roku Podhuszczka została zelektryfikowana, a trzy lata później zbudowano tutaj utwardzoną drogę na kierunku Skierbieszów-Kalinówka. Obecnie jest to niewielka miejscowość. Na początku 2009 roku w Podhuszczce mieszkały 162 osoby.

#### **PODWYSOKIE**

Wieś położona na północnym skraju gminy Skierbieszów. Spis z 1827 roku notował Podwysokie w powiecie krasnostawskim i łacińskiej parafii Skierbieszów. Liczyła wówczas 19 domów i 124 mieszkańców. W 1845 roku wieś należała do gminy Hajowniki. Istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. W 1880 roku tutejszy folwark został oddzielony od dóbr Wysokie. Pod koniec XIX wieku było tu 5 domów dworskich i 21 włościańskich oraz 180 mieszkańców, w tym 138 katolików i 42 prawosławnych. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 55 domów i 342 mieszkańców, w tym 54 Ukraińców. Istniała także kolonia Podwysokie, która należała do wsi Wysokie i liczyła zapewne kilkanaście domów. W 1922 roku założono we wsi cegielnię, czynną kilka lat - do 1929 roku. W tym czasie we wsi istniały dwa drewniane wiatraki. Jeden z nich był czynny jeszcze kilka lat po II wojnie światowej. W 1928 roku założono we wsi parafię polskokatolicką. Do parafii zlikwidowanej podczas pacyfikacji wsi w 1936 roku należało około 550 wyznawców. Już w 1916 roku utworzono we wsi szkołę, która początkowo mieściła się w wynajętym drewnianym budynku. Do szkoły uczęszczały dzieci z Marcinówki i Podwysokiego. W 1938 roku powzięto plany o budowie nowej szkoły, ale II wojna światowa przeszkodziła w ich realizacji. Po wyzwoleniu z okupacji niemieckiej naukę wznowiono w 1944 roku, ale uczono w wynajętych pomieszczeniach. Po kilku latach wybudowano drewniany budynek szkolny. W 1989 roku szkołę ostatecznie zlikwidowano, a budynek szkolny kilka lat później gmina sprzedała. Mieszkańcy tej niewielkiej wioski wykazali się dużą aktywnością polityczną i społeczną w okresie międzywojennym. Utworzono we koło Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” oraz koło Stronnictwa Ludowego,

rozwiązanego w 1936 roku w wyniku pacyfikacji. W tym okresie istniała we wsi także kilkusobowa komórka Komunistycznej Partii Polski. Okres niemieckiej okupacji okazał się tragiczny także dla mieszkańców Podwysokiego. Już w maju 1942 roku Niemcy, w odwecie za działalność dywersyjną, spalili wieś. W 1944 roku w odwecie za pomoc partyzantom Niemcy ponownie spalili wieś. W 1949 roku wieś liczyła 260 mieszkańców. Pod koniec lat 40. na bazie gruntów podworskich powstała we wsi Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. W połowie lat 60. Spółdzielnię rozwiązano. W 1974 roku zawieszono ponownie Spółdzielnię Produkcyjną, która podlegała pod SKR w Skierbieszowie. Do Spółdzielni należało około 100 hektarów gruntów rolnych. Obok produkcji roślinnej hodowano w gospodarstwie owce. Po kilku latach gospodarowania Spółdzielnię ostatecznie zlikwidowano, a grunta sprzedano rolnikom indywidualnym. W 1960 roku powstała w Podwysokiem jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1967 roku strażacy otrzymali motopompę, a dziesięć lat później wybudowali remizę. Do ważniejszych osiągnięć gospodarczych wsi należy zaliczyć jej elektryfikację w 1949 roku, budowę wodociągu w latach 1968-1970 oraz budowę drogi utwardzonej w latach 90. Na początku 2009 roku w Podwysokiem mieszkały 134 osoby.

#### **SADY**

Wieś położona w środkowej części gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolica, zwana także Mielnikowszczyzną. Pierwsza historyczna wzmianka o miejscowości pochodzi z roku 1839, kiedy pojawiła się na Mapie Kwatermistrzowskiej. Według spisu z 1921 roku Sady liczyły 51 domów i 336 mieszkańców, w tym 4 Ukraińców i 27 Żydów. W dniu 27 listopada 1942 roku Niemcy o 4 rano okrążyli trzy wsie: Sady, Skierbieszów i Zawodę, a następnie wysiedlili Polaków. Mieszkańcy mieli w ciągu 20 minut stawić się na wyznaczonym placu. Niewielka liczba osób została pozostawiona na miejscu jako „tania siła robocza”, resztę wywieziono furmankami do obozu przejściowego w Zamościu, przy ul. Okrzei. Tam dokonano segregacji wywożąc jednych do obozu w Oświęcimiu, drugich na roboty przymusowe do Niemiec, a dzieci do powiatu siedleckiego. W 1949 roku wieś liczyła 284 mieszkańców. Do ważniejszych inwestycji we wsi należy zaliczyć elektryfikację w 1961 roku oraz budowę utwardzonej drogi w latach 1971-1973. Około 1970 roku powstało we wsi Kółko Rolnicza. W 1975 roku Kółko włączono w skład Spółdzielni Kółek Rolniczych w Skierbieszowie. Według danych z marca 2009 roku we wsi mieszkało 182 osoby.

#### **SKIERBIESZÓW**

Skierbieszów powstał przy gościńcu z Grabowca do Krasnegostawu wzdłuż drogi biegnącej równoległe do rzeki Wolicy jako wieś ulicówka, z kościołem usytuowanym na jej wschodnim krańcu. Nazwa miejscowości pochodzi od staropolskiego słowa "skierbiesz", czyli "skarbnik". Około 1428 roku, król Władysław Jagiełło nadał Skierbieszów biskupowi chełmskiemu Janowi z Opatowca Zborowskiemu. W roku 1426 biskup ten ufundował kościół pod wezwaniem Opieki Bożej i Wniebowzięcia NMP, a w 1436 roku założył i uposażył parafię. W jej skład weszły wówczas: Skierbieszów, Moszczona, Hajowniki,

Wola [Hajownicka], Cieszyn, Żuków, Iłowiec, Łaziska, Czeźniki, Huszczka Wołoska, Huszczka Serbinowa, Huszczka Dzierżkowa, Sulmice, Zabytów, Drewniki i Stryjów. Na uposażenie kościoła składały się: dwa łany pola, łąka, wolny połów ryb w stawach 3 dni w tygodniu, wolny przemiał w młynach biskupich oraz dziesięcina snopowa ze wszystkich wsi parafii. Skierbieszów obok Kumowa został drugą siedzibą biskupów chełmskich. W 1440 roku notowano w miejscowości wójta Andrzeja, co wskazuje na przeniesienie wsi na prawo niemieckie, a mogło to mieć miejsce już w 1428 roku. W 1453 roku na prośbę biskupa Jana Kraski, Skierbieszów uzyskał prawa miejskie, które utracił w 1822 r. W tym okresie był własnością biskupów chełmskich, którzy pobudowali tutaj swoją główną rezydencję. Miasto otrzymało wówczas prawo magdeburskie. Z późniejszych źródeł wynika, że zostało lokowane na 41 łanach powierzchni, obejmującej także las, wygon dla bydła i łąki. Wkrótce po lokacji prawnej musiała nastąpić lokacja przestrzenna. W znacznej mierze dotyczyło to usytuowania rynku, bowiem wcześniejsza zabudowa chłopska przypuszczalnie pozostała bez większych zmian. Na podstawie analizy historyczno-przestrzennej zabudowy Skierbieszowa można stwierdzić, że pierwotnie rynek miał kształt trójkątny, zaś czworoboczny plac ukształtował się dopiero w 2 poł. XIX i na pocz. XX wieku. Z zachodniej strony kwadratowego rynku wybiegały dwie ulice oraz jedna ulica z południowo-wschodniej strony. Z czasem miasto rozwinęło się w stronę zachodnią, ponieważ tyłkotam teren nadawał się do zabudowy. Miasto otrzymało herb - Ostoję, którym pieczętowano dokumenty już w XVI wieku. W roku 1557 biskup Jakub Uchański ufundował w Skierbieszowie cerkiew i parafię prawosławną. W 1564 roku notowano w mieście 18 rzemieślników, 14 komorników, 2 banie gorzałczane i młyn. W wieku XVIII w Skierbieszowie było najwięcej szewców oraz tkaczy i ci skupieni byli w cechach. Rozwój handlu gwarantowały jarmarki i targi. Jarmark na św. Kiliana przypadający 8 lipca ściągał do Skierbieszowa kupców z Polski, Rusi i Litwy. Wymianę towarów ożywiali nieliczni Żydzi, którzy w Skierbieszowie mieli arenę gorzelni i woskobojni. Spore znaczenie dla rozwoju miasta miały dwa istniejące młyny wodne, przy jednym z nich zamontowano folusz do wyrobu sukna. Sprzyjało to rozwojowi rzemiosła tkackiego na tym terenie. W drugiej połowie XVI wieku Skierbieszów liczył szacunkowo około 490 mieszkańców i 100 domów. Być może już w XV wieku istniał w Skierbieszowie zamek. Jednak pierwsza wzmianka źródłowa o nim pochodzi dopiero z lat 1574-1577, gdy wspomniany jest w „Księgach hetmańskich” Stanisława Sarnickiego. Był on wzmiankowany jeszcze w 1639 roku. Prawdopodobnie już wówczas nie spełniał funkcji obronnej. Z „gruzu zamku obronnego” wybudowano bowiem około 1610 roku kościół. Mniej więcej w tym czasie prawdopodobnie biskup Jerzy Zamoyski wzniósł zamek obronny. Na wzgórzu zwanym dziś Zamczyskiem powstał średniowieczny zamek biskupi, o którym nie zachowały się żadne zapiski w dokumentach. Okoliczna ludność mówi o nim "zamek biskupi". Badania archeologiczne na usypanym na wzgórzu kopcu o wysokości 3 m doprowadziły do odkrycia śladów osadnictwa z XIV wieku. Zamek był murowany, otoczony ziemno-drewnianymi fortyfikacjami bastejowymi, fosą oraz bagnami, które powodują, że do dzisiaj trudno do niego dotrzeć. Podobno posiadał rozległe podziemia. Całe wzgórze

zajmuje powierzchnię 6 ha, a część zamkowa jest oddzielona głęboką na 3,5 m fosą. Po zamku nie zostały żadne ślady murów, są tylko nierówności i zagłębienia, z których jedno jest podobno zasypaną studnią. Na północny-zachód od Zamczyska znajduje się pagórek, na którym stał drewniany gród obronny. Zamek ten uległ zniszczeniu w XVII wieku podczas napadów Siedmiogrodzian lub wojsk kozackich oraz szwedzkich. Wówczas zniszczeniu uległa prawdopodobnie także cerkiew, odbudowana przed 1715 r. Zamek nie został już odbudowany, natomiast został wybudowany drugi zamek, posiadający rozległe podziemia. Pod tą budowlą znajdowały się labirynty lochów zachowanych do tej pory, choć w większości dziś już niedostępnych. Obok rezydencji założono ogród włoski, później przekształcony w park. Obecnie w miejscu zamku znajdują się zabudowania dawnego Ośrodka POM. Do dziś na osiedlu znajdują się nie odwiedzane lochy, których podobno jeszcze nikt nie zwiedził od tamtych czasów, ponieważ w którymś tunelu jest zawałone przejście. Do ważniejszych budowli w Skierbieszowie należał zapewne szpital [przytułek dla ubogich], notowany tutaj już w 1591 roku. Mieścił się on w drewnianym budynku usytuowanym przy kościele Św. Ducha. W 1719 roku biskup Krzysztof Szembek ufundował nowy szpital, bowiem poprzedni zawałił się wskutek „starości”. Pozostałe budynki czyli kościół Św. Ducha i dom prebendarza zostały wówczas wyremontowane. Ten szpitalny zespół funkcjonował do około 1772 roku. Przypuszczalnie zlikwidowali go Austriacy po I rozbiorze Polski. W 2 poł. XIX wieku ponownie zorganizowano w osadzie przytułek dla ubogich, który funkcjonował jeszcze w okresie międzywojennym. Po najazdach tatarskich z końca XV wieku nastąpiło w miarę spokojne życie mieszkańców. Zakłóciły je dopiero kolejne najazdy nieprzyjaciół w poł. XVII wieku, kiedy Skierbieszów najechały wojska kozacko-moskiewskie, później szwedzkie, a w roku 1657 także siedmiogrodzkie. Prawdopodobnie także w początkowym okresie wojny północnej Skierbieszów ucierpiał, gdyż spisy z lat 1714-1717 wykazały w mieście zaledwie 17 i 1/2 domów oraz 88 mieszkańców. Potem nastąpił znaczny rozwój osady, wspierany działaniem biskupów, którzy popierali zwłaszcza rozwój rzemiosła. W tym czasie najwięcej w mieście było szewców i tkaczy. O rozwoju miasta świadczy także budowa w 1753 roku Ratusza. Rządy w mieście sprawował burmistrz, który stał na czele magistratu. Zarządzenia burmistrza wykonywali dziesiątnicy, wybierani na ogólnym zgromadzeniu w Ratuszu. Znamy kilku burmistrzów Skierbieszowa, którymi w 1788 roku byli: Bartłomiej Kopciowski i Józef Bratkiewicz, a później Łukasz Golec [Goliszewski]. Po I rozbiorze Polski, zarządzenia burmistrza kontrolował mandatariusz, mianowany przez władze cyrkularne. Znaczny rozwój osadnictwa został zahamowany dużym pożarem w mieście w roku 1773, podczas którego spłonęła większa część drewnianego miasteczka. Zbiegło się to w czasie z I rozbiorem Polski i zajęciem dóbr biskupich przez Austriaków. Po 1783 roku, za rządów austriackich, dobra biskupie zostały skonfiskowane i sprzedane hr. Józefowi Ostrorogowi. Po śmierci ostatniego z rodu Ostroróg majątek przeszedł na własność Wincentego, a następnie jego syna Stanisława Dunin-Borkowskiego. Za rządów Wincentego Dunin-Borkowskiego Skierbieszów utracił prawa miejskie decyzją władz Królestwa Polskiego z dnia 25 stycznia 1822 roku. Decyzja

ta zakazywała w Skierbieszowie organizacji jarmarków i cotygodniowych targów. Do utraty praw miejskich przyczynił się sam właściciel, który nie utrzymywał władz miejskich i chciał mieszczan w chłopów obrócić, aby obciążyć ich powinnościami pańszczyźnianymi. Na czasy rządów Borkowskich w Skierbieszowie przypadły dwa powstania narodowe. Powstanie listopadowe nie odbiło się na tym terenie większym echem, natomiast duże znaczenie miało powstanie styczniowe. Następnie Majątek Skierbieszów należał m.in. do rodziny Mościckich. Tu w majątku rodziców, lata młodości spędził późniejszy prezydent RP Ignacy Mościcki, który obecnie jest patronem Zespołu Szkoły Podstawowej i Przedszkola w Skierbieszowie. W 1788 roku Skierbieszów liczył ok. 170 domów i 850 mieszkańców, natomiast w 1827 roku jako wieś w powiecie krasnostawskim i parafii Skierbieszów liczył 171 mieszkańca. Strategia Rozwoju Gminy Skierbieszów na lata 2015-2022 domów i 852 mieszkańców. Pod koniec XIX wieku było tu 170 domów i 1266 mieszkańców, w tym 206 prawosławnych i 56 Żydów. Notowano w Skierbieszowie wówczas kościół, cerkiew, szkołę początkową, dom przytułku dla 4 starców, urząd gminy, młyn wodny, cegielnię i staw na rzece. W folwarku były 4 budynki murowane i 13 drewnianych. Ponadto do dóbr skierbieszowskich należał folwark w Dulniku oraz wieś o tej nazwie z młynem, 3 domami i 36 mieszkańcami, w tym 6 prawosławnymi. W roku 1795 Skierbieszów znalazł się w zaborze austriackim, w 1809 roku został przyłączony do Księstwa Warszawskiego, a 6 lat później znalazł się w zaborze rosyjskim. W roku 1805 zostało zlikwidowane chełmskie biskupstwo rzymskokatolickie (na rzecz diecezji lubelskiej). W czasie pierwszej wojny światowej Skierbieszów przeszedł pod okupację austriacką. Front rosyjski w Galicji załamał się i do Skierbieszowa wkroczyli Austriacy. Kolejnymi właścicielami Skierbieszowa byli Borzuchowscy, Wydźgowie, ostatnią właścicielką była Maria z Wydźgów Niklewiczowa, autorka wielu powieści m.in. legend o Skierbieszowie. Wyraźny rozwój Skierbieszowa zanotowano w odrodzonej Polsce. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 151 domów i 1021 mieszkańców, w tym 20 Ukraińców i 106 Żydów, natomiast w folwarku były 4 domy i 129 mieszkańców, wyłącznie Polaków. Wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości wzrosła działalność społeczna mieszkańców osady. W 1918 roku powstało w Skierbieszowie Kółko Rolnicze, Spółdzielnia Spożywców i Stowarzyszenie Pożyczkowe, później jako Kasa Pożyczkowo-Zapomogowa „Stefczyka”. Po wysiedleniu Skierbieszowa Kasa przerwała swoją działalność i wznowiła ją dopiero w 1948 roku. Wówczas na siedzibę Kasy wynajęto pomieszczenie w domu prywatnym. W 1950 roku zmieniono nazwę na Gminną Kasę Spółdzielczą. W 1924 roku z inicjatywy doktora Kapuścińskiego i aptekarza Tadeusza Bortnowskiego powstała mleczarnia. Zakład początkowo mieścił się w prywatnym domu, a później przeniesiono go do domu spółdzielczego. W 1957 roku Kasę Spółdzielczą przeniesiono do wspólnej siedziby wraz z Mleczarnią i Gminną Spółdzielnią, a od 1973 roku Kasa Spółdzielcza mieści się w budynku Urzędu Gminy. Z innych inicjatyw mieszkańców należy wymienić utworzenie już w 1918 roku Kółka Rolniczego i Spółdzielni Spożywców. W 1922 roku zorganizowano jednostkę Ochotniczej Straży Pożarnej, która w 1936 roku otrzymała motopompę, a dwa lata wcześniej strażacy zbudowali remizę. Po wysiedleniu Skierbieszowa w listopadzie 1942 roku nastąpiła przerwa w działalności organizacji. Wznowiono ją w 1945

roku. Kilkakrotnie budowano lub rozbudowywano remizy w gminie w latach 1934, 1949, 1968 i 1991. W 1960 roku strażacy otrzymali samochód. Z dniem 24 maja 1995 roku decyzją Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej jednostka skierbieszowska została włączona do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Niesłychanie ważną inwestycją była budowa utwardzonej drogi Skierbieszów- Zamość, którą ukończono w Skierbieszowie w 1927 roku. W 1935 roku zbudowano most na rzece Wolicy, choć pierwszy tego typu obiekt powstał w Skierbieszowie już w 1876 roku. W latach 30. XX wieku Wacław i Maria Niklewiczowie zbudowali nowy, drewniany dwór, który szczęśliwie przetrwał II wojnę światową, ale został rozebrany w latach 50. XX wieku. W okresie międzywojennym zaobserwowano w Skierbieszowie znaczną aktywność polityczną chłopów, której efektem było utworzenie Koła Stronnictwa Ludowego, natomiast młodzież założyła koło ZMW „Wici”. Obok aktywności politycznej wzmożła się także działalność gospodarcza. Według danych z 1929 roku w osadzie była cegielnia Michała Karpińskiego i S-ki, dwa młyny: F. Garbulewskiego i Wacława Niklewicza, tartak E. Garbulewskiego, kilkanaście sklepów spożywczych, piekarnia S. Putlera oraz wyszynki alkoholu A. Pieczykolana i E. Putera. Rejestrowano wówczas także kilku rzemieślników: cieślę, fryzjera, kołodzieja, krawca, murarza, rzeźnika i szewca. Tragiczna dla osady okazała się okupacja hitlerowska. W dniu 27 listopada 1942 roku wszystkich mieszkańców Skierbieszowa wywieziono do obozu przejściowego w Zamościu. Stąd 135 mieszkańców Skierbieszowa skierowano do obozu w Oświęcimiu, gdzie wkrótce zginęli. W miejsce dotychczasowych gospodarzy nasiedlono rodziny pochodzenia niemieckiego. W jednej z przybyłych wówczas rodzin niemieckich 22 lutego 1943 roku urodził się w Skierbieszowie Horst Köhler, późniejszy prezes Międzynarodowego Funduszu Walutowego, a od 2004 do 2010 roku prezydent Republiki Federalnej Niemiec. Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej ludność powróciła do domów i rozpoczęła odbudowę zniszczonej osady. W 1949 roku Skierbieszów liczył zaledwie 979 mieszkańców. Do końca 1954 była tutaj siedziba gminy, a potem w latach 1955-1972 siedziba gromady. W okresie powojennym ludność Skierbieszowa włączyła się aktywnie w działalność społeczno-gospodarczą. Powstało szereg jednostek gospodarczych i administracyjnych, głównie związanych z funkcjonowaniem gminy i obsługą rolnictwa. Jedną z nich była utworzona w 1948 roku Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”, która prowadziła działalność handlowo-usługową na terenie całej gminy. W jej strukturach znajdowało się 19 sklepów i pawilon handlowy, restauracja „Kilianka”, piekarnia mechaniczna oraz składy: pasz, węgla i nawozów mineralnych. Prowadzono z dużym powodzeniem skup płodów rolnych: zboża, roślin oleistych, ziemniaków, żywca i owoców. Na początku 2009 roku w Skierbieszowie mieszkało 1206 osób, a w Kolonii Skierbieszów dalsze 242 osoby.

#### **SŁAWĘCIN**

Wieś położona na południowo-wschodnim skraju gminy Skierbieszów. Spis z 1827 roku notował wieś w powiecie hrubieszowskim i łacińskiej parafii Sitaniec. Liczyła wówczas 8 domów i 45 mieszkańców, natomiast w 1840 roku było tu 8 domów i 50 mieszkańców.

W 1845 roku wieś [część] wchodziła w skład gminy Sitno należącej do Kornela Malczewskiego. Istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. Wówczas wieś była podzielona [trudno stwierdzić kiedy ten podział nastąpił], część należała do Ordynacji Zamojskiej, a druga część do Kornela Malczewskiego. W 1884 roku wybudowano w Sławęcinie drewnianą kaplicę nad cudownym źródłem, gdzie 15 lipca 1882 roku ukazała się ikona Matki Bożej. Teren wokół źródła był błotnisty, dlatego kaplicę w kształcie krzyża wybudowano na dębowych palach. Odtąd zdarzały się tu uzdrowienia i pokazywała się także kilkakrotnie ikona MB. W 1886 roku prawosławny biskup lubelski Flawjan poświęcił kaplicę, która wkrótce została włączona jako cerkiew filialna p.w. Opieki MB do parafii w Łaziskach. Cerkiewkę w Sławęcinie, nad źródłem rozebrano w latach 30. w ramach ograniczania przez rząd polski prawosławia na terenach Rzeczypospolitej. Tradycje cudownego źródła przetrwały do tej pory. W 2005 roku wybudowano nad źródłem kolejną, niewielką kapliczkę drewnianą. Z tego źródła bierze początek niewielka rzeczka Marianka, dopływ Wolicy. Pod koniec XIX wieku wieś należała do gminy i parafii Skierbieszów. Liczyła wtedy 9 domów i 90 mieszkańców, w tym 10 Polaków. Obok znajdowała się osada młyńska, należąca podobnie jak wieś do dóbr w Łaziskach. Na terenie miejscowości istniał także folwark ordynacki o powierzchni 40 mórg, który wchodził w skład klucza horyszowskiego. W 1918 roku wybudowano w Sławęcinie drewniany młyn wodny, który później przerobiono na młyn elektryczny. Według spisu z 1921 roku wieś dzieliła się na dwie części, które leżały w dwu gminach. Część [ordynacka] w gminie Nowa Osada liczyła 4 domy i 25 mieszkańców, samych Polaków, natomiast druga część w gminie Skierbieszów liczyła 17 domów i 123 mieszkańców, w tym 37 Ukraińców. Podczas II wojny światowej rozegrał się we wsi pewien epizod. W czerwcu 1944 roku radziecki oddział partyzancki zastrzelił we wsi niemieckiego wójta i zdobył broń. W 1949 roku wieś liczyła 183 mieszkańców. W 1958 roku powstała w Sławęcinie jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. Już w roku utworzenia OSP strażacy otrzymali motopompę i wybudowali remizę. Do ważniejszych wydarzeń w życiu wsi można zaliczyć elektryfikację w 1964 roku oraz budowę I-go odcinka utwardzonej drogi z Łazisk do zabudowań Sławęcina pod koniec lat 90. i drugiego odcinka drogi przez wieś w 2008 roku. Na początku 2009 roku w Sławęcinie mieszkało 41 osób.

#### **SUCHODĘBIE**

Wieś położona w południowej części gminy Skierbieszów. Spis z 1827 roku notował wieś w powiecie hrubieszowskim i parafii Sitaniec. Liczyła wówczas 8 domów i 34 mieszkańców. W 1845 roku istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. W 1840 roku wieś [Suchodębie Łaziskie] liczyła 5 domów i 14 mieszkańców. Pod koniec XIX wieku były tutaj nadal dwie wsie: Suchodębie Łaziskie i Suchodębie Skierbieszowskie. Wieś Suchodębie Łaziskie liczyła 7 domów i należała wówczas do [Romana] Świdzińskiego. Natomiast Suchodębie Skierbieszowskie posiadało 3 domy dworskie i 8 włościańskich, 47 mieszkańców oraz 78 mórg ziemi włościańskiej i 1108 mórg ziemi dworskiej. Po 1885 roku Suchodębie Skierbieszowskie

należało do Mościckich. Pod koniec XIX wieku dobra te należały już do Stanisława Wydźgi. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 28 domów i 196 mieszkańców, w tym 8 Ukraińców. W okresie międzywojennym zaobserwowano w Suchodębii znaczną aktywność polityczną chłopów, której efektem było utworzenie kół: Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, Stronnictwa Ludowego i ZMW „Wici” rozwiązanych w 1936 roku w wyniku pacyfikacji. Podobnie jak w miejscowościach sąsiednich tak i w Sławęcinie tragiczny dla mieszkańców był okres okupacji niemieckiej. W 1942 roku Niemcy wysiedlili wieś: Cieszyn, Hajowniki, Iłowiec, Lipinę Nową, Łaziska i Suchodębie. Wysiedlonych mieszkańców przewieziono furmankami do obozu przejściowego w Zamościu. W miejsce Polaków nasiedlono Niemców z Bałkanów. Po wojnie ludność powróciła do gospodarstw i w 1949 roku wieś liczyła 128 mieszkańców. Do ważniejszych inwestycji w Suchodębii w okresie powojennym należy zaliczyć elektryfikację w grudniu 1965 roku i budowę drogi utwardzonej, której pierwszy odcinek ok. 500 m od drogi Skierbieszów-Zamość zbudowano na początku lat 70. Później nastąpiła długa przerwa i w połowie lat 80. zbudowano dalsze kilkaset metrów, a do zabudowań Suchodębii utwardzono drogę na początku lat 90. W 2002 roku Telekomunikacja Polska S.A. założyła we wsi telefony. W poł. lat 60. powstało we wsi Kółko Rolnicze, w 1974 roku przejęte przez SKR w Skierbieszowie. Na początku 2009 roku w Suchodębii mieszkało 66 osób.

#### **SULMICE**

Wieś położona na zachodnim skraju gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolicą. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z roku 1436, kiedy weszła w skład nowo utworzonej przez biskupa chełmskiego Jana Biskupca (Opatowskiego) parafii w Skierbieszowie. W 1442 roku notowano wójtostwo w Sulmicach. Istnienie wójtostwa dowodzi, że Sulmice przeniesiono na prawo niemieckie. W 1564 roku w Sulmicach i Monastyrku notowano 14 i 1/2 łana użytków, 4 zagrodników z ziemią, 1 zagrodnik bez ziemi i 1 wólcęzę. Wówczas wieś należała do łacińskiej parafii w Tarnogórze. W 1583 roku urzędnikiem sulmickim Jana Zamoyskiego był Kacper Sosnkowski. W tym czasie notowano we wsi dwór, budynki dworskie, browar, staw i młyn wodny o dwóch kołach. W 1589 roku wieś została włączona do Ordynacji Zamojskiej i odtąd dzieliła jej losy. W 1613 roku notowano w Sulmicach zgorzały stary dwór, trzy winnice do kurzenia gorzałki w 26 baniach. Przy winnicach istniał browar, a obok dworu młyn o dwóch kołach, ze stępą i karczma. Inwentarz z 1614 roku wymienia w Sulmicach budynki dworskie, obory, ogrody, staw i młyn. Tutejszy młyn przed 1735 rokiem został na nowo zbudowany, w 1767 roku zbudowano nowy browar, w 1797 roku budynki dworskie, a w 1805 roku gorzelnię. W 1760 roku notowano w Sulmicach parafialną cerkiew drewnianą p.w. Podwyższenia Krzyża Św., która należała do dekanatu zamojskiego. W 1840 rok w skład unickiej parafii wchodziły: Sulmice, Monastyr, Wiszenki, Zabytów, Huszczki, Majdan Sitaniecki i część Suchodębii. Liczyła ona wówczas 805 parafian. W drugiej połowie XVIII wieku istniał we wsi browar, którego tradycje były dosyć odległe. Spis z 1827 roku notował wieś w powiecie zamojskim i parafii Stabrow (unickiej). Liczyła wówczas 32 domy i 233 mieszkańców. Pod koniec XIX wieku istniał

w Sulmicach folwark, cerkiew parafialna i szkoła początkowa. Wówczas były tu 2 domy dworskie, 28 włościańskich oraz 363 mieszkańców (w tym 27 katolików). Według spisu z 1921 roku w Sulmicach było 67 domów i 440 mieszkańców, w tym 6 Żydów i 3 Ukraińców. Do kilku tragedii doszło we wsi podczas okupacji niemieckiej. Pod koniec listopada 1942 roku ze wsi wysiedlono Polaków, a nasiedlono kolonistów niemieckich. Tradycje szkolne we wsi sięgają 4 ćwierci XIX wieku. Na fali strajków w Królestwie Polskim w latach 1905-1907 doszło także 26 lutego 1906 roku do strajku szkolnego w placówce sulmickiej. W okresie międzywojennym istniała we wsi nadal szkoła 1-klasowa. W 1938 roku rozpoczęto budowę murowanej szkoły, ale ze względu na wybuch II wojny światowej inwestycję przerwano. W 1944 roku powstała tutaj 4-klasowa szkoła. W 1958 roku wznowiono budowę murowanej szkoły, ale ze względu na brak materiałów szybko ją przerwano. Wystawiono natomiast drewniany budynek z przeznaczeniem na szkołę, w którym mieściły się dwie sale lekcyjne. Szkoła stopniowo podnosiła swój stopień organizacyjny do 7-klasowej w 1961 roku i 8-klasowej w 1966 roku. Szkoła funkcjonuje do dnia dzisiejszego. W 1947 roku wieś liczyła 564 mieszkańców. Dwa lata wcześniej powstała w Sulmicach jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W 1947 roku strażacy wybudowali pierwszą, a w 1978 roku drugą remizę. Stosunkowo późno bo dopiero w 1967 roku jednostka otrzymała motopompę. W połowie lat 60. XX wieku powstało we wsi Kółko Rolnicze, które w 1974 roku weszło w skład Spółdzielni Kółek Rolniczych w Skierbieszowie, W 1984 roku ostatecznie zlikwidowano bazę KR w Sulmicach, a sprzęt przekazano do SKR w Skierbieszowie. Do ważniejszych osiągnięć mieszkańców wsi należy zaliczyć elektryfikację w 1965 roku oraz budowę utwardzonej drogi. Tę ostatnią inwestycję rozpoczęto jeszcze pod koniec lat 60., kiedy wybudowano kilkusetmetrowy odcinek drogi klinkierowej w bezpośrednim sąsiedztwie szkoły. Jednak brak środków finansowych zmusił do przerwania tej inwestycji. Dopiero na początku lat 80. droga na odcinku Kalinówka-Wiszenki przebiegająca przez Sulmice została utwardzona. Na początku 2009 roku w Sulmicach mieszkało 295 osób.

#### **SZORCÓWKA**

Wieś położona na wschodnim skraju gminy Skierbieszów, nad rzeką Kalinówką. Spis z 1827 roku notował folwark w powiecie hrubieszowskim i parafii Skierbieszów. Liczył wówczas 17 domów i 61 mieszkańców. W folwarku istniał dworek z niewielkim parkiem oraz staw z młynem wodnym. Pod koniec XIX wieku we wsi było 16 domów i 116 mieszkańców - katolików. W 1916 roku otwarto we wsi 1-klasową szkołę polską, która początkowo mieściła się w wynajętym budynku drewnianym. Szkoła podnosiła swój stopień organizacyjny aż do 4-klasowej. W 1933 roku szkołę umieszczono w nowo wybudowanym Domu Ludowym. Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej w 1946 roku wznowiono naukę w tutejszej 4-klasowej szkole. Szkoła stopniowo zwiększała swój stopień organizacyjny aż do szkoły 8-klasowej. Warunki pracy były bardzo ciężkie, bowiem do nauki wynajmowano kilka sal lekcyjnych u gospodarzy, dlatego trzeba było często przechodzić z jednego budynku do innego. W 1973 roku obniżono jednak stopień

do 4-klasowej, a w 1974 roku szkołę zlikwidowano. Według spisu z 1921 roku Szorcówka liczyła 43 domy i 301 mieszkańców, w tym 2 Ukraińców i 6 Żydów. W 1928 roku powstała we wsi jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W roku powstania wybudowano tutaj remizę, ale motopompę otrzymali strażacy dopiero w 1965 roku. W 2006 roku jednostka została rozwiązana. Wbrew informacjom zawartym w literaturze wieś nie została wysiedlona przez Niemców. W 1949 roku wieś liczyła 258 mieszkańców. Do ważniejszych osiągnięć gospodarczych wsi w okresie powojennym należy zaliczyć jej elektryfikację w 1967 roku oraz budowę utwardzonej drogi pod koniec lat 80. na odcinku Hajowniki-Szorcówka i w połowie lat 90. na odcinku Łowiec-Szorcówka. Około 1970 roku założono we wsi Kółko Rolnicze, które w połowie lat 70. zostało przyłączone do SKR w Skierbieszowie, a sprzęt rolniczy przeniesiono do bazy w Hajownikach. W 1983 roku reaktywowano Kółko Rolnicze, następnie zlikwidowano ostatecznie na pocz. lat 90. Obecnie Szorcówka jest bardzo małą wsią. Na początku 2009 roku mieszkało tu zaledwie 50 osób.

#### **WISZENKI**

Wieś położona na północnym skraju gminy Skierbieszów. W drugiej połowie XVI wieku Wiszenki wchodziły w skład dóbr sulmickich, które z kolei należały do starostwa krasnostawskiego. Podstawą utrzymania mieszkańców było wówczas sadownictwo, stąd zapewne nazwa wsi. W 1589 roku wieś została włączona do Ordynacji Zamojskiej i odtąd dzieliła jej losy. W 1679 roku notowano w Wiszenkach dwór, karczmę i winnicę. W 1777 roku obok budynków dworskich wybudowano nową karczmę i winnicę. Wówczas były we wsi 4 sady. Po pierwszym rozbiórce Polski, kiedy wieś weszła w skład Austrii, w latach 1782-84 stacjonowali tu żołnierze austriaccy i wymuszając na mieszkańcach dostarczanie żywności doprowadzili ich do ruiny gospodarczej. Inwentarz z 1807 roku wymienia w Wiszenkach budynki dworskie, karczmę i zniszczoną gorzelnię z wołownią. Spis z 1827 roku notował wieś w powiecie zamojskim i parafii Zamość. Liczyła wówczas 25 domów i 154 mieszkańców. Pod koniec XIX wieku było tu 5 domów dworskich i 11 włościańskich oraz 154 mieszkańców, w tym 134 prawosławnych. W miejscowości istniało rozwinięte sadownictwo, głównie uprawa wiśni. W 1904 roku istniała we wsi szkoła przycerkiewna. Szkoła funkcjonowała także w okresie międzywojennym, jednak o jej dziejach nic nie wiadomo. W 1948 roku wznowiono naukę, a zajęcia prowadzono w mieszkaniach prywatnych. Od 1953 roku była szkołą 4-klasową. W czerwcu 1955 roku na budynek szkoły przejęto murowany dom po jednym ze zmarłych mieszkańców. W nowym budynku szkolnym obok sali lekcyjnej mieściła się także świetlica. W 1975 roku szkoła została filią Zbiorczej Szkoły Podstawowej w Skierbieszowie. W 1978 roku obniżono stopień organizacyjny Punktu Filialnego do klas 0-3. Od 1983 roku Punkt Filialny w Wiszenkach włączono do SP w Sulmicach. W następnym roku szkoła usamodzielniała się, ale w 1988 roku z powrotem utworzono Punkt Filialny. W 1996 roku szkołę zlikwidowano, a uczniów przeniesiono do Sulmic. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 25 domów i 130 mieszkańców, w tym 36 Ukraińców, natomiast w folwarku były 2 domy i 81 mieszkańców, w tym 2 Ukraińców.

W 1929 roku majątek ordynacki w Wiszenkach został rozparcelowany i sprzedany chłopom. W ten sposób powstała Kolonia Wiszenki. W tym czasie w Wiszenkach zanotowano silny wpływ Komunistycznej Partii Polski, które zaowocowały utworzeniem we wsi komórki KPP. Wyjątkowo tragiczne wydarzenia objęły mieszkańców wsi podczas II wojny światowej. Wiszenki w ramach odwetu za pomoc udzielaną partyzantom zostały przez Niemców kilkakrotnie spacyfikowane. Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej wieś została odbudowana. W 1947 roku Wiszenki liczyły 133 mieszkańców, natomiast Kol. Wiszenki liczyła 259 mieszkańców. W 1966 roku powstała w Wiszenkach jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej, a w 1966 roku strażacy otrzymali motopompę, natomiast dwa lata później wybudowali remizę. Do ważniejszych wydarzeń gospodarczych w okresie powojennym należy zaliczyć elektryfikację wsi w 1965 roku, budowę wodociągu w 1972 roku oraz budowę utwardzonej drogi Sulmice-Anielpol ukończonej pod koniec lat 90. W 1988 roku powstał we wsi Ludowy Zespół Śpiewaczy „Wisznia”. Na początku 2009 roku w Wiszenkach mieszkało 65 osób, a dalszych 107 osób mieszkało w Kol. Wiszenki.

#### **WYSOKIE (Pierwsze i Drugie)**

Wieś położona na północnym skraju gminy Skierbieszów. Obecnie wyróżnia się Wysokie I i Wysokie II. W 1827 roku jedna część (dziś Wysokie Pierwsze) była w powiecie krasnostawskim i parafii Skierbieszów, liczyła 16 domów i 109 mieszkańców, natomiast druga z nich (dziś Wysokie Drugie) w powiecie hrubieszowskim i parafii Uchanie, liczyła 7 domów i 48 mieszkańców i ta należała do plebana uchańskiego. W 1845 roku istniała tu karczma, która uzyskała patent na dalsze prowadzenie wyszynku alkoholu. Pod koniec XIX wieku były tu 3 domy dworskie i 7 włościańskich oraz 90 mieszkańców, w tym 40 prawosławnych. Według spisu z 1921 roku Wysokie liczyło 58 domów i 360 mieszkańców, w tym 57 Ukraińców i 12 Żydów. W okresie międzywojennym istniała we wsi szkolna placówka filialna, która organizacyjnie należała do szkoły w Lipinie Starej. Stamtąd przychodzili nauczyciele aby nauczać dzieci. W tym czasie zaobserwowano we wsi znaczną aktywność polityczną chłopów, której efektem było utworzenie koła Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” oraz koła Stronnictwa Ludowego, rozwiązanych w 1936 roku w wyniku pacyfikacji wsi przez policję. W tym okresie istniała we wsi także kilkusobowa komórka Komunistycznej Partii Polski. W 1949 roku Wysokie I liczyło 260, a Wysokie II 169 mieszkańców. W latach 60. powstało we wsi Kółko Rolnicze, które do 1970 roku działało samodzielnie. W 1970 roku na wniosek mieszkańców Kółko Rolnicze z Wysokiego połączyło się z KR w Lipinie Starej. Doniosłym wydarzeniem w życiu wsi była jej elektryfikacja w 1961 roku. W 1985 roku rozpoczęto budowę murowanej kaplicy p.w. św. Izidora. Inwestycję ukończono w 1989 roku. Na początku 2009 roku w Wysokiem I mieszkały 132 osoby, a w Wysokiem II kolejnych 56 osób.

#### **ZABYTÓW**

Wieś położona na zachodnim skraju gminy Skierbieszów, nad rzeką Wolicą. W 1782 roku Zabytów wchodził w skład ordynackiego klucza sitanieckiego. Była to wieś

stosunkowo niewielka, która w 1827 roku liczyła 24 domy i 135 mieszkańców. Należała wtedy do powiatu zamojskiego i tacińskiej parafii w Skierbieszowie. Inwentarz z 1807 roku wspomina o karczmie, wówczas już zniszczonej. Zapewne wkrótce zbudowano nową karczmę lub odbudowano starą, bowiem w roku 1845 nadal istniała we wsi karczma. Pod koniec XIX wieku wieś należała do gminy Stary Zamość i parafii [prawosławnej] w Sulmicach. Tradycje szkolne sięgają we wsi prawdopodobnie roku 1894, kiedy zbudowano budynek szkolny użytkowany w okresie międzywojennym. Do 1905 roku istniała we wsi szkoła przycerkiewna. Dopiero w 1916 roku otwarto we wsi szkołę 1-klasową w drewnianym, parterowym budynku, w którym obok sali lekcyjnej zorganizowano mieszkanie dla nauczyciela. Nauka trwała także w okresie okupacji niemieckiej oraz w pierwszych latach powojennych. W 1974 roku zlikwidowano placówkę. Po II wojnie światowej naukę prowadzono w wynajętych mieszkaniach prywatnych, dopiero w 1959 roku wybudowano murowaną szkołę. Po likwidacji szkoły w budynku mieścił się sklep Gminnej Spółdzielni w Skierbieszowie oraz Klub Rolnika. Wraz z likwidacją GS na początku lat 90. zlikwidowano zarówno sklep jak i Klub Rolnika. Według spisu z 1921 roku wieś liczyła 55 domów i 355 mieszkańców, w tym 23 Ukraińców. W 1926 roku powstała we wsi jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. Już w roku założenia strażacy wybudowali remizę. W 1933 roku wybuchł we wsi pożar, który mimo akcji strażackiej strawił 18 budynków. Bardzo pomyslnie dla rozwoju straży były lata 50. W 1951 roku strażacy otrzymali motopompę, a w pięć lat później wybudowali remizę strażacką, zaś w 1977 roku przekazano im samochód. Podczas wojny wieś nie została wysiedlona i według danych z 1947 roku liczyła 323 mieszkańców. Do ważniejszych wydarzeń w okresie powojennym należy zaliczyć elektryfikację wsi w 1965 roku, a około połowy lat 90. zbudowano w Zabytowie utwardzoną drogę. W połowie lat 60. założono we wsi Kółko Rolnicze. Następnie w 1974 roku Koło Rolnicze przyłączono do Spółdzielni Kółek Rolniczych w Skierbieszowie, a sprzęt rolniczy przeniesiono do skierbieszowskiej filii SKR w Sulmicach. Liczba ludności we wsi już od kilkudziesięciu lat systematycznie maleje i na początku 2009 roku w Zabytowie mieszkało 119 osób.

#### **ZRĄB**

Wieś położona na południowo-wschodnim skraju gminy Skierbieszów. Miejscowość powstała na początku XX wieku na miejscu wyciętego lasu ordynackiego (stąd nazwa). Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z roku 1914, kiedy zanotowano fakt urodzenia Ignacego Zytrowskiego z Kol. Zrąb. W 1915 roku była już zagospodarowana, a w sześć lat później jako kolonia należała do gminy Stary Zamość i liczyła 35 domów oraz 203 mieszkańców, w tym 2 Ukraińców. We wrześniu 1917 roku otwarto we wsi 1-klasową szkołę, która po dwu miesiącach przeszła pod polską administrację. W 1925 lub 1926 roku szkoła została zlikwidowana, a uczniów skierowano do pobliskiej szkoły w Dębowcu. W 1929 roku zbudowano drogę utwardzoną na trasie Zamość-Skierbieszów, której niewielki odcinek przebiegał przez Kolonię Zrąb. Drogę do zabudowań utwardzono dopiero na początku lat 90. XX wieku. W 1947 roku Zrąb nadal jako kolonia liczył 309 mieszkańców i wchodził w skład

gminy Stary Zamość, a w latach 1955-1972 do gromady w Dębowcu. W 1963 roku powstała we wsi jednostka Ochotniczej Straży Pożarnej. W roku następnym wybudowano remizę, a po kolejnych dwóch latach jednostka otrzymała motopompę. W latach 60. powstało we wsi Kółko Rolnicze, które po kilku latach samodzielnego gospodarowania zostało przyłączone na wniosek mieszkańców Zrębca z KR w Suchodębciu. W 1971 roku Kolonia Zręb została zelektryfikowana, a w 1992 roku zbudowano we wsi wodociąg. Na początku 2009 roku w Zrębciu mieszkało 246 osób.

### 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie gminy Skierbieszów dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

#### 5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który, zgodnie z w/w ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu

w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo, którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

W granicach gminy Skierbieszów znajdują się obiekty zabytkowe o wysokich walorach artystycznych i mające historyczne znaczenie. Część z nich wpisana jest do rejestru zabytków. Są to m.in.:

- Hajowniki – Park podworski, wpis do rej. Dec. WKZ w Zamościu z dnia 25 września 1982 r. znak: KL-/17/82, pod nr A/1442
- Hajowniki – Cmentarz wojenny z I wojny światowej, wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 30 września 1987 r., znak: KL.534/35/87, pod nr A/1520
- Iłowiec – Cmentarz wojenny, wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 30 września 1987 r. znak: KL:534/36/87 pod nr A/1521
- Kalinówka 14 – Kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św., wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 7 września 1988 r. znak: KL.534/16/88 pod nr A/1560
- Łaziska 43 – Kościół parafialny pw. Niepokalanego serca NMP, wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 24 marca 1989 r., znak: KL.534/16/88, pod nr A/1564
- Łaziska 41 – Dwór Murowany, wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 5 marca 1982 r., znak: KL .IV.534-5/82, pod nr A/1438
- Lipina Nowa – Cmentarz wojenny z I wojny światowej – wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 11 grudnia 1987 r., znak: KL.843/52/87, pod nr A/1538
- Skierbieszów – Kościół pw. Wniebowzięcia NMP – wpis do rej dec. WKZ z dnia 30 marca 1983 r., znak: KL.534/20/83, pod nr A/1461
- Skierbieszów – Cmentarz przykościelny d. grzebalny – wpis do rej. dec. WKZ z dnia 30 marca 1983 r., znak: KL-534/20/83, pod nr A/1461
- Skierbieszów – Zespół dworski (wzgórze – dawna siedziba biskupów chełmskich) – wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 10 czerwca 1986 r., znak: KL-534/7/86, pod nr A/1502
- Skierbieszów – Dulnik – cmentarz wojenny z I wojny światowej – wpis do rej. dec. WKZ w Zamościu z dnia 30 września 1987 r., znak: 534/37/87, pod nr A/1522

**Tabela 14 Obiekty wpisane do ewidencji zabytków:**

Lp.	Miejscowość	Obiekt
1.	Hajowniki	Zespół: młyn wodny drewniany, dom młynarza
2.	Iłowiec	Spichlerz
3.	Kalinówka	Dom murowany nr 36
4.	Kalinówka	Założenie dworsko – parkowe
5.	Kalinówka	Cmentarz prawosławny
6.	Kalinówka	Cmentarz parafialny

77

7.	Łaziska	Kaplica Św. Teresy od Dzieciątka Jezus
8.	Łaziska	Magazyn spirytusu
9.	Łaziska	Spichlerz
10.	Łaziska	Kuźnia
11.	Łaziska	Gorzelnia
12.	Łaziska	Cmentarz parafialny
13.	Łaziska	Cmentarz ruski
14.	Osiczyzna	Kapliczka pw. Matki Boskiej
15.	Podwysokie	Cmentarz narodowy
16.	Skierbieszów	Spichlerz
17.	Skierbieszów	Cmentarz parafialny

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu

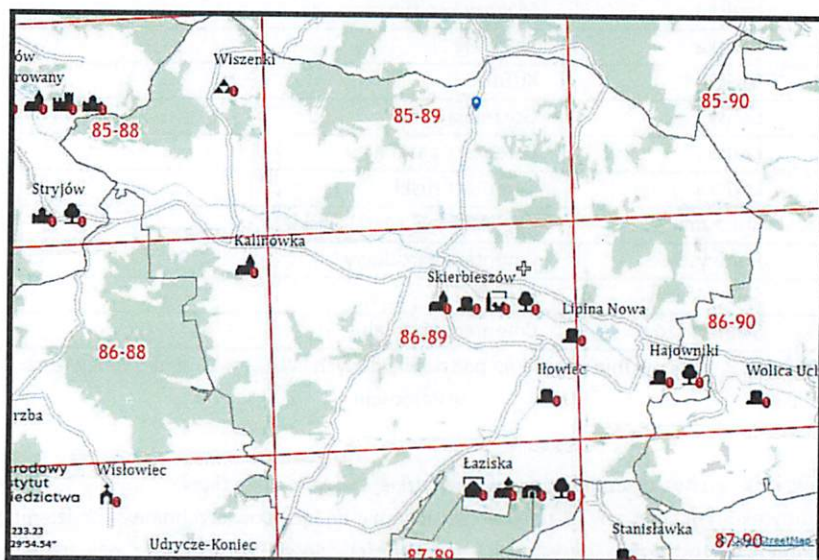
#### 5.3.4 Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie), jak i ruchome zabytki (przedmioty) z nich pochodzące.

Stanowiska archeologiczne ujawnione głównie podczas badań powierzchniowych (AZP) składają się głównie na archeologiczne dziedzictwo kulturowe gminy. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Rysunek 8 Podział gminy Skierbieszów na obszary AZP



Źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

Tabela 15 Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Skierbieszów.

Lp.	Miejscowość i nr stanowiska	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska na obszarze	Uwagi
1.	Kalinówka st. 1	85-88	58	
2.	Kalinówka st. 2	85-88	59	
3.	Kalinówka st. 3	85-88	60	
4.	Kalinówka st. 4	85-88	61	
5.	Kalinówka st. 5	85-88	62	
6.	Kalinówka st. 6	85-88	63	
7.	Kalinówka st. 7	85-88	64	

8.	Kalinówka st. 8	85-88	65	
9.	Kalinówka st. 9	85-88	66	
10.	Kalinówka st. 10	85-88	67	
11.	Kalinówka st. 11	85-88	68	
12.	Kalinówka st. 12	85-88	69	
13.	Kalinówka st. 13	85-88	70	
14.	Kalinówka st. 14	85-88	71	
15.	Kalinówka st. 15	85-88	72	
16.	Kalinówka st. 16	85-88	73	
17.	Kalinówka st. 17	85-88	74	
18.	Kalinówka st. 18	85-88	75	
19.	Kalinówka st. 19	85-88	76	
20.	Kalinówka st. 20	85-88	77	
21.	Kalinówka st. 21	85-88	78	
22.	Kalinówka st. 22	85-88	79	
23.	Kalinówka st. 23	85-88	80	
24.	Wiszenki Kolonia st. 1	85-88	4	
25.	Wiszenki Kolonia st. 2	85-88	11	
26.	Podhuszczka st. 3	85-88	54	
27.	Podhuszczka st. 4	85-88	55	
28.	Podhuszczka st. 5	85-88	56	
29.	Podhuszczka st. 6	85-88	57	
30.	Sulmice st. 2	85-88	37	
31.	Sulmice st. 3	85-88	38	
32.	Sulmice st. 4	85-88	39	

33.	Sulmice st. 5	85-88	40	
34.	Sulmice st. 6	85-88	41	
35.	Sulmice st. 7	85-88	42	
36.	Sulmice st. 8	85-88	43	
37.	Sulmice st. 9	85-88	44	
38.	Sulmice st. 10	85-88	45	
39.	Sulmice st. 11	85-88	46	
40.	Sulmice st. 12	85-88	47	
41.	Sulmice st. 13	85-88	48	
42.	Sulmice st. 14	85-88	49	
43.	Sulmice st. 15	85-88	50	
44.	Sulmice st. 16	85-88	51	
45.	Sulmice st. 17	85-88	52	
46.	Sulmice st. 18	85-88	53	
47.	Wiszenki st. 1	85-88	2	Rej. zab. nr C/94
48.	Wiszenki st. 2	85-88	3	
49.	Zabytów st. 1	85-88	28	
50.	Zabytów st. 2	85-88	29	
51.	Zabytów st. 3	85-88	30	
52.	Zabytów st. 4	85-88	31	
53.	Zabytów st. 5	85-88	32	
54.	Zabytów st. 6	85-88	33	
55.	Zabytów st. 7	85-88	34	
56.	Zabytów st. 8	85-88	35	
57.	Zabytów st. 9	85-88	36	

58.	Drewniki Skierbieszowskie st. 1	85-89	23	
59.	Drewniki Skierbieszowskie st. 2	85-89	24	
60.	Drewniki Skierbieszowskie st. 3	85-89	25	
61.	Marcziszówka st. 11	85-89	26	
62.	Podwysokie st. 1	85-89	27	
63.	Podhuszczka st. 2	85-89	28	
64.	Skierbieszów st. 12	85-89	29	
65.	Skierbieszów st. 13	85-89	30	
66.	Skierbieszów st. 14	85-89	31	
67.	Skierbieszów st. 15	85-89	31	
68.	Skierbieszów st. 16	85-89	32	
69.	Skierbieszów st. 17	85-89	33	
70.	Skierbieszów st. 18	85-89	34	
71.	Skierbieszów st. 19	85-89	35	
72.	Skierbieszów st. 20	85-89	37	
73.	Skierbieszów st. 21	85-89	38	
74.	Skierbieszów st. 22	85-89	39	
75.	Skierbieszów st. 23	85-89	40	
76.	Skierbieszów st. 24	85-89	41	
77.	Skierbieszów st. 25	85-89	42	
78.	Skierbieszów st. 26	85-89	43	
79.	Zawoda st. 1	85-89	44	
80.	Zawoda st. 2	85-89	45	
81.	Zawoda st. 3	85-89	46	
82.	Zawoda st. 4	85-89	47	

83.	Zawoda st. 5	85-89	48	
84.	Zawoda st. 6	85-89	49	
85.	Zawoda st. 7	85-89	50	
86.	Zawoda st. 8	85-89	51	
87.	Zawoda st. 9	85-89	62	
88.	Sady st. 6	85-89	52	
89.	Sady st. 7	85-89	53	
90.	Sady st. 8	85-89	54	
91.	Sady st. 9	85-89	55	
92.	Sady st. 10	85-89	56	
93.	Sady st. 11	85-89	57	
94.	Sady st. 12	85-89	58	
95.	Sady st. 13	85-89	59	
96.	Majdan Skierbieszowski st. 2	85-89	60	
97.	Lipina Nowa st. 1	85-89	61	
98.	Wysokie II st. 1	85-90	48	
99.	Wysokie II st. 2	85-90	49	
100.	Wysokie II st. 3	85-90	50	
101.	Wysokie I st. 1	85-90	51	
102.	Wysokie I st. 2	85-90	52	
103.	Wysokie I st. 3	85-90	53	
104.	Wysokie I st. 4	85-90	54	
105.	Wysokie I st. 5	85-90	55	
106.	Podwysokie st. 2	85-90	56	
107.	Huszczka Duża st. 2	86-88	2	

108.	Huszczka Duża st. 3	86-88	3	
109.	Huszczka Duża st. 4	86-88	4	
110.	Huszczka Duża st. 5	86-88	5	
111.	Huszczka Duża st. 6	86-88	6	
112.	Huszczka Duża st. 7	86-88	7	
113.	Huszczka Duża st. 8	86-88	8	
114.	Huszczka Duża st. 9	86-88	9	
115.	Huszczka Duża st. 10	86-88	10	
116.	Huszczka Duża st. 11	86-88	11	
117.	Huszczka Duża st. 12	86-88	12	
118.	Huszczka Duża st. 13	86-88	13	
119.	Huszczka Duża st. 14	86-88	14	
120.	Huszczka Duża st. 15	86-88	15	
121.	Huszczka Duża st. 16	86-88	16	
122.	Huszczka Duża st. 17	86-88	17	
123.	Huszczka Duża st. 18	86-88	18	
124.	Huszczka Duża st. 19	86-88	19	
125.	Huszczka Duża st. 20	86-88	20	
126.	Huszczka Duża st. 21	86-88	21	
127.	Huszczka Duża st. 22	86-88	22	
128.	Huszczka Duża st. 23	86-88	23	
129.	Huszczka Mała st. 1	86-88	24	
130.	Huszczka Mała st. 2	86-88	25	
131.	Huszczka Mała st. 3	86-88	26	
132.	Huszczka Mała st. 4	86-88	27	

133.	Huszczka Mała st. 5	86-88	28	
134.	Huszczka Mała st. 6	86-88	29	
135.	Majdan Sitaniecki st. 6	86-88	30	
136.	Podhuszczka st. 6	86-88	32	
137.	Podhuszczka st. 7	86-88	33	
138.	Podhuszczka st. 8	86-88	34	
139.	Podhuszczka st. 9	86-88	35	
140.	Podhuszczka st. 10	86-88	36	
141.	Zrąb st. 1	86-88	49	
142.	Zrąb st. 2	86-88	50	
143.	Zrąb st. 3	86-88	51	
144.	Zrąb st. 4	86-88	52	
145.	Skierbieszów st. 1	86-89	1	Rej. zab. nr C/78
146.	Skierbieszów st. 2	86-89	2	
147.	Skierbieszów st. 3	86-89	3	
148.	Skierbieszów st. 4	86-89	4	
149.	Skierbieszów st. 5	86-89	5	
150.	Skierbieszów st. 6	86-89	6	
151.	Skierbieszów st. 7	86-89	7	
152.	Skierbieszów st. 8	86-89	8	
153.	Skierbieszów st. 9	86-89	9	
154.	Skierbieszów st. 10	86-89	10	
155.	Skierbieszów st. 11	86-89	11	
156.	Sady st. 1	86-89	12	
157.	Sady st. 2	86-89	13	

158.	Sady st. 3	86-89	14	
159.	Sady st. 4	86-89	15	
160.	Sady st. 5	86-89	16	
161.	Lipina Nowa st. 1	86-89	17	
162.	Lipina Nowa st. 2	86-89	18	
163.	Lipina Nowa st. 3	86-89	19	
164.	Lipina Nowa st. 4	86-89	20	
165.	Lipina Nowa st. 5	86-89	21	
166.	Hajowniki st. 17	86-89	22	
167.	Iłowiec st. 1	86-89	23	
168.	Iłowiec st. 2	86-89	24	
169.	Iłowiec st. 3	86-89	25	
170.	Iłowiec st. 4	86-89	26	
171.	Iłowiec st. 5	86-89	27	
172.	Iłowiec st. 6	86-89	28	
173.	Iłowiec st. 7	86-89	29	
174.	Iłowiec st. 8	86-89	30	
175.	Iłowiec st. 9	86-89	31	
176.	Iłowiec st. 10	86-89	32	
177.	Iłowiec st. 11	86-89	33	
178.	Iłowiec st. 12	86-89	34	
179.	Iłowiec st. 13	86-89	35	
180.	Iłowiec st. 14	86-89	36	
181.	Łaziska st. 1	86-89	37	
182.	Łaziska st. 2	86-89	38	

183.	Łaziska st. 3	86-89	39	
184.	Hajowniki st. 2	86-90	106	
185.	Hajowniki st. 3	86-90	107	
186.	Hajowniki st. 4	86-90	108	
187.	Hajowniki st. 5	86-90	109	
188.	Hajowniki st. 6	86-90	110	
189.	Hajowniki st. 7	86-90	111	
190.	Hajowniki st. 8	86-90	112	
191.	Hajowniki st. 9	86-90	113	
192.	Hajowniki st. 10	86-90	114	
193.	Hajowniki st. 11	86-90	115	
194.	Hajowniki st. 12	86-90	116	
195.	Hajowniki st. 13	86-90	117	
196.	Hajowniki st. 14	86-90	118	
197.	Hajowniki st. 15	86-90	119	
198.	Hajowniki st. 16	86-90	120	
199.	Hajowniki st. 18	86-90	142	
200.	Szorcówka st. 1	86-90	134	
201.	Szorcówka st. 2	86-90	135	
202.	Szorcówka st. 3	86-90	136	
203.	Hajowniki st. 1	86-90	2	
204.	Dębowiec st. 4	87-88	49	
205.	Dębowiec st. 5	87-88	50	
206.	Dębowiec st. 6	87-88	51	
207.	Dębowiec st. 7	87-88	52	

208.	Dębowiec st. 8	87-88	53	
209.	Dębowiec st. 9	87-88	54	
210.	Dębowiec st. 10	87-88	55	
211.	Dębowiec st. 1	87-89	3	
212.	Dębowiec st. 2	87-89	4	
213.	Dębowiec st. 3	87-89	9	
214.	Ewusin st. 1	87-89	5	
215.	Ewusin st. 2	87-89	6	
216.	Ewusin st. 3	87-89	7	
217.	Sławęcın st. 1	87-89	11	
218.	Sławęcın st. 2	87-89	12	
219.	Łaziska Kolonia st. 1	87-89	13	
220.	Skierbieszów st. 27	86-89	40	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu

#### 5.4. Najważniejsze zabytki gminy Skierbieszów

Na terenie Gminy Skierbieszów znajdują się obiekty, które należałoby uznać za wyjątkowo wyróżniające się na tle wszystkich zabytków, zarówno wpisanych do rejestru, jak i gminnej ewidencji zabytków. Stanowią one elementy rozpoznawalne przez społeczeństwo nie tylko w skali regionu. Do takich „wizytówek” gminy niewątpliwie należy zaliczyć:

Kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Święte Krzyża w Kalinówce

**Kościół parafialny p.w. św. Świętego Krzyża**<sup>5</sup> położony jest w miejscowości Kalinówka, leżącej w granicach gminy Skierbieszów. Do początku XX w. Kalinówka należała do parafii Skierbieszów. Obok katolików obrządku łacińskiego na tym terenie do w. XIX byli również grekokatolicy, którzy posiadali swój kościół parafialny w Sulmicach. Istniał on już w II połowie w. XVIII. Większość grekokatolików w r. 1875 przeszła na prawosławie, jednak część pomimo prześladowań, przetrwała przy Kościele katolickim do r. 1905, tzn. do ukazu tolerancyjnego. Od tego roku zaczęli oni uczęszczać do kościoła łacińskiego w Skierbieszowie. Kalinówka

<sup>5</sup> <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-swietego-krzyza-kalinowka>

dawniej nazywana była Monastyrkim i znajdował się tutaj kościół filialny parafii unickiej w Sulmicach. W r. 1875, razem z macierzystą parafią, znalazł się w rękach prawosławnych. W r. 1915 duchowny prawosławny, razem z większością swoich parafian opuścił te tereny. Po zakończeniu działań wojennych katolicy odzyskali świątynię i zaczęli tworzyć filię parafii łacińskiej Skierbieszów.

Parafia została erygowana 4 VII 1919 r., przez bpa lubelskiego Mariana Fulmana i włączona do dekanatu Zamość, obecnie Sitaniec, następnie uzyskując 18,5 ha ziemi pocerkiwnej. W czasie II wojny światowej w r. 1943 proboszcz ks. Jan Stasiak został aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego. W II połowie w. XVII istniał kościół unicki w Sulmicach, natomiast nowy, drewniany, wybudowano w r. 1792, później zamieniono go na cerkiew prawosławną. Przy kościele w Kalinówce był bazyliński monaster prawosławny. Kościół obecnie istniejący został wybudowany przez prawosławnych w r. 1880, jednak po I wojnie światowej oddano go katolikom.

3 V 1919 r. kościół został poświęcony przez bp Marian Fulman, pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. W latach 1919-1922 wybudowano 2 nowe wieże na miejsce cerkiewnych, położono nowe tynki z zewnątrz i wewnątrz oraz dobudowano zakrystię. W latach sześćdziesiątych przeprowadzono remont dachu, a w 1975 r. jego konserwację. W latach 1954-1958 kościół zabezpieczono przed ruiną. W r. 1965 wykonano remont środkowej wieży, zaś w r. 1971 wieży frontowej. W r. 1973 położono nowe tynki zewnętrzne, remontowany w latach 1997-2001. Kościół murowany, jednonawowy, w stylu cerkiewnym, przy prezbiterium zakrystia, wieża nad nawą i druga na frontonie, z kruchtą w przyziemiu.

**Rysunek 9 Kościół parafialny p.w. Świętego Krzyża**



Źródło: <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-swietego-krzyza-kalinowka>

### Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Skierbieszowie

Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny<sup>6</sup> położony jest w miejscowości Skierbieszów, stanowiącej siedzibę gminy Skierbieszów. W r. 1428 Władysław Jagiełło nadał Skierbieszów biskupom chełmskim, którzy następnie posiadali tutaj swój zamek i często w nim przebywali. Parafia została erygowana 15 IV 1436 r. przez bp. Jana Biskupca i wchodziła w skład dekanatu krasnystawskiego. W granicach parafii skierbieszowskiej znajdował się również teren dzisiejszych parafii: Kalinówka i Łaziska. Uposażona przez biskupów chełmskich w ziemię i dziesięcinę. Pod koniec w. XV, za Jana Olbrachta, dzięki staraniom biskupów chełmskich, miejscowość otrzymała prawa miejskie. W r. 1632 bp Remigiusz Koniecpolski wyniósł parafię do stopnia prepozytury i otdąd proboszczami jej byli kanonicy kapituły chełmskiej. Na początku w. XIX Skierbieszów stracił prawa miejskie. W tym samym wieku prawo własności Skierbieszowa przeszło na rodzinę Dunin Borkowskich, natomiast pod koniec w. XIX właścicielami miejscowego majątku zostali Mościckcy (z tej rodziny pochodził prezydent Ignacy Mościcki). Przy parafii od dawna istniał szpital dla ubogich, który spłonął na początku w. XIX. Nowy budynek, noszący w w. XIX nazwę przytułku dla ubogich, był przystosowany dla 4 osób. Ciężkim okresem w życiu społeczności tutejszej była II wojna światowa. W r. 1942 Skierbieszów i okoliczne wsie zostały wysiedlone przez okupanta, a wielu mieszkańców dostało się do obozów koncentracyjnych. Ofiarom akcji eksterminacyjnych i walk partyzanckich jest poświęcona tablica w kościele parafialnym, podająca 250 nazwisk, a na cmentarzu grzebalnym stoi pomnik poświęcony partyzantom.

W życiu religijnym od dawnych czasów odgrywały znaczną rolę bractwa (od r. 1632 działało bractwo św. Anny, a od r. 1755 różańcowe). Do w. XIX omawiany teren zamieszkiwali również grekokatolicy, którzy posiadali swoje kościoły w Skierbieszowie i w Sulmicach. Po kasacie unii zamieniono je na cerkwie prawosławne.

Fundatorem pierwszej świątyni parafialnej, pw. Wniebowzięcia NMP i św. Dominika, w r. 1426 był bp chełmski Jan Zaborowski (dominikanin). W w. XVII, w miejscu dawanej świątyni drewnianej, wybudowano kościół istniejący do dnia dzisiejszego. W roku 1743 został konsekrowany przez bp. Józefa Eustachego Szembeka. Mimo wspaniałej przeszłości i długich lat istnienia, kościół nie posiada cennych zabytków sztuki. Wartościowe przedmioty zostały rozgrabione w r. 1828, a w roku 1915 kościół został uszkodzony przez pociski armatnie. Zniszczeń dopełniła ostatnia wojna, kiedy to w roku 1942 kościół zamieniono na magazyn zbożowy.

Kościół murowany z kamienia, jednonawowy, renesansowy. W okresie późniejszym dobudowano przypory dla zabezpieczenia murów. Przy prezbiterium zakrystia, na frontonie wieża z kruchtą w przyziemiu. Wnętrze wyposażone w 5 drewnianych ołtarzy. W barokowym ołtarzu głównym obraz Matki Bożej. Ołtarze boczne po prawej stronie: św. Walentego i św. Anny, zaś po lewej: Przemienienia Pańskiego i Pana Jezusa Ukrzyżowanego. W nawie stoją

<sup>6</sup> <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-wniebowziecia-najswietszej-maryi-panny-skierbieszow>

drewniane ławki i konfesjonały, bez określonego stylu. Na chórze muzycznym znajdują się organy 10-głosowe, wykonane przez Antoniego Szydłowskiego z Wrocławia Prospekt organów i prospektowe piszczałki z 2 poł. w. XVIII. Aparat brzmieniowy z roku 1860 (Stanisława Romańskiego z Lublina). Na wieży kościelnej 2 dzwony poświęcone przez bpa Piotra Kałwę.

W 2007 r. rozpoczął się gruntowny, kompleksowy remont budynku kościoła, plebanii i otoczenia. Wykonano izolację pionową i poziomą fundamentów kościoła. Wyremontowano więźbę dachową oraz zmieniono pokrycie z blachy stalowej na dachówkę ceramiczną karpiówkę. Odtworzono zniszczoną wieżę - dzwonnice pokrywając ją blachą miedzianą z połoconymi kulami. Wykonano odwodnienie i opaskę granitową wokół murów świątyni. W 2013 r. zbudowano wokół kościoła mur z cegły, otynkowany i przykryty dachówką karpiówką. Wykonano nową stalową bramę wjazdową i furtki wejściowe. Wykonano też nowe granitowe chodniki wokół kościoła i granitowe schody z poręczami od ul. Nadrzecznej. W r. 2016 wyremontowano wnętrze świątyni parafialnej. Wymieniono wszystkie tynki na ścianach i sklepieniu kościoła. Położono nowe instalacje elektryczne i teletechniczne, pomalowano ściany, zamontowano instalację grzewczą, podłogową, zasilaną z wyremontowanej kotłowni na plebanii, wymieniono zniszczoną posadzkę ceramiczną na nową marmurową. Położono polskie marmury Morawica i Bolechowice. Zmieniono aranżację wnętrza powiększając prezbiterium, układ pamiątkowych tablic i stacji drogi krzyżowej. Odnowiono stare stalowe zabytkowe kinkiety i żyrandol oraz uzupełniono brakujące żyrandole i kinkiety nowymi mosiężnymi. Zainstalowano monitory i komputer do prezentacji tekstów i obrazów, Zmieniono stare nagłośnienie na nowe firmy Rduch. Zamontowano nową granitową tablicę pomordowanych parafian w miejsce starej cementowej. Odnowiono i uzupełniono meble w zakrystii. Odrestaurowano pięć obrazów do bocznych ołtarzy. Cztery ołtarze boczne są oddane do pracowni konserwacji zabytków. Artysta malarz Dariusz Piekut namalował do ołtarzy bocznych w kościele parafialnym dwa duże olejne obrazy: Jezusa Miłosiernego i św. Jana Pawła II.

Rysunek 10 Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Skierbieszowie.



Źródło: <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-wniebowziecia-najswietszej-maryi-panny-skierbieszo>

Rysunek 11 Tablica upamiętniająca zamordowanych w obozach koncentracyjnych, znajdująca się na terenie kościoła



Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3w%C5%82\\_Wniebowzi%C4%99cia\\_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej\\_Maryi\\_Panny\\_w\\_Skierbieszowie#/media/Plik:Tablica\\_pami%C4%85tkowa\\_w\\_Skierbiesz%C3%B3w.JPG](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3w%C5%82_Wniebowzi%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Skierbieszowie#/media/Plik:Tablica_pami%C4%85tkowa_w_Skierbiesz%C3%B3w.JPG)

Rysunek 12 Barokowy ołtarz główny w Kościele.



Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82\\_Wniebowzi%C4%99cia\\_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej\\_Maryi\\_Panny\\_w\\_Skierbieszowie#/media/Plik:O%C5%82tarz\\_Skierbiesz%C3%B3w.JPG](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Wniebowzi%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Skierbieszowie#/media/Plik:O%C5%82tarz_Skierbiesz%C3%B3w.JPG)

#### 5.5. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został opracowany podczas 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem;

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jednocześnie tradycyjne, współczesne i żywe – reprezentuje nie tylko odziedziczone tradycje przeszłości, ale także współczesnie,

twórczo przekształcane praktyki, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość. Niematerialne dziedzictwo kulturowe nie zawsze jest oryginalne czy wyjątkowe. Każdy przejaw tego dziedzictwa jest ważny i cenny dla tych, którzy go praktykują i którym zapewnia ono poczucie przynależności do ich wspólnoty i dlatego każde zjawisko zasługuje na przetrwanie.

## 6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych wykorzystywanych w opracowaniach strategicznych. Pozwala na uporządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji samorządu w danym aspekcie, określa również cztery najważniejsze elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania gminy Skierbieszów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi.



Poniżej w tabelarycznym zestawieniu przedstawiono wyniki analizy SWOT skoncentrowanej wokół problematyki dotyczącej zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Skierbieszów. Obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

Tabela 16 Analiza SWOT

Mocne Strony
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe (lasy, ukształtowanie terenu);</li> <li>• Obszary chronione Natura 2000;</li> <li>• Występowanie Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego;</li> <li>• Występowanie pomników przyrody;</li> <li>• Bogaty i zróżnicowany regionalny krajobraz kulturowy;</li> <li>• Potencjał kulturowy, związany z występowaniem zabytków i atrakcji kulturowych;</li> <li>• Dobre warunki dla rozwoju turystyki, agroturystyki i rekreacji;</li> <li>• Bogata tradycja i przywiązanie mieszkańców ziemi;</li> <li>• Coroczny Jarmark św. Kiliana w miejscowości Skierbieszów;</li> <li>• Rozwinięta infrastruktura oświatowa;</li> <li>• Przebiegająca przez teren gminy droga wojewódzka nr 843;</li> <li>• Stosunkowo niewielka odległość od Zamościa;</li> <li>• Dobry stan środowiska przyrodniczego;</li> <li>• Dobra jakość gleb, sprzyjająca rozwojowi rolnictwa;</li> <li>• Dużo wolnych terenów pod inwestycję;</li> <li>• Transgraniczne położenie gminy względem granicy polsko-ukraińskiej;</li> </ul>
Słabe Strony
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Starzejące się społeczeństwo gminy (przewaga osób w wieku poprodukcyjnym nad osobami w wieku przedprodukcyjnym);</li> <li>• Brak oznakowania miejsc atrakcyjnych kulturowo i turystycznie,</li> <li>• Brak oznakowania obiektów zabytkowych i miejsc historycznych</li> <li>• Stopniowe wyludnianie się gminy;</li> <li>• Niedostatecznie rozwinięta baza noclegowo-gastronomiczna;</li> <li>• Niewielka dostępność informacji odnośnie zabytków;</li> <li>• Niedostateczna promocja Gminy;</li> <li>• Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura drogowa;</li> <li>• Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura pieszo-rowerowa;</li> <li>• Duża odległość do ważnych szlaków komunikacyjnych;</li> <li>• Zaśmiecanie lasów;</li> <li>• Akty wandalizmu;</li> <li>• Brak zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego;</li> </ul>
Szanse
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego i naturalnego w lokalnych dokumentach o znaczeniu strategicznym;</li> <li>• Możliwość pozyskania środków na finansowanie działań rewitalizacyjnych oraz prac konserwatorskich z różnych źródeł zewnętrznych;</li> </ul>

- Szkolenia i wsparcie dla rolników;
- Współpraca z sąsiadującymi gminami;
- Ścisła współpraca z powiatem w zakresie wspólnych działań promocyjnych i inwestycyjnych zwiększających atrakcyjność turystyczną regionu;
- Prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych;
- Położenie Regionalnego Zakładu Zagospodarowania Odpadów na terenie gminy;
- Oznakowanie obiektów zabytkowych, historycznych;
- Kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży
- Coraz większa świadomość społeczna w zakresie oddziaływania pomiędzy posiadanym dziedzictwem kulturowym a rozwojem gospodarczym
- Informowanie właścicieli nieruchomości posiadających obiekty wpisane do ewidencji zabytków lub do rejestru zabytku o konieczności uzgadniania prac remontowych z WUOZ

#### Zagrożenia

- Ograniczone możliwości pozyskania środków zewnętrznych;
- Niski wpływ inwestycji krajowych i zagranicznych;
- Wysoka konkurencyjność sąsiadujących gmin;
- Ograniczone skomunikowanie gminy z innymi regionami;

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Gminy Skierbieszów.

## 7. Zagrożenia programowe

Kluczowym celem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Skierbieszów jest przede wszystkim zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. W celu osiągnięcia w/w należy podjąć działania, które zapoczątkują proces realizowany przez wiele lat. Konsekwencją tego będzie coraz lepsza opieka nad zabytkami. Priorytety te kładą nacisk na wzrost świadomości społeczeństwa, jego edukację i promocję wartości kulturowych. Uwzględniają także działania związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego oraz jego dokumentację. W miarę postępów, działania te powinny być weryfikowane w celu realnego dopasowania do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

W założeniach programowych i działaniach programu winna zostać uwzględniona specyfika gminy Skierbieszów wynikająca z położenia gminy, historii, przemian społecznych oraz gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Skierbieszów i okolice był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawowymi celami programu opieki nad zabytkami są:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

**Tabela 17 Założenia programowe**

Priorytet I	
REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO – GOSPODARCZEGO GMINY	
Kierunki działań:	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich</li> <li>➤ Podejmowanie działań mających na celu pozyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy</li> <li>➤ Współpraca z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie dbałości o obiekty zabytkowe</li> <li>➤ Wspomaganie działań rewaloryzacyjnych i rewitalizacyjnych zdegradowanych cennych obiektów i obszarów o znaczeniu historycznym</li> <li>➤ Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych</li> </ul>

<p>Podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego na potrzeby społeczne, edukacyjne i turystyczne</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Poprawa oznakowania obiektów zabytkowych;</li> <li>➤ Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji poprzez systematyczne opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ.</li> <li>➤ Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych</li> <li>➤ Rozwój infrastruktury pieszo-rowerowej, ułatwiającej dostęp do obiektów ważnych kulturowo;</li> </ul>
<p><b>Priorytet II</b></p> <p><b>OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOOBRAZU KULTUROWEGO</b></p>	
<p>Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Wszelkie zmiany w Gminnej Ewidencji Zabytków polegające na wykreśleniu lub dodaniu obiektu powinny być zaopiniowane przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.</li> <li>➤ Wszelkiego rodzaju prace remontowo – budowlane ingerujące w substancję zabytkową powinny być zaopiniowane przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (zabytki ewidencyjne) lub powinny uzyskać decyzję na prace (zabytek rejestrowy).</li> <li>➤ Prace przy zabytkach rejestrowych powinny być wykonywane pod nadzorem konserwatorskim.</li> </ul>
<p>Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta i Gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: <ul style="list-style-type: none"> <li>– systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną,</li> <li>– propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących</li> <li>– udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami</li> </ul> </li> </ul>
<p><b>PRIORYTET III:</b></p> <p><b>PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELĘGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ</b></p>	

<p>Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym Gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Udostępnianie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej, <u>a także na portalach społecznościowych gminy</u></li> <li>➤ Zapoznanie mieszkańców, przede wszystkim właścicieli obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych</li> </ul>
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Wprowadzenie działań edukacyjnych, informacyjnych i popularyzatorskich, mających na celu zwiększenie świadomości miejscowego społeczeństwa o wartościach zabytkowych dziedzictwa archeologicznego, jak również występujących dla niego zagrożeniach</li> <li>➤ Organizacja wykładów i prelekcji na temat zabytków gminy, jego historii oraz ochrony wartości kulturowych</li> <li>➤ Organizacja konkursów związanych z zabytkami gminy</li> <li>➤ Udzielanie informacji właścicielom obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków.</li> <li>➤ Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.</li> <li>➤ Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne</li> <li>➤ Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu</li> <li>➤ Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy oraz niematerialne dziedzictwo</li> </ul>

Źródło: opracowanie własne

## 8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest Wójt Gminy Skierbieszów. W celu osiągnięcia wyznaczonych priorytetów i efektywnego wykonywania zadań określonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Skierbieszów służą pomocą niżej wymienione instrumenty:

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących uchwalenia miejscowych

planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;

- instrumenty finansowe – dotacje, subwencje, dofinansowania, korzystanie z funduszy europejskich
- instrumenty kontrolne – aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Programu oraz aktualizacja Programu związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się przepisów prawa oraz możliwości finansowania. Podmiotem koordynującym powyższe działania powinien być powołany przez Wójta zespół ds. monitoringu realizacji Programu, utworzony przy Urzędzie Gminy, w skład którego wchodziłyby również osoby z instytucji zewnętrznych;
- instrumenty koordynacji – realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne – działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

## 9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z zapisami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt zobowiązany jest do sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji z gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawienia go Radzie Gminy. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

## 10. Źródła finansowania Gminnego Programu opieki nad Zabytkami

W niniejszym rozdziale zostaną opisane możliwości w zakresie pozyskania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Będzie to dość trudne ponieważ gminy mają mnóstwo wydatków, które muszą zostać przeznaczone chociażby na oświatę.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

**Źródła krajowe:**

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje powiatowe,
- dotacje gminne,
- inne źródła.

**Źródła zagraniczne:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła poza unijne.

#### 1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. **„W sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków”** (t. j., Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

- ✓ **Art. 77.** ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- ✓ zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- ✓ wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- ✓ stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ

stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

#### **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

#### **Zasady udzielania dotacji:**

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych.

W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

#### **Dotacje gminne**

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy.

#### **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie zapisów art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

#### **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów

Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej.

## **2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki pochodzące z budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

### **Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:**

- ✓ Program „Dziedzictwo Kulturowe” – jest to kontynuacja finansowania ubiegłych lat. Głównym celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

**Ochrona zabytków** - celem tego priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku. Priorytet ten skupia się na ochronie i zachowaniu dziedzictwa kulturowego, konserwacji i rewaloryzacji zabytków, udostępnianiu zabytków na cele publiczne.

**Wspieranie działań muzealnych** – celem niniejszego priorytetu jest wspieranie działalności z zakresu opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także- prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich.

**Kultura ludowa** – celem priorytetu wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej, między innymi promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnieniem elementów sztuki regionalnej. Dotacje przeznaczone są na

działania o charakterze edukacyjnym, służące przekazywaniu umiejętności i tradycji, szczególnie w formie „warsztatów tradycyjnych rzemiosł” i „szkół ginących zawodów”, a także działania na rzecz ochrony unikalnych elementów kultury tradycyjnej, szczególnie w zakresie architektury regionalnej.

**Ochrona zabytków archeologicznych** – głównym priorytetem jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach priorytetu minister realizuje również dotacje na prowadzenie badań archeologicznych wraz z wykonaniem ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzającej realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań.

**Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego** – priorytetem jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku, lub uczelni publicznych.

- ✓ Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego” – celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich. Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w latach 2007- 2013 w ramach: PO Infrastruktura i Środowisko, Regionalnych Programów Operacyjnych, PO Innowacyjna Gospodarka, PO Kapitał Ludzki Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, Programów Europejskiej Wspólnoty Terytorialnej, Programu Kultura oraz ich następców, które zostaną ogłoszone w ramach finansowania UE w latach 2014-2020. Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe

i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, etc. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

- ✓ Program „Infrastruktura kultury” - celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

### 3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Bieżące programy, w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej, uległy zakończeniu wraz z końcem 2013 r., należy więc oczekiwać na informacje dotyczące finansowania w ramach nowej perspektywy budżetowej Unii na lata 2014- 2020. Może okazać się, że nowe programy ruszą z opóźnieniem, wówczas 2014 r. stanowiłby okres przejściowy, dlatego należy na bieżąco monitorować stan prac nad wdrożeniem programów oraz zasad ich działania.

- ✓ Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”- Priorytet XI „Kultura i dziedzictwo kulturowe” - w ramach tego priorytetu, możliwa jest realizacja projektów, które zakładają ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, przyczyniają się do poprawy stanu infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz zwiększają dostęp do kultury. W grę wchodzi takie działania jak np. rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, adaptacja na cele kulturalne, konserwacja zabytków ruchomych, tworzenie systemu zabezpieczeń czy też digitalizacja zbiorów. W ramach priorytetu możliwe są działania:
  - Działanie 11.1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym.
  - Działanie 11.2 Rozwój oraz poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym.
  - Działanie 11.3 Infrastruktura szkolnictwa artystycznego.

Typy projektów przewidzianych do realizacji w ramach działania obejmują:

- Rewitalizację, rewaloryzację, konserwację, renowację, restaurację, zachowanie, a także adaptację na cele kulturalne obiektów wpisanych do rejestru zabytków i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem.

- Zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej w obiektach będących celem projektu (wyłącznie jako jeden z elementów projektu).
- Zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem.

Z uwagi na wyczerpanie środków finansowych w ramach Priorytetu nie przewiduje się prowadzenia kolejnych naborów wniosków. Następne wnioski realizowane będą po ustaleniu zasad finansowania w okresie 2014- 2020.

✓ Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014- 2020 - trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014- 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

✓ Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) – stanowi największe źródło zewnętrzne finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy uruchomione zostały w 2011 r. Wzorem poprzedniej edycji programu można ubiegać się o środki przeznaczone na ochronę dziedzictwa kulturowego na projekty dotyczące:

- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne obiektów historycznych i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych i budowli obronnych oraz obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej (szczególnie na muzea nowoczesności);
- renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii;
- budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu;
- budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury;

- kompleksowych programów konserwacji i digitalizacji zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów istotnych dla europejskiego dziedzictwa kulturowego;
  - zabezpieczanie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.
- Dofinansowanie może sięgnąć 90 % kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

### Bibliografia:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym
4. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
5. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
6. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane
7. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska
8. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
9. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
10. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
11. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie
12. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach
13. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach
14. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 09.02.2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
16. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25.08.2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
17. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18.04.2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę
18. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26.05.2011 r. w sprawie Prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem

19. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.01.2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne
20. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28.04.2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa
21. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16.08.2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków
22. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02.08.2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków
23. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.09.2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem

#### **Literatura i wybrane dokumenty programowe:**

- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 wraz z Uzupełnieniem NSRK na lata 2004 – 2020
- Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.),
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020
- Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030
- Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2017-2022;
- Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Zamojskiego na lata 2019-2022;
- Strategia Rozwoju Gminy Skierbieszów na lata 2015-2022;
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego;
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Skierbieszów, część I;
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Skierbieszów, część I;
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenów położonych w obrębach Kolonia Zrąb, Skierbieszów oraz Zrąb Szosa w gminie Skierbieszów- Uchwała Nr VI/39/15 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 15 czerwca 2015r;

- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Skierbieszów- Uchwała Nr XI/92/12 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 29 maja 2012r;
- Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenów do zalesienia- Uchwała Nr XV/135/08 Rady Gminy Skierbieszów z dnia 19 listopada 2008r;

#### Dostępne strony internetowe:

[www.isap.sejm.gov.pl](http://www.isap.sejm.gov.pl)  
[www.samorzad.nid.pl](http://www.samorzad.nid.pl)  
[www.geoportal.gov.pl](http://www.geoportal.gov.pl)  
[www.mapy.zabytek.gov.pl](http://www.mapy.zabytek.gov.pl)  
[www.mapy.mojregion.pl](http://www.mapy.mojregion.pl)  
[www.funduszeuropejskie.gov.pl](http://www.funduszeuropejskie.gov.pl)  
[www.polskiezabytki.pl](http://www.polskiezabytki.pl)  
[www.natura2000.gdos.gov.pl](http://www.natura2000.gdos.gov.pl)  
[www.maps.google.com](http://www.maps.google.com)  
[www.skierbieszow.com.pl/](http://www.skierbieszow.com.pl/)  
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Skierbiesz%C3%B3w\\_\(gmina\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Skierbiesz%C3%B3w_(gmina))

#### Spis rysunków

Rysunek 1 Cele strategiczne dla województwa Lubelskiego.....	31
Rysunek 2 Położenie gminy Skierbieszów na tle województwa lubelskiego. ....	39
Rysunek 3 Gmina Skierbieszów na tle powiatu zamojskiego.....	40
Rysunek 4 Wyżyna Lubelska .....	42
Rysunek 5 Mapa poglądowa gminy Skierbieszów. ....	45
Rysunek 6 Obszary prawienie chronione na terenie gminy Skierbieszów. ....	47
Rysunek 7 Obszary Chronione Natura 2000 na terenie gminy Skierbieszów. ....	48
Rysunek 8 Podział gminy Skierbieszów na obszary AZP .....	79
Rysunek 9 Kościół parafialny p.w. Świętego Krzyża .....	89
Rysunek 10 Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Skierbieszewie. ....	92
Rysunek 11 Tablica upamiętniająca zamordowanych w obozach koncentracyjnych, znajdująca się na terenie kościoła .....	92
Rysunek 12 Barokowy ołtarz główny w Kościele.....	93

#### Spis wykresów

Wykres 1 Liczba ludności gminy Skierbieszów w latach 2011-2021. ....	43
Wykres 2 Struktura ludności według grup ekonomicznych w gminie Skierbieszów w latach 2011-2021. ....	44
Wykres 3 Liczba kobiet i mężczyzn w gminie Skierbieszów w latach 2011-2021. ....	45

## Spis tabel

Tabela 1 Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
Tabela 2 Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami .....	16
Tabela 3 Akty wykonawcze dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami .....	18
Tabela 4 Cel strategiczny 1 dla województwa lubelskiego na lata 2019-2022 .....	25
Tabela 5 Cel strategiczny II dla województwa lubelskiego na lata 2019-2022. ....	27
Tabela 6 Kierunki i działania rozwojowe dziedzictwa kulturowego zawarte w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. ....	30
Tabela 7 Zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w aspekcie ochrony zabytków .....	36
Tabela 8 Spis sołectw leżących w granicach gminy Skierbieszów. ....	41
Tabela 9 Liczba ludności gminy Skierbieszów na przestrzeni lat.....	43
Tabela 10 Struktura ludności według grup ekonomicznych w gminie Skierbieszów w latach 2011- 2021.....	43
Tabela 11 Liczba kobiet i mężczyzn w gminie Skierbieszów w latach 2011-2021.....	44
Tabela 12 Wykaz dróg powiatowych przebiegających przez gminę Skierbieszów. ....	46
Tabela 13 Wykaz pomników przyrody zlokalizowanych na terenie gminy Skierbieszów .....	48
Tabela 14 Obiekty wpisane do ewidencji zabytków: .....	77
Tabela 15 Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Skierbieszów.....	79
Tabela 16 Analiza SWOT.....	95
Tabela 17 Założenia programowe .....	97

głosowanie Podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad zabytkami Gminy Skierbieszów na lata 2023-2026

jednostka Rada Gminy Skierbieszów

wynik Głosowanie zakończone wynikiem: przyjęto

data 20 grudnia 2022 r.

typ głosowanie jawne imienne większość zwykła

### Podsumowanie

status	ilość	procent	status	ilość	procent
ZA	14	100 %	pula głosów	15	-
PRZECIWIW	0	0 %	oddanych głosów	14	93.33 %
WSTRZYMAŁO SIĘ	0	0 %	nieoddanych głosów	1	6.67 %

### Wyniki imienne

lp	nazwisko	imię	głos
1	Buczek	Janusz	ZA
2	Chrzan	Dariusz	ZA
3	Goleń	Andrzej	nie głosował
4	Jarosz	Witold	ZA
5	Kopciowski	Stanisław	ZA
6	Kot	Piotr	ZA
7	Kozak	Andrzej	ZA
8	Krasnopolski	Jacek	ZA
9	Mazurek	Sławomir	ZA
10	Mazurkiewicz	Marek	ZA
11	Pszenniak	Jacek	ZA
12	Rycaj	Barbara	ZA
13	Węclawik	Bartłomiej	ZA
14	Wodyk	Andrzej	ZA
15	Wojtasiuk	Roman	ZA